

Commentarij Galeacij Capellae, de rebus gestis pro restitutione Francisci Sfortiae II. Mediolaneni Ducis

<https://hdl.handle.net/1874/453135>

a

COMMEN

TARI GALEACII CAPELLAE,
de rebus gestis pro restitutione Francisci Sfortie
II. Mediolani Ducis, ab ipsomet authore postremo
recogniti, plurimisq; in locis à priore edita
tione mutati, ut planè diuersi
videri possint.

EODEM ACCESSIT ET HISTO
ria belli Musiani, quasi appendix superiorum,
unà cum Prefatione Ioachimi
Camerarij.

M. D. XXXVIII.

COMMUNION

THE SACRAMENT OF THE
BREAD AND WINE
AS INSTITUTED BY
CHRIST OUR LORD
IN THE SUPPER

ROBERT ACHESON BY HIS
MAYESTY'S COMMISSION
PRINTED IN GREAT BRITAIN
BY J. B. ROBERTSON

MDCCCXXXVII

PRÆSTANTISSIMO

VIRO D. CHRISTOPHORO

Scheurlæ, Doctori V. I. DD. FF.

Imper. Car. V. & Ferdinan

di Regis &c. Consili-

ario, Ioachimus

Came. S. D.

I BELLVM
istum acceptum à te,
ut uoluisti, curauimus
describendum in offi-
cina Cratonis Mylij,
hominis industrij &
diligentis, quas laudes
in librario maximas
duco, hunc ad te mit-

tinus, qui de studio operæ nostræ cognoscas, atq;
idem ut, si quid forte in editione hac requires, nobis
ignoscas. Ego quidem hac occasione statueram ad
te uerbosius scriptam epistolam libello præmitte-
re, qua pro mediocritate ingenij mei singularem sa-
pientiam quandam in te & raram doctrinam cele-
brarem, quæq; de ipso scripto nonnihil exponerem
ex sermonibus tuis. Sed cum Italica epistola præpo-
nenda esset sane longiuscula, in qua huius editionis
2 consilium

consilium & ratio explicaretur, à me illa repeti oportere non putavi. Te autem, ut ille ait, in os laudare, ut assentandi suspensionem uitarem, nolui. Atque ut ne hoc quidem dissimulem, ita uarijs rebus & multiplicibus curis distrahebatur hoc tempore animus noster, ut nulla ab hoc tolerabilis elaboratio expectanda esset. Ob hoc quidem non possum facere, quin & gratias agam tibi & benignitatem tuam predicem, quod hoc scriptum tam liberaliter publicare, & cum alijs comunicare uolueris. Quamuis enim eadem historia ab hoc ipso autore edita sepiusculè descripta in Germania fuerit, tamen hæc ab illis prioribus ita sunt mutata, correctæ, castigata, atque etiam aucta, ut diuersa plane uideri possint. Extant cuiusdam de nostris hominibus Teutonici libri earundem rerum historie in quibus huius auctoris prior quidem historie editio reprehenditur, ob nescio quam mentionem probrosam de Germanorum uno quodam duce nobili & generoso, de quo, est enim inuidiosum negotium, non disputari à me oportet. Hoc uideor affirmare posse Capellam maximariam & admirabilem rerum memoriam scripto exquisito & bono cõseruisse. Neque de illis quæ nostra ætate sensit Italia in cõparatione rerum gestarum cuiuslibet uel ætatis uel gentis maxima, eum qui hæc legerit quicquam esse admodum desideraturum.

turiam. Nam & is fuit capella, qui non solum omnia
quæ fieri cerneret, annotare bono & illustri ordi-
ne, sed qui etiã in consilijs & deliberationibus præ-
cipuis uersatus, causas & origines rerum perse-
qui posset. Quod si admirari solemus ingenium &
prudentiam eorum, qui hæc in suis scriptis expli-
cant collecta cogitationibus & coniecturis suis,
quanto pluris facienda est hominis, neq; stulti pro-
fecto neq; indiferti expositio, de cognitione sua &
ueritate illorum. Genus aut orationis omnino tale
est, ut neq; elegantiæ neq; splendore careat, exqui-
situm quoq; ad hoc argumentũ. Nam de fide histo-
rie quis est qui quærendũ putet? Cum aut impuden-
tissimum, aut dementissimũ esse oporteret, eum qui
falso aliquid auderet prodere ijs de rebus, de qui-
bus innumerabilibus testibus non solum actionũ sed
etiã consiliorũ conuinci, si mentiretur, posset. Ca-
pellam aut cũ uirũ opt. & doctiss. fuisse accepimus,
tum assensione eorũ qui in Italia his belli temporib.
fuisent, aucta confirmataq; scripta ipsius sæpenu-
mero scimus. Sed ego sentio me eo delabi, ut quod fa-
cturũ me negauerã, copiosius de hoc scripto dispu-
tem, quare desinã. Si te orauero, uir eximie, ut no-
stram operã in hoc libello edẽdo gratã acceptanq;
tibi esse patiaris. Quod ut facias te uehementer etiã
atq; etiam oro. Vale Tubingæ 1d. Februarij.

GENEROSIS

SIMO ADOLESCENTI HIP-
polyto Maino Comiti Augusta
Bacienorum, Gaudenti
us Merula. S.D.

V M T O T I E S
efflagitaris, ut huius
atatis res gestas poste-
ritati traderē, & ipse
toties recusarim, cum
propter rei difficulta-
tem, tum quòd non me
fugiebat hæc ab alijs
diligenter enarrari, non potui fortasse non inobse-
quens uideri. Exue igitur, si quæ pectori huiusce rei
insedēre uestigia, & omnino tibi persuade mihi es-
se antiquius nihil, tuo quã uoto satisfecisse: & tam
esse me tibi deuinctum, quàm qui est maximè uel stu-
dio ergate, uel beneuolentia. Verum quia ingenij
mei cymba modico subuecta, uelo historiarum fretio
uastissimo credere se non audet, fluctus illos & pro-
cellas armorum, & concionum semper aspernata
est facetiarum contenta littore: Iccirco ne tuo pror-
sus fallâre desyderio, Galeacij Capellæ hominis &
humani

humanitate, quam Græci *ἠδαισιέτις* nominant,
& natalium splendore conspicui, quas iure sodali-
tatis, moriens mihi reliquit, historias damus. Qui-
bus est uel utilius, uel iucundius nihil: si diligentius
utriusq; rei uim intuitus fueris. Nam quanquam di-
sciplinarum omnium cognitio habenda est, cæteris
tamen historias excellere semper existimaui. Solæ
enim faciunt, ut cum maioribus uixisse credamur,
quando omnium ætatum, omnium gentium, omnium
populorum, quos ferè cæli conuexitas tegit, præcla-
ra facinora historiarũ gratia teneamus. Nihil enim
earum rerum (ut M. Tullius attestatur) quæ ante-
quam nasceremur, actæ sunt, scire possemus, nisi ea-
rum memoriam nobis historia subministraret. Itaq;
qui huiusce facultatis prorsus est expers, cur puer
à sacerdote illo Aegypto uocari nõ debeat haud ui-
deo. Quæ res senibus maiorẽ dat authoritatẽ, quàm
ob ætatem longã plurimarũ rerum cognitio? Itaq;
si sedulò historijs inhæseris, inter illos tu quoq; nu-
merabere, qui antequam sua ipsorum mater in lu-
cem produxerit, nati iudicantur: Et tantò plurimis
anteponeris, quanto plurimarum rerum, quæ nisi
per historiã haberi potest, fuerit cognitio. Est enim
testis temporum, lux ueritatis, magistra uitæ, nun-
cia uetustatis. Accipe igitur Capelle nostrarum re-
rum uerissima diaria, in quibus fermè lecturus es

omnia, quæ gesta esse cognouimus in hac Citeriore
Gallia pro restitutione Francisci Sforcæ Insubrum
ducis, apud quem, quo ad uixit, hic à Secretis fuit. In
ijs principum inita fœdera, conuentiones, inducias,
& strategemata conspicias. Et quanquam hæc tu-
multuario, & (ut ita dicam) præcipitato stylo Ca-
pella quasi scriptitarit emēdaturus quandoq; si per
aduersam d'vōs p'ias ualeitudinem, qua proximo
Februario ab humanis sublatus est, licuisset. Atta-
men ne multum hac in re moueare: nam quæ ad hi-
storian maxime pertinent, non dubito à te deside-
ratum iri uel ueritatem, uel diligentiam: & cætera
sic exacte & absolute disponit, & enarrat, ut non
monumētis tradita, sed picta, neq; picta, sed ob o-
culos posita esse uideantur. Ipse inquam (si ex nume-
ro illius uelim esse) per diu repetitam Pythagoræ
illam *μεινυμεινωσι* Martiani Capellæ huius
gentilis animam in Galeacium hunc nostrum emi-
grasse facile crediderim. Quarū enim artium, quæ
μεινωσι dicuntur, ille præcepta tradidit,
quas hic modo nō secutus, uerum & consecutus sit?
Vtinam sic Dij fecissent, ut uel per ocium hic scri-
bere potuisset, uel annum hunc septimum Climate-
ricum superasset. Haberemus utiq; hæc commenta-
ria adeo nitida, & ornata, ut ferè desiderari posset
ulterius nihil. Ceterum cum præterita argui, quam
emendari

emendari magis possunt, hæc leges & illo scripta
tempore, quod genio applicandum fuerat, uel cum
instantium calamitatum molestias solaretur, & sic
nullo negotio cognosces nullam uiam offe inuiam
uirtuti: uel (ut inquit Comicus) nihil esse uolenti
difficile. Hæc autem qualia apud Capellam nata sunt,
tibi libenter impertimur, cum quod intelligas esse te
quidem mihi charissimum, tum quod sciam annales
hos esse uerissimos, & tibi deberi, qui ueritate uer-
borum nullis inuolutam lenocinijs oblectaris: quos
si mendaces offendissem, eos utiq; tibi legendos non
tradidissem. Maxime enim eorum parti, quæ hoc in
libro recitantur, autor non interfuit solum, sed &
præfuit. Hominis præterea multis argumentis fi-
des spectata facit, ut minime uerear hunc librũ sub
nomine tuo in lucem emittere. Nunc bene uale, &
cum Iasonis Maini Iurisconsultorum suæ tempesta-
tis disertissimi, & disertorum Iurisconsul-
tissimi aui tui facultatibus potiaris,
ostende ipsius esse te quoq; uir-
tutis heredem. Mediolani

XV. Kal. Maias,

Anno

M. D. XXXVII.

Commentus

COMMEN

TARIORVM GALEACII CAPEL
lae ad Illustrissimum Franciscum

II. Mediolani Ducem, in li

bros de rebus gestis

pro eius restit

tione.

PRAEFATIO.

Xijs qui litera
rum studio fa
mam adsecuti
sunt, nonnulli
iccirco à scribē
da historia ab
stinuere, aut q̄

antea tractata aggredi, & ex alieno
labore nomen sibi querere parum
laudis esse ducerent: aut quod de
temporum suorū rebus opus con

texere

P R A E F A T I O .

texere, arbitrabantur non eius esse
 qui ita uitam instituisset, ut cupes-
 ret prodesse quàm plurimis, læde-
 re autē neminem uellet, quū omni
 tempore Terentianum illud ipso
 uero uerius fuerit: Obsequium
 amicos, ueritas odium parit. Alij
 autem minus ea ex causa deterriti,
 ne domesticis & proximis in enar-
 randa rerum ueritate displicerent,
 externa sectati sunt, & pro certis se
 penumero incerta literis tradide-
 runt. Quod cū maxime ab eo qui
 scriptis suis fidē adhiberi cupiat,
 fugiendum ipse censerem: nec quę
 aut alibi, aut iam pridem euenerūt,
 referre, nec ea quibus interfuissem
 tacere æquum ducerem: nihil ma-
 gis curauī, quàm ut hisce in libris,
 quibus res gestas pro tua restitu-
 tione

P R A E F A T I O .

tione, Princeps Illustrissime, com-
 plexus sum, nullius honori aut fa-
 me detraherem. Et quamuis hæc
 eadem ab alijs & copiosius & cul-
 tius scriptum iri existimem, tamen
 a me præcipuè memorię tradenda
 esse censui: quia dum armis disce-
 ptaretur, quod ius in Mediolanen-
 si ditione potius sit, tuñ ne, quod
 auita primum uirtute partū, mox
 paterna tuaq; in Rom. Imperium
 fide perspecta Maximiliani & Ca-
 roli Cęsarum diplomatibus robo-
 ratum est, an Francisci Galliarum
 Regis, quod Valentinæ Viceco-
 mitis proauix hæreditate, Pontifi-
 cis decreto, alioq; ipsius Maximis-
 liani diplomate nitebatur, ipse qui
 tuas partes sequebar, & Hierony-
 mo Morono Legato tuo domi so-
 risq;

P R A E F A T I O.

risq̄ operam ab epistolis præstas-
 bam, multa audiui : ad diuersos
 Principes scripsi, atq̄ uidi: quæ aliq̄
 fortasse incertis rumoribus iacta
 ta secus scribent. Sed iccirco ero
 parcior, quod nec ijs omnibus,
 quæ eodem tempore diuersis in lo-
 cis interdum gerebatur, uni licuit
 interesse. Et mihi, qui te tuosq̄ se-
 cutus sum, minus aduersariorum
 consilia aliquando cognita fuere.
 Adde quod omnia in prælijs stre-
 nue facta sigillatim referre, quæ nõ
 nunquam nec ipsi quidem Duces
 scire possunt, hominis est intempe-
 ranter abutentis eorum ocio, qui
 hæc legere non aspernentur. Quo
 circa mihi satis esse decreueram sum-
 matim ab initio eius belli, quod
 Leo X. Pont. Max. cõtra Gallos
 gessit

P R A E F A T I O .

gessit usq; ad redactum in Cæsaris
 potestatem Mediolanense Imper-
 rium, res gestas literis mandare.
 Quoniam bellis undiq; postea gli-
 scentibus, tutum aliquē secessum
 querens, è patria discessi, cū quod
 quietioribus temporibus (si Dñj
 permisissent) superesse cupiebam:
 tum etiam quod tam diuturnas ca-
 lamitates subsecutas audire malui
 quàm uidere. Verum ubi quasi
 postliminio tandem redij, ac rerū
 postmodum in Insubribus gesta-
 rum ex nonnullis qui interfuere,
 clarius intellexi seriem, pro mea in-
 te obseruantia & studio deesse nō
 potui, quin ea etiam explicarem,
 quæ adeò iustam causam tuam esse
 cerunt apud omnes Europeę Prin-
 cipes, ut nō solum summus Pont.

Henricus

P R A E F A T I O .

Henricus Anglię Rex, Veneta, &
Florentina Respub. sed ipse etiam
Galliarum Rex, antea inimicus, ar
ma tuę defensionis causa, magna
cum suorū iactura & sumptu pro
pe incredibili, sumere non abnue
rint: neq; prius abiecerint, q̄ Ca
rolus Cęsar mitiora consilia haud
aspernatus, te Mediolanēsis tu
is reddiderit, quibus tanto optati
or extitisti, quāto post abscessum
tuum omnia magis aduersa
perpessi, non nisi te resti
tuto meliorem for
tunam speras
bant.

COMMEN

TARIORVM GALEA

cij Capellæ, de rebus gestis pro resti-
tutione Francisci. II. Ducis
Mediolani.

LIBER PRIMVS.

OSTADE
ptam per Franciscum
Regem Galliarū, Me-
diolanensem ditionē,
bella tam aliquot an-
nos in Italia quieue-
rant: nec quisquam ex
Italis Principibus iu-

stam nouādarum rerum causam habere uidebatur.
Nam imprimis Leo Pontifex, qui suo imperio Vr-
binum eiecto Duce addiderat, non habebat quod ul-
terius ullo iure tentaret. Carolum etiam huius nomi-
nis quintum Ro. Imp. rebus suis in Hispania Germa-
niaq; nondum constitutis, nihil præter Neapolitanū
regnum in Italia tunc curare pleriq; existimabant:
Venetos Gallo coniunxerat fœdus arctissimum: &
ob Brixiam Veronamq; paulo ante eius auxilio re-

A ceptas

ceptas Regi decebat esse addictissimos. Florentini
 Roma. Pont. nutu statum Reipub. moderantes nihil
 agebant præter illius arbitrium. Genua regijs au-
 spicijs nitebatur. In Lucensibus, Senensibus & Fe-
 derico Gonzaga, qui Mantuæ rerum potiebatur,
 plus erat timoris, ne potentiores principes aliquid
 aduersum sese molirentur, quàm ut ipsi quidpiam
 auderent innouare. Vnus tantum in Italia Alpho-
 nus Estensis Ferrariæ Dux, ademptis per ecclesiæ
 potentiam duabus urbibus Mutina & Regiolepidi
 male erga Pontificem animatus existimabatur: sed
 tamen non desperabat, quin Regijs opibus (quippe
 qui Gallicinominis semper studiosissimus fuerat) ob-
 lata occasione esset aliquando amissa recuperatu-
 rus, & propterea cum Pontifice dolorem dissi-
 mulabat. In Italiæ autem finibus iam aliquot an-
 nos Tridenti agebat Franciscus Sfortia, Ludouici
 Mediolanensem olim Ducis filius: qui haud me-
 diocres à Gallo conditiones oblatas aspernatus,
 nulla unquam temporum, aut fortunæ iniquitate
 adduci potuit, ut ius suum illi cederet, quin pro
 eius recuperatione uaria iamdudum consilia animo
 uolens externorum Italarumq; principum auxi-
 lia non cessabat implorare. Quæ & si Gallus
 antea tenuisset: tamen iam metuere desierat ob scæ-
 dus cum Eluetijs nuper initum: quibus adiunctis
 reliquarum

reliquarum gentium arma sibi formidanda esse non
 censebat. Atq; is erat Italiae status anno à natali
 Christiano. XXI. supra millesimum & quingente
 simum, cum Carolus Caesar parum consultū honorē
 suo existimans, quod Galliarū Rex Mediolanēsis
 qui antiquo iure ad Ro. Imperium pertinerent, nul
 lis nō modo impetratis, sed ne requisitis quidem ab
 ipso titulis dominaretur: iustam etiā aliam belli
 causam habere arbitratus est: quod eum authorem
 armorum per id tempus contra nonnullas ipsius Cæ
 saris & Romani Imperij ciuitates illatorem fuisse
 cognouisset. Quo circa Leoni Pont. auscultare ce
 pit, qui iam dudum ipsum per nuncios & literas so
 licitabat, ut aliquando rebus Italiae prospiceret:
 neq; sineret Gallum, quem communem amborum
 hostem esse adseuerabat, noua in lies uirium acces
 sione in Italia crescere. Has autem Leo præcipue
 præ se ferebat belli in Gallum mouendi causas:
 quod eo in Insubribus rerum potito, Placentiæ ac
 Parmæ urbibus, quas Iulius secundus Pontifex,
 ipseq; antea possederant, cedere sibi necessarium
 fuisset: quodq; aduersus Ferrariam, quam ad Ro
 manam Ecclesiam pertinere prætendebat, non
 posset, nisi eiectis Italia Gallis ius suum persequi.
 Concitauerant præterea Pontificis odium, tum
 ij qui Mediolani regias res procurabant, à quibus

A 2 sepe

Sæpenumero ipsius Pontificis authoritas paruipedi
 uisa est: tum imprimis Franciscus maria Quercens
 Urbini Dux: quem superioribus annis à Gallo ad in
 uadendum Ro. Ecclesiæ imperium cum exercitu im=
 missum putabat: nihilq; magis cordi habebat, quàm
 ut de Gallis uindictam sumeret, animumq; expleret
 suum. Hæc igitur occasionem nactus, fœdus cum Cæ
 sare in it ijs conditionibus, ut communibus armis &
 sumptibus Gallos Italia expellant: Placentia Par=
 maq; Romanæ Ecclesiæ pareât. Franciscum autem
 Sfortiam in reliquâ Mediolani ditionem ducem con=
 stituant, ad quod citius peragendum inuitauit fœdus
 à Gallo cum Eluetijs paulo ante initum: quod spera
 bant dirimi posse ipsius Pontificis cum eanatione
 auctoritate & gratia, ac antequam officijs Gallo=
 rum & muneribus arctius uincirentur. Non cessa=
 bat Pontificis ac Cæsaris animos ita coniunctos ad
 suscipiendam expeditionem adhortari Hieronymus
 Moronus, qui cum aliquando Ludouico. XII. Gal=
 liarum Regi strenuam operam præbuisset, Francis=
 sco eius successori se minus gratum agnoscens, ne=
 glecta patriæ & fortunarum iactura Tridētum se
 contulerat: ibiq; Gallo insensus, cum Sfortia per id
 tempus in Belgica inferiore apud Cæsarem ageret,
 quotidie Mediolanensium animos, & præsertim Gi
 bellinæ factionis homines sollicitabat ad defectione=
 præcipu

precipueq; apud Italos Principes Sfortia restituti-
 onem literis commendabat. Atq; ut Gallorum ex-
 pulsionem haud difficilem fore demonstraret: Pon-
 tifici significat à se nuperrime cum plurimis Me-
 diolani & uicinarum urbium primatibus, qui gra-
 tia apud reliquos ualerent, tractatum fuisse ut Regi
 rebellarent: eiq; Gallorum manibus Imperium ex-
 citato in omnibus eodem die ciuitatibus tumultu eri-
 perent: neq; eis tempus concederent deligendorum
 peditum: cum eis alpes stationem tantum equitum
 mille cataphractorū, totidemq; leuis armaturæ per
 pacis tempora habere consueuissent: quorum auxi-
 lio populis rebellantibus minime resisti posse spera-
 bat. atq; ita ipse statuto die ad maturandum ince-
 ptum, Tridento abscehit. quod tam clandestinetæ-
 men fieri non potuit, quin extemplo intellexerit Fe-
 dericus Gonzaga Bozuli oppidi in agro Mantua-
 no princeps: qui à Gallis stipendia merebatur: quo-
 circa ad eum intercipiendum, quem non ab re di-
 scessisse suspicabatur dispositis militibus: ipse non-
 nullos rumores qui de Mediolanensium rebellionem
 ad se delati fuerant, indicaturus Mediolanum aduo-
 lat ad Thomam Fusum: quem ab oppidulo, cui in
 Aquitania dominabatur, Lescunum uulgo appella-
 bant. Is enim pro Odetho fratre uices regias in Ita-
 lia gerebat. Digna animaduersione uisa res est ob
A 3 periculi

periculi magnitudinem: & cum pleriq; existima-
 rent Parmam primū debere temptari, quod ad Re-
 gum Lepidi multi exules Mediolanenses aduersus
 Gallum non bene animati conuenissent: statim Lescu-
 nus, cum nulli adhuc pedites delecti essent; una cum
 equitibus, & aliquot principibus Gallorum & Me-
 diolanensium, qui Gallicæ parti fauebant, Parmam
 contendit: & cum intellexisset Moronum uitatis in-
 fidijs Regium peruenisse, nullam moram interpo-
 nendam ratus, eò statim pergit: Pontificiumq; urbis
 præfectum ad colloquium uocat. Introductus est in
 uestibulum quoddam extra portam ciuitatis Lescu-
 nus: ubi ex cõposito trahens colloquium, multa con-
 queritur, quod contra fœdus inter Pontificem &
 Regem Bononiæ initum, & in illam usq; diem ser-
 uatum, exules & hostes regij non solum in Pontifi-
 cis ditione hospitarentur, sed auxilium etiam haud
 frustra quærerent. Interea Alexander Triuultius
 cum equitum turma, qui sese è legione Guidonis
 Rangonij Pontificij ductoris esse simulabant: per
 aliam portam, quæ ad Mutinam spectat, urbem in-
 gredi temptat. Sed non latuerunt Regienses doli.
 Quare correptis armis, Triuultium & milites qui
 cum eo erant, repellunt: ipsum etiam pilula plum-
 bea scloppo amissa, quo armorū genere pleriq; pe-
 dites hoc tempore utuntur, adeo acriter uulnerant,
 ut postea

ut postero die obierit : quod Præfectus sentiens cum Regis legatum adhuc in uestibulo moram trahentem, ualde increpuisset, non defuerunt, qui comprehendendum censerent : quoniam æquum uidebatur nullã ei fidem seruari, qui fidem prius fregisset : sed cum minus placuisset præfecto consiliũ : ea conuentione Gallum dimisit, ut nunciũ mitteret ad Pontificem, qui sciscitaretur eius erga Regem uoluntatem : & utrum pacem an bellũ cum eo mallet : ipseque Præfectus omnes Regio ac finibus Mediolanensium exules iuberet excedere intereaque noui nihil fieret. Allato per falsos rumores nuncio Lescinum Regij captum retineri, Manaldus Episcopus Terbellensis, qui Mediolani pro illo agebat, ita fuit consternatus : ut conuocatis senatoribus ac primoribus ciuitatis consultauerit, num Gallis in urbe tuto esse liceret : & quanuis bono eum animo esse omnes iuberent : tamen nisi paulo post magis certo nuncio allatum fuisset Lescinum liberũ Parmam rediisse : Galli omnes illico erant excessuri : Auxit per eos dies illorum timorem casus admirabilis.

Erat supra fornicẽ portæ arcis Mediolanensis turris, non solũ ad propugnandũ munitissima, sed aspectu etiã pulcherrima, quippe in cuius frõte præter alia ornamenta locatæ essent tutelariũ diuorũ maris moræ imagines perq̃ elegãter sculptæ, cũ insignib.

Sfortianorum ducum, qui tantam molem fundauerant. Forte autem cum intra turrim seruarietur plurima pulueris in usum tormentorum uasa, fulmen de coelo ipsam tetigit: & murum scindens protinus sulphuream materiam accendit: cuius impetus non solum turrim euertit à fundamentis: sed moenia etiam, & arcis cubicula, ac reliqui aedificij membra proxima humi prostrauit: saxaq; circumuolitantia duos arcis praefectos, qui de more pauloante ad salutandam Virginem Matrem in sacello iuxta portam conuenerant, in area deambulantes occiderunt: alios quoq; è militibus, qui ibidem auram uespertinam captabant (erat enim aestas) interfecerunt: aliorum capita, thoraces, brachia, & cura fregerunt: adeo ut è ducentis propugnatoribus uix duodecim è tam magna clade euaserint: neq; tantae ruinae fragor ciuitati fuit ignotus, quin & ipsa ualido terrae motu concussa multis iniecit timorem, ne tota eo impetu corrueret. Quo uix sedato, pleriq; ex urbe ad spectandum huiusmodi prodigium accurrentes, totam aream, quae praearce latissime patebat, saxis & murorum ruina opertam offenderunt: admiranturq; aliquot lapides, quos decem bouum iuga uix loco mouere potuissent, quingētos & amplius passus iactos fuisse: fundamenta turris euulsa supra portam stare: ipsius fastigia in imo conspici. Ceterum
Galli

Galli, ne per noctem arx sine praesidio remaneret, senatores, quaestores, & alios magistratus Gallici generis, qui pauci & imbelles in urbe erant, arcem ingredi iusserunt: donec postero die cataphractos equites centum cum totidem uelutibus Nouaria euocatos introduxere. Neq; huiusmodi casus ad suscipiendum magis audacter aduersus Gallos bellum Leonem Pontificem parum incitauit, quippe qui, uel hac causa paulo post Eluetios agnouerit segniores factos ad ferendum Regi auxilium, contra quem non solum Pontifex, sed ipsi etiam Dij arma ferre uiderentur. Interea nuntiatum est Manfredum Palauicium, comite Ioanne cognomento Stulto regionum illarum latrone famosissimo, cum Germanorum copijs Comum per Larium lacum proficisci: quod Gallicis non parum timoris incussit, existimantibus id minime fieri debuisse: nisi prius Comensium animi sollicitati fuissent ad defectionem. Sed cum praesidium in tempore parari non posset: reliquum erat in unius Gratiani Garri gubernatoris industria relinquere tutelam ciuitatis: qui suorum opinionem minime fefellerit. Nam cum extra ciuitatem diui Ioannis Baptiste festum celebraret: ut hostium copias intellexit aduentare: intra urbem quamprimum se contulit, excubiasq; ex ijs quos Gallici nominis studiosos antea cognouerat, circum moenia disposuit. Nec distulit

Palauicinus ciuitati appropinquare: fretus Be-
 nedicti Rumi Comensis opera, qui cū Antonio Ru-
 sca conuenisse dicebatur: ut ad constitutum tem-
 pus tantum murorum urbis spacium, quibus ipse
 proximus habitabat, per noctem intus effringe-
 ret, quantum uir armatus posset introire. Atque
 ita per dolum urbem occupare sperabat, antequam
 Galli qui pauci admodum praesidio urbis inerant,
 quicquam tale suspicarentur. Sed longe aliter res e-
 uenit. Nam cum nec Rusca nec alius quisquam si-
 gnum iuxta conuenta protulisset: & Palauicinus pe-
 ditibus extra moenia dispositis de uia fessius cubitum
 discessisset: nunciatum est Comenses una cum Gal-
 lis urbem exire & Palauicini copias adoriri. Quod
 tanta animi alacritate fecerunt, ut quantumuis ducen-
 ti uix essent, tamen quadringentos Germanos pe-
 dites & totidem Italos terga dare coegerint. Pala-
 uicinus ipse suos percultos uidens quid consilij ca-
 peret nescire: an naues repeteret, an capefceret ter-
 restre iter, tandem ita suadete Germanorum Duce,
 qui proditionis falsa promissione se ductū agnoscens
 pugnare noluerat, per montes arduo itinere absce-
 dit: pleriq; tamen naues petiere, & quammaxime
 poterant remis fugā maturabant. Garrus ubi hostes
 formidinis plenos cōspexit, à locorū peritis admoni-
 tus ad occupandas quasdam montis fauces nauibus con-
 tendit

tendit, quo Palaucinū peruenire oportebat: atq; ita incautū cum Stulto & plerisq; alijs fugæ socijs excipit, facta Germanis omnibus abeundi potestate. Palaucinus autē Mediolanū adductus tormentorum ui non solum omnia à se incepta fassus est, sed etiā retexit quæcūq; à Morono intellexerat pro hac expeditione fuisse decreta: captusq; propterea est Mediolani Bartholomeus Ferrarius ciuis publicis muneribus gestis, ac uitæ splendore insignis, qui tãetsi Morono eius operã aduersus Gallos requirenti nõ fuisset assensus, tamen quia proditiõnem non indicauerat, post Palaucini atrocissimam cædē & ipse uitã indignissima morte finiuit. Stultus Comi securi percussus est. Reliqui autem tam coniurati quàm coniurationis conscij diuersa loca petētes, fuga salutem sibi quaesierunt. Interea Lescunus postq̃ exules Regio abiisse intellexit, Mediolanū reuertitur: statimq; pecuniam pro adducendis peditū octo millibus ad Eluetios mittit. Pedites quoq; deligit ex Insubribus, Parmanq; quò iã Federicus Bozulus cū quingentis & mille peditibus aduenerat, proficisci iubet: eoq; etiã ipse citato itinere redijt: ut exercitū aduersus Pontificem pararet: qui post tentatum Regium, iustum belli gerendi prætextum nactus, militum delectus in plurius Italiae locis fieri mandauerat. Iam Regis aularumoribus & nuntijs motuum Italicorum repleta

erat

erat: ipseque Lescunus multorum calumnias non poterat effugere, qui ipsum Pontifici dedisse dicebant iustissimam belli causam, quod paulo ante Christoforum Palauicinum Pontifici propinquitate coniunctum, uirum integerrimum, ut fortunis spoliaret, in carcere tot menses detineret: quodque ciuitatem Pontificiae ditionis per dolum occupare tentasset: adeo ut Odethus quem ab oppido eiusdem nominis Galli Lautrechum appellabant, per id tempus apud regem agens, in fratrem timens concitatum inuidiam, ad errorem eius, si quid propterea deliquisset, corrigendum quamprimum in Italiam uenerit.

Dum haec in Gallia agerentur, iam Prosper Columna, qui pro Carolo Cesare in exercitu imperabat, Bononiam uenerat. Federicusque Mantuae princeps Pontificis copiarum praefectus, equites, peditesque undique colligebat, et quia superioribus annis diu Michaelis aureum torquem acceperat, quo munere Gallorum Reges in beneuolentiae et honoris inditium consueuerunt proceres principesque amicos decorare: ipsum eundem Lautrecho, qui paulo ante Mediolanum redierat, per tubicinem Principum (ut moris est) internuncium remittit: sequitur hostem Regi fore profitetur. Quumque Prosper Bononia cum his militibus qui ibi conuenerant mouisset: et ipse eodem tempore ad fluum Lentiā cum suis copijs

copijs applicuit: quò post paucos dies uenit etiam
 Ferdinandus Daualus Aterni, quod nunc Pesca-
 ria dicitur, Marchio cum cataphractis equitibus
 Neapolitanis, & Hieronymus Adurnus cum tri-
 bus millibus Hispanorum peditum: qui è classe re-
 bus frustra Genuensium temptatis nuper descen-
 derant. Inibiq; decretum est Hispanis & Italis pedi-
 tibus, qui numerum octo millium non excedebat, ad-
 dere aliquot Germanorum cohortes. Atq; ita per
 Mantuanum Veronensemq; agrum præfecti in Ger-
 maniam missi, Germanorum quatuor & Rheto-
 rum (quos Chiriones uocant) duo millia conscri-
 psere, iussusq; propterea fuit Daualus cum trecen-
 tis equitibus & ualida peditum manu in finibus agri
 Mantuani consistere, quoad Germani pedites per
 saltus Tridentinos descenderent: ut si Veneti illo-
 rum aduentum impedire conarentur, ipse ad seren-
 dum auxilium præsto esset. Auctis copijs Prosper
 Columna, cui & rei militaris scientia & ætate re-
 rum summa deferebatur, Parmã cum exercitu con-
 tendit. Quod audiens Laurechus rei pecuniariæ
 præfectos in omnibus Insubrum ciuitatibus delegit:
 à quibus sicut inferendi belli hosti occasio data erat,
 ita ab eis ad ipsum bellum sustinendum pecuniam
 seorsum à uectigalibus exigi æquum arbitrabatur.
 Quod quidẽ tam acerbe fiebat, ut cum hac de causa
 tum

tum supplicij ac cadibus illorum qui coniurationis conscij fuerant. Lautrechus in non mediocre incidet populorum odium: & multorum animos à Rege alienauerit. Post hæc rursus missis ad Eluetios qui octo millia peditum ex eâ natione adducerent, ipse cum primis qui iam in agrum Mediolanensem descenderant, Cremonâ ire pergit. Verû antequam Mediolano descenderet, aduocata populi cõcione, in hanc sententiam iâ equo insidens orationem habuit.

Compertum habeo, uiri Mediolanenses, hostem qui aduersus potentissimi regis arma in Insubres progredi audeat, auxilio potius nonnullorum è uobis, quàm proprijs uiribus confidere. qui enim fieri potest, ut Leo Pontifex, qui superioribus annis Francisco Urbini duce bellum in ipsum mouente Romæ uix tutus erat, nunc regiam potentiam tam paruifaciat, ut Gallos & præsertim adiunctis fœdere nuper Eluetijs laceffat ultro? aut ut Carolus Romanorum rex rebellantibus in Hispania passim ciuitatibus, ac pluribus Germanorum bellis occupatus nouum in Italia bellum mouere audeat? nisi Mediolanenses perfugæ non modo de se ipsis, sed etiam de uobis multa pollicerentur. Huiusmodi igitur spe freti iam machinas & tormenta adducunt oppugnatoria: iam peditum equitumq; acies instruunt. scilicet existimantes incepto foris bello omnia
intus

intus tumultu concitatum iri. Quod & ipse profecto timerem, nisi iam nonnulli perfidiae dedissent poenas: plerique autem qui eodem erant animo, supplicij metu abiissent. ita ut existimem, quum hinc ad bellum profectus fuero, etiam si nulla praesidio restarent Gallorum arma, tamen qui seditionem faceret Mediolani fore neminem. Nunc uero quum milites & duces ad id delecti sint: adsitque Manalius Therbellensis Episcopus: Senatusque ac caeteri Magistratus, qui rerum administrationi, iusticiaeque praesint: reliquum est ut non modo fidem erga inuisissimum Regem inconcussam praestetis, sed & uotis uictoriae aduersus hostes expetatis. Nam si (quod Dij nolint) nos cedere contingeret: quantum inter ditissimi Regis & hostium dominatum intersit experiremini. Hic enim legitimo iure Insubrum dux ciuitatem hanc florentissimam esse optat: illi praedae causa iniusto bello imperium quarentes, nil aliud quam uestras opes exhaurire cupiunt, quod si & ipse, qui uices regis hic gero in priuatorum arcas manum inieci, nemini tamen de regia fide dubium esse debet. Nam si uictor, ut spero rediero, ex ipsis ducatus uectigalibus aes mutuum ad tempus constitutum numerabitur. Sin secus cesserit, mihi grauior esse debet una cum regis opibus, proprii honoris atque etiam uitae, quam uobis modicae pecuniae amissio.

Nes

Nec locutus plura nullo expectato responso Cremonam abiit: indeq; facto supra Padum ponte ad oppidum Sanctum secundum cum Eluetijs proficiscitur. Interea Prosper cum exercitu Parmam circumvallauerat, biduumq; tormentorū impetu quasauerat: moenia, adeo ut magna illorum pars humistrata esset. Quare qui intus erant, metu perculsi, tertiam ferme urbis partem, quae Parma fluuio interfluente discluditur, deserunt: ripamq; fluminis, quia ciuitatis reliquum terminatur, uallo, uasis uinarijs, cratibusq; terra oppletis muniunt. Itaque introgressi milites quod derelictum erat depopulantur. simul animus erat totam ciuitatem corona aggredi, quippe qui non maiore conatu occupare quod supererat sperarent. Sed Ferdinandus Daualus peditatus praefectus, siue quod gloriae Prosperi, cuius ductu res gerebatur, inuideret: siue quod Lautrechum cum Heluetijs propinquum metueret: praesertim si miles in diripienda urbe occuparetur: affirmabat ijs copijs urbem ualido praesidio & muris aggeribusq; munitam non posse expugnari: & propterea nolle peditum periculum in ea re, de qua uictoriam non speraret, tam propinquo hoste faceret. quod & si Mantuanus imprimis egre ferret: qui ut prima militiae rudimenta summa cum dignitate gerebat: ita laudis quam maxime erat

me erat cupidus: animoq;angebatur bonam uictorie partem, quæ in deleto Parmæ presidio consistebat, sibi tanquam è manibus eripi: tamen per Hieronymum Moronum, Francisci Sfortie designati Mediolanensium ducis legatum, Dauali consilium improbari, ac reliquos exercitus duces ad urbis oppugnationem adhortari malebat. Sed quum nihil proficeret: quod Daualus ciuitatē expugnari non posse adseueraret, ad fluuium Lentiam retrocessum est: ubi tamdiu moram traxerunt, quoad à Pontifice literæ, nuncijsq; redirent, qui in bello quid fieri uellet, retulerunt. Plurimi autem iam timebant, ne dissoluto exercitu Mutinæ, Regio, Bononiæq; presidia imponi iuberet: & interea inducias, ac etiam pacem à rege oblatam nō aspernaretur: quem inuitum hoc bellum suscepisse pleriq; affirmabant. Sed adeo Pontificis animus expellendi Italia Galli desiderio flagrabat, ut nihil præterea prospiceret.

Iamq; Ennius Episcopus Verulanus, quem in initio belli miserat ad Eluetios, ut peditum decem millia inde adduceret, ad ipsum scripserat: nihil obstare quominus id concederetur: præterquam quod contra Gallum, cum quo paulo ante fœdus percusserrant, signa ferre ipsis parum conueniens uidebatur. Ceterum aduersus Placentiam & Parmam, quarum urbium ius ad Ecclesiam pertinebat, ac etiam

B aduersus

aduersus Ferraria ducē esse ituros: & demum pecunia (si opus ita foret) facile esse aliquos è ducibus corrumpere, qui milites quo res postularēt technis suasionibusq; impellerent. Quæ sententia cum Pontifici placuisset: Iulio Cardinali Medici patrueli suo, qui Florentiæ administrabat Remp. mandat, ut ad exercitum cum summa potestate confestim proficiscatur: simulq; Matthæo Cardinali Sedunensi, cuius opera in conciliandis Eluetiorum animis Verulanus utebatur, parem Iulio potestatem tribuit: ambosq; hortatur, ut quàm maxime possint Eluetiorum iter in Insubres accelerent. Quæ cum Prosper intellexisset, Padū apud Casalemaius oppidū ponte factō trajicit cū exercitu: eoq; Cardinalis Medices citato itinere summo cum omnium gaudio applicuit. Soluta Parmæ obsidione, Lautrechus dimisso tantummodo in urbe cum octingentis Italis peditibus Federico Bozulo, cum reliquis copijs Cremonā ad pontem iam antea confectum properat: ibiq; ducum qui regio stipendio militabant, sententijs exploratis, pleriq; sentiebant rem prælio esse finiendam. præsertim anteq̃ Eluetij, quos per Chrisones & Bergomatum agrum audiebant Pontificis imperio iter facere, cum hostili exercitu coniungerentur, & anteq̃ maior Eluetiorum numerus à Gallico exercitu discederet: qui frequentes quotidie domum redibant: uel quod

quod Lautrechi imperiū nō placeret: uel quod Iulij
 Cardinalis opera propositis præmijs ad disceden-
 dū sollicitaretur: uel quod etiā pecuniæ, quæ à sola
 ditione Mediolanēsi difficulter exigebantur, ad tan-
 tum bellum sustinendū segnius interdū subministra-
 bantur. Sed cum ad Robechū oppidū iuxta Olij flu-
 minis ripam, Prospero è regione castrametante, pu-
 gnandi data esset occasio. Duxq; Vrbinas, qui post
 imperij amissionē apud Venetos se contulerat, inter
 cæteros affirmaret sc̄eliciter euenturū, si pugna eo
 tempore cum hoste cōmitteretur: aliquotq; Eluetio-
 rum duces ab ipso Lautrecho manus conferendæ co-
 piam sibi dari efflagitarent, donec inualidæ essent
 hostium uires: & quæ paulo post præsidio iam ad-
 uentante auerentur: nunquā tamen adduci potuit,
 ut Eluetijs cum hoste pugnandi faceret potestatem:
 quo consilio, incertū est: nisi speraret per oratores
 Eluetiorum, qui proficiscebantur ad Cardinalem
 Medicem, compositioni locum aliquem fore. Sed ut
 sese res habuerit, Prospero nullo accepto damno
 quàm celerius potuit exercitum inde deduxit. Non
 enim ignorabat se malo consilio exercitum locasse,
 sed ipsum mouerat Legati Veneti ducibus reipub-
 licæ in bello assistentis auctoritas & fides: qui li-
 cet in Gallorum auxilium uenisset, tamen mi-
 nus hostiliter agens pollicitus fuerat Pontificios

& Cæsarianos, donec Robechi essent, ab ijs qui ar-
 ci Pontiuiici ex altera fluminis parte præessent offen-
 di se minime passurum. tunc autem asseuerabat sibi
 ut pollicita obseruaret non esse integrum: quia Lau-
 trecho ita petenti præter ipsius opinionem concede-
 re coactus fuisset, ut Gallicum præsidium in oppidum
 & arcem Venetorum introduceret. Itaq; Prosper,
 misso equitum præsidio ad Eluetios cum Cardinale
 Sedunensi & Verulano aduentantes, nemine impe-
 diente paulopost copias cum eis iunxit: & nõ ultra
 tempus teredum ratus, utpote qui tertio mense iam
 exacto hyemeq; instante, nihil adhuc gessisset lau-
 de dignum: Abduan uersus contendit. Lautrechus
 sibi exercituiq; suo ualde diffidere incipiēs, cum ora-
 tores Eluetij non modo pacem à Cardinali Medice
 non impetrassent, sed ne auditi quidem fuissent, sen-
 sim cedere ac dolere, animoq; angi, quod meliori-
 bus consilijs non auscultasset: præmissisq; qui ripam
 Abduæ uallo cõmunirent, quiq; Mediolani instau-
 rarent aggeres, in locis munitis tantummodo confi-
 debat. Per nuncios insuper Eluetiorum Gallo fauen-
 tium, eos qui in Pontificis exercitu erant, interdum
 precibus obtestari, minisq; deterrere: ne aduersus
 Galliarum Regem, quo cum paulo ante fœdus per-
 cussérât, arma ferrent. Neq; id parum proficiebat:
 quum iam multi palam dicerent sese Mediolanum
contra

contra Gallum non esse uenturos. Et propterea eos qui è Tigurino Pago uenerant, Regium Lepidi mittere oportuit: ad quã urbem Ferrariensis dux quantum nihil profuturus, ut Pontificios ab incæpto retardaret, infesta signa tulerat: reliqui ducum suorum auctoritate moti, licet segniter, tamen quo Cardinalis Medices & Prosper iubebant, proficiscebantur. Iam Lautrechus cis Abduam cum toto exercitu se receperat, omnesq; naues, uel sub Tritij, Cassianiq; arcibus, uel ad citeriorẽ ripam deduci iusserat: equitum etiam turmas, cohortesq; peditum secus fluminis ripam, multis aggeribus uallatam, ad arcendos hostes disposuerat. At Prosper, qui in ulteriore confederat, à locorum peritis, & præsertim à Morono sciscitabatur, quo in loco facilius esset annis traiciendi uadum. Tandem Francisco Morono Mediolanensi exule, ac nonnullis alijs ex Italis ducibus negotium dedit traiectus tentandi, qui è Brembo flumine, quod è Bergomatam agro fluit, sumptis duabus scaphis, aliq; longiore nauis iuxta ripam reperia, quam piscatores inter uirgulta & frondes abiderant, magno impetu maioribusq; animis cum diecentis circiter militibus annem apud Vaprium uicium traiciunt. Atq; ibi Hugone Pepulo Bononiesi, cum equitum peditumq; manu repugnante, in citeriore ripa consistunt, occupatamq; per uim domi-

præsidio firmant, donec alij remissis nauibus traie-
 cerent: & interea hostes oppugnandæ domui inten-
 tos armis summouent: itaq; cum longe plures essent
 traducti paulo post Gallos omnes, qui Vaprij stãti-
 onem agebant, in fugam uerterunt. Lautrechus ubi
 copiam hostibus traiciendi fluminis factam esse in-
 tellexit, collectis in unum legionibus extemplo Me-
 diolanum se contulit. Quumq; perspiceret Elueticũ
 peditatũ quotidie imminui, urbis solũ mœnia (quo-
 niam suburbiorũ circuitus uidebatur amplior) tu-
 tari decreuit. Sed postmodũ mutato consilio, ne ho-
 stibus (quia hyems iam aduenerat) hybernacula sub
 teclis relinqueret, iuxta urbis aggeres exercitũ edu-
 cit: eosq; (quod antea segnius erat factum) conqui-
 sitis undiq; agricolis, qui in urbem militũ metu con-
 fugerant, præcipit q̃ primum refici. Tum magnus
 ciues inuasit timor: quod maior quàm unquã antea
 pecuniæ summa imperaretur: adeo ut pleriq; ex ijs,
 qui præfectorum rei nummarie iussu euocabantur,
 aufugerent: aut si minus id dabatur, delitescerent:
 seq; potius proscribi, ac bona sua publicari pate-
 rentur, quàm uel modicis pecunijs Gallum iuuare.
 ipsi etiam æditui & sacerdotes cælatũ argentũ &
 aurum, quod in sacris habebant, occultauerunt: ue-
 riti ne Lautrechi iussu auferretur: quod aliquot in
 locis iam tentatum fuerat: præcipueq; in diui Am-
 brosijs

brofij æde, ubi altare est laminis argenteis auroq;
 obtectum: quod ne uiolaretur, celerior opinione ho-
 stium aduentus effecit: qui ubi Abduã confecto pon-
 te tranſiuerunt, minime exiſtimãtes Gallum in tam
 magno ciuitatis circuitu, eademq; immunito cum
 pediatu adeo modico moram facturũ, nõ ad ipſam
 urbem, ſed Melignanum iter ea potiſſimum ratione
 direxerant: ut ſi (quod ipſi fore putabant) hoſtis Pa-
 pian diuertiffet, proficiſcentem aggredere-
 tur, & manuum conſerere cogerent. Sed quum per explo-
 ratores renuntiaretur Lautrechum cum ſuis &
 Venetorum copijs Mediolani adhuc eſſe, & noctes
 diesq; ſummo ſtudio aggeres reſci, Proſper cum ex-
 ercitu ad cœnobium Clar.euallis, quod præter paſ-
 ſuum quatuor millia ab urbe haud diſtat, ire decre-
 uit. Minime autem Mantuano & Daualo in poſte-
 rum diem aduentum ad urbem tam propinquã dif-
 ferre utile eſſe uidebatur. Cum trepidus ſenex Me-
 diolano ueniens à militibus leuis armaturæ captus,
 ſe quàmprimùm ad Hieronymum Moronũ deduci
 poſtulat: quem ut conſpexit flens præ gaudio obte-
 ſtatur, ne moram interponerent ad urbem accede-
 re: metu percuſſum eſſe Gallum, nec quid conſilij ca-
 peret ſcire: tandiu urbis receptionẽ ipſos demora-
 tuos, quãdium proſectionẽ differant. Iam nõ ſolum
 homines, ſed Deos etiam ipſos Gallo inſenſos eſſe:

quorum sacris, & præcipue diui Ambrosij tutela-
 ris manus inferre conati sint. Audita senis oratione
 qui uera dicere uidebatur, Iulius Cardinalis Medi-
 ces cum Mantuano, Daualo, ac Morono paulisper
 collocutus, nouum decreuit consilium sequi, & quo-
 niam Prosper mediam aciem tenebat, ipsi qui in pri-
 ma erant ad urbem milites iubent contendere, in-
 terq; primos erat Daualus, qui ut ad locum Vigen-
 tinum appellatū applicuit, ubi hostes effossa terra
 aggerem extollebant, milites ad conscendendū hor-
 tatur. At Veneti, qui ibi præsidio stabant, nihil ta-
 le opinantes, uix primos ex hostibus irrumpentibus
 repellentes, confestim in fugam conuersi sunt, ita ut
 hostibus ualli ascensum facilem reliquerint. Haud
 multum inde aberat Theodorus Triuultius, Vene-
 ti exercitus præfectus, qui ubi suorum trepidatio-
 nem, hostiumq; aduentum persensit, quanquam per
 id tempus non satis ualeret, tamen ne muneri suo
 deesset, inermis ad uallum accurrat, ibiq; suis iam
 profligatis, in hostiū incidit manus. sed paucos post
 dies à Daualo uiginti aureorum millibus ius abeun-
 di redemit. In fugā effusis Venetis, & intra urbem
 properantibus, Lautrecho statim nunciatū est Ve-
 netos loco pulsos, uiam hostibus aperuisse. Quare
 admonito fratre, qui aliam urbis partē præsidio te-
 nebat, recta ad arcem contendit, & aliquantisper
 in ipsius

in ipsius arcis area commoratus plurimis ex Magistratibus, qui militia minus apti uidebantur in arce dimissis, ipse cum reliquo exercitu Comum pergit: & presidio cataphractorum quinquaginta sexcentorumq; peditum in urbe dimisso, per Licini forum (nunc plebs Incini dicitur) Leucum peruenit, ibiq; Abduam ponte Lapideo, quem in huiusmodi usus prisca Mediolanensium duces construxerant, traiecit. Iulius Cardinalis Mediolanum cum reliquis discipulis ea nocte ingressus, uix aliud biduum curare potuit quam milites coercere, ut à diripiendis priuatorum domibus temperarent. Qua in re plurimum profuit Hieronymi Moroni autoritas, quam non modo iam pridem inter ciues suos ob eximiam doctrinam & rerum usum, sed apud externos etiam principes & in exercitu nactus erat: neque immerito. Haud facile enim dictu esset quantum incrementi eius adhortationes, consilia, ingenium, animiq; alacritas his quorum partes secutus est, sæpe attulerint: quibus rebus adductus Franciscus Sfortia illum uoluit imperij administrationem suscipere. Redacta in potestatem Mediolanensi ciuitate, nihil Cardinali Medici & cæteris ducibus fuit antiquius, quam omni studio eniti, ut Eluetij conciliarentur: & iccirco post biduum Ennius Episcopus Verulanus, cum mandatis & non parua pecuniarum sum-

ma ad illos Pōtificis nomine mittitur: quo & Mediolanensiu oratores paulo post pro pace tractāda profecti sunt: sed cū Mediolanenses in utriusq; ditionis finibus substitissent, propterea quod sine fide publica eorū diplomate testata ulterius nollent accedere: Verulanus postquam Bilitionem peruenit, ab Eluetijs statim in carcerem coniectus est. Atq; ex hoc satis perspectum est, quæ in superiore bello pro Leone Pontifice egerunt, ea magis priuata quorundam gratia, quàm publico ac cōmuni facta fuisse consensu. Quod etsi Morono & cæteris qui Gallorum expulsiōne optabant, molestū fuit: imen eodem penè tempore fortuna, quæ nec in prosperis nec in aduersis eodem diutius perstat gradu, molestiora etiā addidit. Nam Lautrechus, cuius exercitum breui dissolutum iri existimabant: quia quò se reciperet non haberet: tracto Abdua, confestim Cremonam, quam iam à se defecisse audierat, gressum direxit, sperans arcis presidio facilem sibi fore ciuitatis receptionem. Et propterea Lescuum fratrem eò præmiserat: cui tametsi cum trecentis fermè armatis ingressum per uim in urbem tentanti ciues armis obstissent: dum Nicolai Varoli & aliorum exulum pauloante ingressorum suasionibus, Galum qui nemine ipsum expellente abierat, amplius haud recipiendum esse censent: nihilominus certiores

certiores postmodum redditi Lautrechum cum inco-
lumi exercitu iam propius urbem admouisse, quem
Mediolani ad internicionem fuisse caesum ante a re-
latum fuerat, mutato consilio Cremonenses sese Gal-
lo dederunt: qui statim eis impetrauit, ut donec à
Rege pecunia mitteretur, exercitum alerent. Inte-
rea Lautrechus ut firmiore presidio ciuitatem tue-
retur, si uis hostilis ingruisset: ad Federicum Bozu-
lum qui Parmæ cum ualida peditum manu præerat,
scripsit, ut Cremonam quamprimum se conferret,
quod quidem postea male cecit. Nam uix Bozulus re-
cesserat, cum aliæ à Lautrecho superuenerunt lite-
ræ, quibus illi ne inde discederet imperabat, uel si
iam discessisset eò rediret quamprimum. Iam enim
tabellarij aduenerant, scriptumq; Roma erat Leo-
nem Pontificem, postquam Mediolanum à suis captum
esse intellexisset, magnam animo lætitiã cõcepisse, quæ
paulo post in mœrorẽ cõuersa est. Intra enim paulu-
lum tẽporis in febrim incidit: ex qua superaddita pi-
tuïta & destillatione, nõ sine ueneni suspitione, post
tertium diẽ naturæ concessit. Quare speras Lautre-
chus hostilẽ exercitum diutius pecunia mortuo Pon-
tifice, qui in superiore bello sumptus fecerat immẽ-
sos, nõ posse sustetari, Parmam à suis tanq; frontẽ ad-
uersus hostes teneri cupiebat, sed iam Robertus San-
seuerinus, qui Leonis Pontificis ex sorore neptem in
matrimo-

matrimonium duxerat, cum aliquot militibus ingressus erat urbem, & propterea Bozulus ademptam sentiens sibi intrò redeundi potestatem, Cremonam ire perrexit. Interea Lautrechus, ut reiqua male successerat rationem Regi redderet: utq; recuperandæ totius Mediolanensis ditionis, si exercitus nouo peditatu & stipendio instauraretur, facultatem ostenderet: Leschunum fratrem in Galliam mittere properauit: antequam Galeatius Vicecomes, qui per Eluetiorum loca post amissum Mediolanum ad Regem proficiscebatur, aut alius quispian accepti damni culpam in ipsum transferret.

Per eos etiam dies Ferdinandus Daualus cum Hispanis peditibus, & Germanis Comum oppugnat: & cum aliquandiu tormētis moenia quassasset: Gallus quicquam auxiliij in presentia haud sperans: modo sibi & suis abire liceat, & à direptione fortunarum ciuium abstineretur, urbem Daualo tradere paciscitur. Cæterum dum paratur discessus, Hispani repentino impetu urbem ingrediuntur, & non minus Comensium quàm Gallorum bona diripiunt. Recuperato Como, Mediceq; & Sedunensi Cardinalibus audita Pontificis morte Romam profectis, quum Cæsarianis ducibus ac Morono magni onus incumbere uideretur, quod pecunia ad sustentandum exercitum postmodum defutura esset, ut aliqua
oneris

oneris parte leuarētur: Eluetios primum, menstruo dato stipendio iam sese Gallo deinceps auxilio futuros palam iactantes, dimittunt. mox una cum Christianibus dimittunt Italicum etiam peditatum. Cataphractos quoque equites, qui sub Leone antea militabant, una cum Mantuano principe Placentiam in hyberna ire iubent. sed quia pecunia deerat, plerique in diuersa loca abiere. Hispani autem & Germani pedites atque equites Caesariani dilata in proximum ueris tempus Cremonensi expeditione, intra oppida iuxta Abduam sese contulerunt, cum ut oppidanorum sumptu alerentur, quoad pararetur stipendium, tum ut aduersus Gallos, qui Cremonae hyemabant, propugnaculo Mediolanensibus essent. Interea Moronus, qui iam Galeatium Vicecomitem ad Eluetios rediisse intellexerat, palam ferentem expeditionem Italicam à Rege, incunte Vere, instauratum iri: pecuniam quammaximam potest priuatim contrahit. Ceterum egre quidem id fiebat: quod suae factionis hominibus, quorum numerus haud erat exiguus, uim afferre minus conueniens uidebatur: & plurimi ex aduersa factione ad Gallos transfuerant. Illud etiam difficultatem augebat, quod Hadrianus VI. Pontifex max. qui nuper Romae electus erat, quamuis Caesari fauere existimaretur: quippe qui eius in Hispania uices gereret: tamen ob absentiam

tiam minus ab ipso auxilij in Italia erat sperandum:
 & quod adhuc arces & pleraq; loca Mediolanensium
 Imperij munitiora, hostium presidio tenebantur. Cre-
 mona cum tota eius ditione, Mediolani, Nouaria,
 Tritiumq; arces: Domussula, Arona, & totus Verba-
 nus lacus, Ultra Padum etiam hostibus parebat Ale-
 xandria, quae magne ipsi Morono curae erat. Sed quo-
 niam ex militibus Caesarianis stipendij defectu nemi-
 nem hybernis mouere posset, tumultuarios e ditione
 Mediolanensi quae plurimos collegit cum Ducibus, quos
 ipse Sfortiani nominis studiosos esse agnoscebat:
 quumq; cibaria militibus ab oppidanis praebere ius-
 sisset. Alexandriam, quae maiore ciuium Guelpho-
 rum presidio quam armis Gallicis tenebatur, ob-
 sidere festinat. Atque ita res cecidit, ut Sfortiani, dum
 forte, qui ciuitatem custodiebant ad tumultuariam
 pugnam exiissent, una cum hoste pariter ingrederentur
 urbem: eaque praeter spem potirentur Galli-
 cum ijs qui ipsorum partes inibi sequebantur (quoniam
 urbs erat latissima) facile per aliam portam
 antequam hostes totam ciuitatem occuparent, fuga salu-
 tem quesierunt. Quae quidem iactura Gallo plusquam
 mediocris fuit: tum ob Genuensium sublata commercia:
 tum quod eo presidio facile totam Transpadanam
 regionem in fide continuisset: praesertim iam
 Renato Sabaudiano Regis auunculo, ac Regiae aule
 praese-

præfecto, (quem Magnum magistrum Galli nunciis
 pant) in Eluetijs delectum peditum decem & octo
 millia faciente: qui ad descendendū in agrum Me-
 diolanensem hoc solum expectabant, ut in montium
 niuibus, quæ in miram ea hyeme altitudinem accre-
 uerant, Gallorum iussu & pecunia calles perficeren-
 tur: quos instaurare ter oportuit, noua semper niue
 superueniente. adeo contra Galli potentiam Dij pu-
 gnare uidebantur: præsertim cum interea pecunia
 Morono ministraretur, qua sex Germanorum
 peditum millia in Italian adducerentur, et totidem
 peditum ex agro Mediolanensi collectorum stipen-
 dium ciuitas contulerat: tantū deniq; erat in Gallos,
 quod plerisq; uarijs artibus Moronus iniecerat, odi-
 um, ut per singulas urbis classes & uicinas uexilla
 feret, Centurionesq; & duces eligerentur: quos ubi
 opus fuisset, omnes qui per ætatem arma ferre pos-
 sent, sequerentur: iustamq; militum assumerent
 speciem. Ad quod etiam sacris concionibus Andreæ
 Augustiniani Ferraria oriundi quotidie concita-
 bantur: cuius eloquentia & dicendi ardor mirifi-
 cus eò tantum spectabat, ut Mediolanenses Gallo
 redderet insensissimos, incertum qua potissimum
 id faceret causa. Nonnulli putant populi studio,
 quæ in Gallum esse male animatum sciebat, speras-
 se urbis summum sacerdotium adipisci: gloriaq;
 ductura

ductum fuisse, quod tãtæ urbis iucredibile quoddam
 in se studium agnosceret. Vt cunq; fuerit, eius ora-
 tione ingens plerisq; suscipiendorum armorum ar-
 dor accreuit. Quod si qui in communi periculo se-
 gniores sese præbuisent, ablati pignoribus multa-
 bantur: adeo ut etiã plurimi Gallicæ factionis studiosi
 populi metu alacres sese contra Gallos exhiberent.

COMMENTARIORVM GA

leacij Capelle de rebus gestis pro restitutio-
 ne Francisci. II. Mediolani Ducis

Liber Secundus.

VM hæc Mediolani geruntur, iam
 annus ab initio belli. II. agebatur,
 & Sabaudianus ac Gallici proce-
 res, qui regio nomine apud Elue-
 tios agebat, cum peditibus delectis
 in Insubres festinabant. Neq; segniter Lautrechus
 equites & pedites suos Cremonæ instruebat: & Ve-
 netorũ auxilia sollicitabat, ut adueniente Eluetiorũ pe-
 ditatu ipse cum reliquo exercitu præsto esset: Ger-
 manos quos Adurnus ad hostes adducebat præveni-
 re cupiens. Sed Gallum sefellit opinio. nam cum Chri-
 sones præter spem Germanos per Vulturenam ual-
 lem transire nou permisissent, neq; ob exiguum nu-
 merum

merum (quippe qui quatuor millia non excederēt) sufficere uiderentur ad iter per uim arripiendum: mutato consilio per Camunicam superato montis cacumine, qui ualles eas disternat, in Bergomatium fines penetrarunt: & citato quam maxime itinere adeo festinauere, ut ante in agrum, qui Glarea Abduæ uulgo dicitur, applicuerint, quàm Præsecto Bergomi licuerit, ita mandante Andrea Grito Venetorum Legato (Prouisorem exercitus uocant) præsidium militum parare: quod uenienti Germano in faucibus montium occurreret.

Interea Prosper Columna sedulo Mediolani curabat ut aggeres reficerentur: imprimisq; ei curæ erat magna fossorū manu quàm celerius fieri posset duplex uallū duplici fossa perficere, spatio passuum circiter uiginti inter utrunq; comprehenso: quod opus ipse excogitauerat ad discludendum ab arce præsidio Gallorum munita aduenientem hostem. Ita ut collocati ibidem pedites & hostilem exercitum, & eos qui ab arce erumperent, arcere possent. Omnem etiam equitatum & peditatum intra fluuios Abduam & Ticinum reducit: duo tantum peditum millia Nouariam mittit cum Philippo Torniello Nouariensi iuene impigro, armorumq; studioso. Hestorem etiam Vicecomitem Alexædriæ tutandæ destinat cum mille & quingentis peditibus

C nullo

nullo stipendio, sed solo Sfortiani nominis amore collectis: quibus uictum ciuitas subministrabat. Pappia uero Antonium Leuam primæ aciei cataphractorum Casarianorū ductorem, uirum rei militaris scientissimū præficit: eiq; præter mille Italos pedites addit duo millia Germanorū: qui Placentiæ cum Mantuano Principe antea hyemauerant: dum urget timor, ne Galli Cremonæ hybernâtes urbē Pontifici eriperent. Quod iam amplius Lautrecho intrans abduanā oram, & Mediolanū uersus proficiscente non erat suspiciandū. Reliquum aut̄ exercitus qui duodecim millia peditū ferme erant, equites cataphracti septingēti, totidemq; uelites Prosper Mediolanum introire iubet. His itaq; peractis, quum Adurni sedulitatem pauloante in conducendis Germanis peditibus perspexisset, ipsum etiam ad Franciscū Sfortiam, qui Tridenti adhuc erat, sexq; Germanorū peditum millia armabat, remisit: ut eos iter maturare per Veronēsem & Mantuanū agrum curaret: ubi à Venetis sperabat minime resisti posse, quippe qui iam cum Lautrecho exercitum suum in agro Mediolanensi coniunxerant: & unā profecti cum Eluetico peditatu urbi appropinquauerāt: ac tertio die quo castra ibidem collocata sunt, Lautrechus, cui per Regem abrogato Magni magistri imperio totius gubernandi exercitus cura fuerat rur-

fus iniuncta, omnem peditatū equitatumq; in armis
 esse iubet: tanq̄ urbem esset oppugnaturus. Sed ubi
 renunciatū est præter milites omnē intus populum
 Mediolanensem tanta animi alacritate ad arma con-
 currisse, ut iux senes, pueriq; ac mulieres domi con-
 tinerentur: difficultatē rei timens, suos in castris ha-
 buit. Anxius aut plurimū fuit eo die ob mortem M.
 Antonij Columnæ: q̄ cū Camillo Triuultio Io. Iaco-
 bi filio, dū extra tabernaculū ambo deambularent,
 ferrea pila ab hostiū uallo tormēto excussa disiecta
 domo ibi propinqua interfectus fuerat, magno totis
 us exercitus incōmodo. In eius enim prudētia & for-
 titudine iam pridē Rex multū fiducie posuerat. Cæ-
 terū Lautrechus sperabat rei pecuniariæ inopia mi-
 lites urbi inclusos seditionē facturos: quippe quibus
 tenuiter pecuniæ p Io. Manuelem è uectigalibus Re-
 gni Neapolitani subministrabatur: ita ut quicqd̄ to-
 to hoc in bello cōtulerit, uix suffecerit ad trimestre
 Hispanorū stipendiū: quod à morte Leonis Pont. ad
 initiū huius secūdi belli transactū est. Reliquū uero
 è tributis Mediolanēsiū cōferebatur: quod cum in
 supiore bello eadē ipse inopia pressus difficillimū co-
 gnouisset, fieri posse nō putabat, ut post illata ciuib.
 tot damna, tantus exercitus unius ciuitatis opibus
 sustentaretur. Sed uix credibile est quantū Moroni
 sedulitas & in sumptibus parsimonia profecerit,

ac paucorum odio quantum exegerit pecuniarum. Nam & qui ultro conferebāt, & qui ablatiis pignori-
 bus cogebantur, animaduertentes pro communi
 periculo depellendo id fieri, haud magno pere indi-
 gnabantur. Sed spe uictoriae & restitutionis facile
 exactionem tolerabant: aduētante praesertim Fran-
 cisco Sfortia ipsorum Duce: de cuius uirtutibus ab
 ijs, qui Tridento uenerant, multa referebatur. Iam
 enim occupata Croariae arce transitum per Vero-
 nensem agrum arripuerat, nemine repugnante: &
 cum sex millibus Germanorum peditum per Man-
 tuanum agrum profectus, apud Casalemaius Padū
 nauibus collectis traieciat. Inde quum Placentiam
 accessisset: iuncto sibi Mantuano Principe, ac tre-
 centis equitibus Ecclesiae stipendio militantibus per
 transpadana loca iter faciēs, Papiam ingressus est:
 quod Lautrechus audiens, ne Prosperi exercitum
 cum copijs Germanorum per Sfortiam ducem ad-
 ductis iungi permitteret, ad Casinum uicum quinq;
 passuum millibus ab urbe situm in uia Papiensi per-
 git: ibiq; castris communitis cum intellexisset Lescu-
 num fratrem è Gallia nuper Genuam uenisse: &
 collecto peditatu in ditionem Mediolanensem redi-
 re: Federicum Bozulum cum quadringentis equiti-
 bus, & peditum septem millibus ad sese cum eo con-
 iungendum mittit: qui trans Ticinum profectus Vi-
 gleuenum

gleuenium haud magno negotio recepit: mox Nouar-
 riam, quò Lescunus pariter iter direxerat, ire pro-
 perauit: quam quum aliter in potestatem redigere
 non possent, ad motis tormentis, prostrataq; muro-
 rum parte ciuitatem dato signo inuadunt: quumq;
 bis magno animorum ardore qui intus erant, hostes
 deiecissent non sine magna suorum cæde. tandem
 tertio depulsi mœnibus, uiam hostibus dedere, ut in
 urbem irrumperent: ipseq; Torniellus ciuitatis
 Præfectus cum duobus peditum ducibus patricijs
 Mediolanensibus captus fuit, urbsq; direpta: ac ci-
 ues & milites in Gallorum potestatem peruene-
 runt. Quæ res Mediolanensium animos uehemen-
 ter fregit: neq; in ore populi multa aduersus Fran-
 ciscum Sfortian, & Prosperum defuit increpatio,
 quod auxilio destitutum Torniellum cum tot pedi-
 tibus & ualidam urbem hosti obiecissent. Sed Pro-
 sper nihil huiusmodi uerba faciens illud ante omnia
 curabat: ut militibus qui secum erant, & ijs qui cum
 Sfortia Papiam nuper uenerant, in unum coactis
 aduersus Gallum exercitum educere ualeret: cui oc-
 currere & prælio (si fors tulisset) decertare non
 aduebat: indeq; occasionem nactus, dum pars ho-
 stium trans Ticinum abesset, Sfortian, ut quampri-
 mum ad urbem ueniat hortatur: ipseq; nocte intem-
 pesta Mediolano egressus aduentantem cum Ger-

manorum copijs ad sextum lapidem excipit. Atq; ita Mediolanensium dux summo cum totius populi plausu ac leticia urbem ingreditur.

Vix aut̄ Mediolanū applicuerat, quum Federicus Bozulus cum Lescuno expugnata Nouaria ad Lautrechū reuersus est: quumq; relatū esset Papiæ parum presidij cum Mantuano relictum fuisse: qui multum rogatus Mediolanū uenire noluerat: ne Placentia & ab ecclesiæ ditione longius abesset, Lautrechus ob auctas hostium copias spe Mediolani amplius recipiēdi frustratus, Papiam tētare decreuit. Quamobrem Prosper, cæteriq; Cesarianorū Duces simulac de hostium discessu nuncijs ad ipsos peruenit, de Papiæ solliciti centum & mille pedites ex Corsicainsula iam diu militiæ assuetos, nonnullis adiunctis Hispanis, deligunt: & q̄ primum Papiam iubent cōtendere: qui tanta celeritate iter arripuere, ut Lautrechū cum exercitu proficiscentē anteuerterint: & per medias hostium acies transeūtes, multis eorum casis, pugnando uiam sibi fecerint. Itaq; urbem opportune ingressi Mātuanū animū adeo erexere ad defensionem, ut iam neq; Eluetios, tanq̄ oppugnationi minus aptos, neq; hostiliū timeret tormentorum uim: quibus, licet Lautrechus triginta ferè murorum cubita humi strauisset, tonen haud segniter ab obsessis diruta moenia uallo aggeribusq; munitiebantur

niebantur. Atq; adeo Dij Cesarianis uidebantur fa-
 uere, ut propter iuges pluuias eo tēpore demissas,
 neq; naues rebus ad uictum necessarijs onusta præ-
 nimio aquarum impetu Ticino uehi potuerint: &
 oppidani qui lucri causa cōmeatum ad exercitū ad-
 ducere consueuerāt, ob impeditas aqua & luto uias
 annonam in castra non cōportauerint: ita ut exerci-
 tus Gallicus summā rerum ad uictum necessariorū
 caritatē pati cogeret: et uel hac ratione, uel quod
 præter spem Gallus præsidū hostium urbem fuisse
 ingressum sciebat, urbē adoriri non est ausus. Quin
 audiēs Prosperū Mediolano cum copijs suis egres-
 sum eadem pluuiarū causa Binaschi consedisse: iam
 deficiente stipendio per Sabaudianū è Gallia allato,
 Papiā abscedere necessariū ducit: anteq̃ hostis pro-
 pinquior fieret, qui ut primum per cœli serenita-
 tem licuit motis castris ad Cœnobium Cartusiense
 iuxta septum, quod ad domesticas uenationes prisca
 Mediolanensiu Duces passuum uiginti millium am-
 bitu muro clausere (Parcum appellant) se collocat,
 cum Gallo dimicaturus: si in castris muniendis Lau-
 trechus pugnae occasionem non detrectasset. Sed
 quum per leuis armaturæ equites hinc inde aliquan-
 diu pugnatum fuisset: Lautrechus ad uicum Lan-
 drianum inter fines Laudensis & Papiensis agri
 cum exercitu tendit: indeq; Moguntiam petijt.

Quæ profectio & si fugæ similitudinem non haberet, tamen Prospero ac cæteris ducibus uerisimile uidebatur, quod quotidie uarijs rumoribus & nuncijs significatum erat, Eluetios diurnam militiam ferre nolle, præsertim quum stipendiũ paulopost de futurũ intelligerët: & propterea Gallum in ea loca hac solum ratione uenisse: ut commodius per uelites pecunias nuper è Gallia Aronam usq; ad se delatas reciperet. itaq; Eluetios in officio cõtineret. Verum per Anchisem Vicecomitem, qui cum quingëtis pedibus, aliquotq; leuis armaturæ equitibus à Morono missus iuxta Bustum oppidiũ haud procul Arona confederat, timor non mediocris ijs fuerat incussus, qui deferendæ pecuniæ curã susceperant: ita ut inde abscedere per aliquot dies minime auderent. Quo effectũ est ut Eluetij, qui iam dudũ inuiti militabant, postq̃ Moguntia uenere: efflagitarent sese domum dimitti, uel fieri pugnandi potestatem: & quamuis durum utrũq; Lautrecho uideretur: quippe qui pugnandi ancipitem fortunam semper timuerit: tamen quum dimissis Eluetijs, dissoluere exercitum necesse sibi fore perspiceret, collaudata eorum promptitudine, ac fide, cohortatisq; ad pugnam cæteris militibus, in posterũ diem iussit omnes adesse, ut aduersus hostem profiscerentur, & manum audacter confererent: ad quos in hunc fere modum uerba fecit.

Quod

Quod toto hoc in bello, fortissimi milites, semper
 exoptauī, ut uirtutis uestræ periculum facere alie-
 quando daretur: id hodie uobis ita exposcentibus
 contigisse gratulor. magnam enim uictoriæ spem ple-
 rumq; pollicetur militum alacritas: quam in uobis
 precipuam cognoscere mihi uideor: quum pugnan-
 di cū hoste potestatem tantopere poposceritis. Quod
 ut temere faciendum nunquam putauī, ita uestros
 animos tanquā ferri aciem retundere minimè equi-
 duxi: præsertim quum aduersus eundem hostem de-
 certandum sit, quē in urbe Mediolanensi, per bime-
 stre obsessum adeo tenuistis, ut uix sui uidendi copia
 an facere unq̄ ausus fuerit. Nec mirum, quid enim
 equitatus ex Hispania regnoq; Neapolitano ubiq;
 semper contemptissimus cōparari uobiscum debet,
 qui omni tempore apud omnes nationes summam in
 bello laudem retulistis. Quid tria millia Hispano-
 rum peditum aduersus uos fortitudine & numero
 longe superiores præstare poterunt? neq; etiam tim-
 morem uobis incutere debent Germani: (& si bel-
 licosa ea gens semper habita sit) quum ij, qui in ex-
 ercitu hostili sunt non è uera illa germania trahant
 originem, sed in Tridentinis saltibus sint collecti: &
 alias militiam nunq̄ exercuerint. Reliquus uero pe-
 ditatus ex agro & populo Mediolanensi, cui tot an-
 nos imperauimus, delectus fuit potius ad speciem
 C 5 exercitus

exercitus, quàm ad pugnam. Iam uerò quid Prospe-
 rum Coliannam eorum Ducem recenseam? hominẽ
 senio confectum, & qui in prelio nihil magis, quàm
 de fuga cogitaturus sit, ut uestras manus effugiat,
 non inmemor superioribus annis se Regis nostri,
 dum contra eum arma ferret, multos menses capti-
 uum fuisse. Quid Ferdinandum Daualum pedita-
 tus Ducem eque timidum, parumq; honoris sui stu-
 diosum? quippe qui paulo ante iustissimis ex causis
 ad singulare certamen à Ioanne Cabanneo prouoca-
 tus nunquam congredi ausus est: quocirca Deo opti-
 maxe iuuante, arma necum milites capefcite, fortitu-
 dineq; uestra nõ solum Mediolanense imperiũ, uerũ
 etiã totã Italian ex hostium manibus hoc uno prelio
 uindicate. Ita maximũ Regi decus, uobis perpetuũ
 nomẽ, et uirtutis uestræ uberes fructus inde referetis.

611. Huiusmodi oratione cum hostium uires par-
 uipenderet, suorumq; extolleret uirtutẽ, & magnis
 uictoriæ propositis præmijs militum animos satis
 excitatos existimaret, sub solis ortum, curatis tanẽ
 prius corporibus, Moguntia egreditur, rectaq; iter
 arripit Picocham uersus. Qui locus tribus passuum
 millibus Mediolano distat, ubi domus est uille ualde
 opportuna, circumq; uiridaria sunt profundis fossis
 uallata: iuxta etiã prædia, effossi fontes, indeq; deduc-
 ti riuus ad prata irrigãda, intra quos Prosper exer-
 citum

citum cōmuniuerat, tutiam & opportunum locum
 ratus, tum ut maiore cōmodo pugnaret, si forte ad
 praelium prouocaretur, tum etiam ut hostem ab ur-
 be excluderet: quod quidem ante omnia, postquam
 ciuitate exierat, semper optauit, ne ipsum egressum
 aliquando Galli, ad eam occupandam properantes,
 praeuenirēt. Et forte ubi nunciatū est aduentare ho-
 stes, Moronius pauloante in castra uenerat, ad quē
 conuersus, bono animo esse iussit, se iam uicisse affir-
 mans, si huiusmodi in loco pugna committeretur: si
 mulq; hortatur, ut Mediolanum quamprimum re-
 uertatur, & aliquot millia peditū Mediolanensium
 ad se mittat: Quod tantis animis effectum est non
 solum à populo, sed ab ipso etiam Duce Sfortia, ut
 uniuersis passim pugnandi ardor incredibilis ima-
 tus uideretur. Egressi itaq; sunt ex urbe circiter sex
 peditum millia, & quadringenti equites cum ipso
 Principe, reliquis iuxta aggeres ad urbis custodiam
 dispositis: & quamprimū ad Picocham uentū est,
 iam multae Eluetiorū phalanges cū bellicis tormētis
 aduersus frontē Caesariā exercitus contendebāt, quā
 Germani pedites sub Georgio Frondespergo Duce
 imperterriti tutabātur. A latere multi ex Eluetijs
 ab Hispanis scloppis interficiebantur: nec prae fossa-
 rum altitudine poterāt Eluetij (qui mos est eorum
 in praelio) aduersus hostilia tormenta progredi:
 à sinistra

à sinistra uero parte Lescunus cum trecentis equitibus ex robore exercitus delectis, peditūq; acie per uiam Mediolanensem festinabat ad pontem, per quē in castra hostium erat aditus: sed ducem Franciscū & Mediolanenses nactus, postquam paululum pugnasset, coactus est pedem referre. A dextra autem alia equitū ala, mutata cruce alba, qua Galli signantur, in rubram, nitebatur unā cum Cæsarianis castra ingredi. Sed fallacia in tēpore cognita, iussit Propper suos omnes herbæ, aut spicarum quibus agri tum referti erant, manipulos capiti imponere, ut ab hostibus dignoscerentur: itaq; euitato dolo, uictoria penes Cæsarianos & Mediolanenses fuit. Cecidēre in eo prælio Eluetiorum tria millia, cum decem & septem eorum Ducibus. In Cæsaris autem exercitu pauci desiderati sunt, unusq; tantum è Ducibus Ioannes Cardonensis Colossani oppidi in Sicilia Comes sagitta faciem transfixus occubuit, dum in medio ardore pugnæ cassidem eleuat, ut quid agendum foret absq; impedimento cerneret. In hunc modum Galli potius pugna abscedere coacti quàm fracti, tormenta reduxerunt. Impedimenta quoq; si quæ secum attulerant, Moguntiam reportarunt: ubi quum solam noctem Lautrechus quicuiisset, sub solis ortū ad oppidum Tritium, quod in ripa Abduæ positum est, proficiscitur: confectoq; ponte, Eluetios, qui sese dimitti

mitti efflagitabant, per Bergomatium agrum in patriam redire permisit. Cum Eluetijs Renatus quoque Sabaudianus, Galeacius Sansseuerinus, & plurimi Gallorum proceres abscesserunt. Quamobrem Lautrechus magnis aestuans curis, laudem Pompeiam munire decreuit, ut eius urbis praesidio Cremonam, & transabduanam oram facilius tutari posset, antequam hostis nouo pugnae successu alacrior factus praeueniret.

Interea maxima Prospero obiecta erat difficultas. Nam Germani pro uictoria menstruum stipendium sibi dono dari flagitabant: & non solum ipsi Adurnoque, qui eos e Germania adduxerat, haud auscultabant, cum obijcerent pecuniam non deberi, quod in pugna quamuis exitissent superiores, tamen hostem non debellassent, qui se incolumen receperat, reduxeratque tormenta, ac impedimenta seruauerat: quinimo reliquos etiam milites, ut seditionem facerent, impellebant, adeo ut oppugnatoria tormenta abducerent: hostilia insuper ducibus minitati, nisi stipendium erogaretur, manusque in ipsum Prosperum uiolentas iniicerent. Quod Franciscus Dux Mediolani sentiens, ne parta uictoria e manibus per seditionem elaberetur, cum Germanis re composita, menstruum stipendium militibus intra trigesimum diem dono dare pollicetur. Atque ita promissa non
sine

sine magna difficultate postea exoluit, quippe qui trimestri bello & diutina exercitus sustentatione, nullis adhuc ferè exactis uectigalibus, nesciret unde sexaginta & amplius aureorum millia assumeret, ut promissam pecuniam immerentibus elargiretur. Certiores itaq; milites efflagitati muneris, ad oppugnandam Laudem ciuitatem profecti sunt. quoniam Lautrechus sex equitum turmas præmiserat, peditum præsidium paulopost missurus. Sed quam opinione celerius Hispani muris appropinquassent, externus miles in urbem pauloante ingressus, nondum stationibus dispositis, quas unusquisq; præsidio aduersus hostes tueretur, inuasiōe adeò repentina territus, facilem ascensum Hispanis per aggeres ac muros reliquit, & fuga trās Abduam, prout quisq; potuit, sibi salutem quæsiuit. Nonnulli tamen è Gallicis caesi, multi etiam capti, & impedimenta omnia amissa, ac urbs penitus fuit direpta: ciuesq; ferè omnes pecunia sese redimere coacti sunt. Et quamquam hæc uictoria maximam opportunitatem conficiendi totius belli attulerit, tamen nõ tam Francisco Sfortiæ iucunda fuit quàm molesta depopulatio ciuitatis. Quare unà cum Morono, per quem omnia serè negocia tractabat, quàmprimum eò se contulit, ac postquam de recuperanda Cremona, & reliqua Mediolanensi ditione cum Prospero & cæteris Ducibus

cibus egit, Mediolanum reuertitur, ad res urbanas
 componendas, & Magistratus, qui ius populis dice-
 rent, creandos. Quod adhuc ob bellorum strepitus
 minimè factum fuerat. Interea Prosper, dimisso ad
 recipiendum Pisleonum cum militum parte Dau-
 lo, ipse cum reliquis copijs Cremonam pergit. Gallè
 autem, qui præsidio Pisleoni stabant, unaq; oppi-
 dani Gallicæ factionis studiosi iam rebus suis diffi-
 dentes pacta incolumitate deditioem fecerunt. Inde
 ad Cremonæ moenia admoto exercitu, quum iam an-
 tea Lautrechus in Brixiensem agrum se recepisset,
 et aliquandiu ibi moratus, tandè per Eluetiorū fines
 familia sua tantum comitatus in Galliam decreuisset
 reuerti, Lescunus eius frater, cui totius exercitus
 prouinciam cōmiserat, cū Prospero ad has conditio-
 nes deuenit. Se Cremonæ cū exercitu regio quadra-
 ginta dies, datis tamen obsidibus, permansurum: &
 nisi interea è Gallia tantū præsidij mitteretur, quod
 Padum fluuium per uim transfiret, aut unam saltem
 ciuitatem ditionis Mediolanensis præsidio militum
 firmatam expugnaret, se Cremonam Prospero, uel
 cui ipse uellet, redditurum, modo cum militibus suis,
 & cum tormentis uexillisq; in specie exercitus ex-
 plicatis, ac cum impedimentis omnibus in Galliam
 redeundi potestas fieret. Interim utrinq; læsum iri
 neminè. Additū insuper est, ut captiui ultro citroq;
 redderentur

redderentur, & oppida omnia & loca quæ à Gallis
 adhuc tenerentur, post exactum huiusmodi tempus
 deditioem facerent: Mediolanensi tamen, Cremonensi,
 & Nouariensi arcibus exceptis, quas Regi liceret quoad
 posset tutari. Quæ postquam pacta addito iureiurando
 fuerunt. Prosper uno tantum è suis Cremonæ dimisso,
 qui Gallorum promissa obseruari curaret, ipse cum
 exercitu Genuam contendit. Secum autem uenire uoluerat
 Antoniotum et Hieronymum Adurnos fratres, ad quos
 rerum Genuensium procuratio attinebat, ut per eos
 commeatus, plaustra, boues, operarij, ac alia ad bellum
 necessaria, exercitui suppeditarentur. Genuæ per id
 tempus imperium administrabat Octavianus Fulgosus,
 uir tum prudentia & rerum usu insignis, tum morum
 probitate Genuensibus admodum charus: qui & si corpore
 esset imbecillo, longaque egrotatione affectus, ita ut
 male belli munia posset obire: tamen & Galliarum
 Regis amicitia, qua potissimum nitebatur, fretus,
 & per Federicum fratrem Salerni Antistitem, hominem
 impigrum, omnia belli ministeria preparat: peditum
 Italarum duo millia ad urbis defensionem disponit,
 amicos, & nominis Fulgosi studiosos, qui pluri
 mi in Liguria erant, in armis esse iubet. Regem etiam
 admonet Cesarianos iam Gallico bello in Insu
 bus confecto, Genuam properare: & propterea ualido

lido praesidio ad tutandas Genuae res opus esse: quod nisi cito mittatur, frustra proculdubio sera postmodum fore auxilia: praesertim quonia propter Aduorum aduentum non minus intra urbem quam foris sibi timendum esset. At Rex qui Italiae res summo opere cordi habebat, iam post cladem apud Piccolam acceptam, peditum quatuordecim millia ex Aquitania & provincia Narbonensi cum quingentis equitibus cataphractis, milleque sagittarijs equitibus delegerat: mandaueratque ut duce Roberto Scoto in Italiam properarent, & rebus suis afferrent auxilium. Sed quia suos in tempore ad opem Genuensibus ferendam uenire posse non sperabat, idcirco Petrum Nauariensem ducem rei militaris peritissimum, qui pauloante in Galliam ex Italia redierat, cum duabus triremibus Genuam confestim misit: & forte ciuitatem eo tempore ingressus est, quo Ferdinandus Daualus cum Hispano atque Italico peditatu ab ea parte qua olim stabat Phari turris castra moenibus admouebat, & iam tubicinem praemiserat cum literis ad praefectos urbis conditionem afferentem, ut intra unius diei spacium praesidium omne Gallicum dimitterent, Antonioto Adurno, quem Caesar Genuae Ducem esse uolebat, pararent, classem omnem, quoties e re Caesaris esset, paratam haberet, si haec facerent, decetero eos suis

D legibus

legibus uti permissurum. Quod si mandata negligere-
 rent: omnia hostilia, si in bello succubissent, illis esse
 subeunda. Quare plurimi, nisi nouum militum
 presidium uetasset, mandata accipiēda suadebant.
 Sed præ timore libera haud erat ciuitas, & propte-
 rea Benedictus Vinaldus, qui plusq̄ par erat Fulgo-
 ris obsequebatur, ciuium Genuensiu nomine ad Da-
 ualium, qui expugnandæ urbis assumpserat prouinc-
 ciam, mittitur: & dum sub spe res componēdi mo-
 ram in castris trahit: pedites Hispani, qui turrim
 quandam prope portam eo die pluribus tormento-
 rum ictibus prostrauerāt, dum incautius, qui iuxta
 mœnia stationes agebant, urbem custodiunt, inscio
 Daualo, & cum Vinaldo ad rem cōponendam in-
 tento, turrim factō impetu occupant: aditum sibi
 ab ea parte facientes, qua murus aliquot in locis ru-
 inam dederat. Fit undiq; in exercitu concursus &
 clamor ingens: eleuantur à cohortibus signa: pedi-
 tesq; qua primi irruperant, circunquaq; inuadunt:
 ipse autem Daualus dimisso concilio uersatur inter
 primos: & muri parte occupata ingressus, suos, qui
 temere progredi uidebantur, subsistere imperat.
 Admonet præterea de uictoria Prosperū, qui cum
 Germanis & equitatu ferè omni in alia parte con-
 stiterat, quæ Bisamnis dicitur, ut cum reliquo exer-
 ciu in urbem iam captam introcat. Mox suis in

unum collectis præcipit, ut ordinibus seruatis procedant: fit fuga undiq; ab ijs, qui urbi tutandæ præerant, nec ullus iam audet uel se ipsum defendere: Ipse Antistes Salernitanus cū centurione, qui Prætorium custodiebat, magno militum & ciuium numero stipatus naues conscendit, & ad littus occidentale Massiliamq; iter dirigit: Octauianus Fulgosius eius frater, quod in lecto ægrotaret, postquam prætorij portas claudi iussisset, mittit è suis unum, qui è fenestra nunciet hosti, se in Ferdinandi Dauali portestatem uenturum. Captus est etiam Petrus Nauariensis, alijq; cum eo multi, tota urbs direpta: & quia tantum prædæ inibi fuit quantum uix hostis amplius optare potuisset, Prosper edicto mandauit, ne quis è ciuibus captiuus fieret. Postero etiam die, ut populationibus tandem modus imponeretur, ciuitate exercitum omnem eduxit: dolens eam urbem direptam fuisse, è qua propter immensas opes Cesareum exercitum multos menses pecunia sustentare potuisset. Atq; ita capta Genua audiens, Prosper Gallum cum nouo delectu alpes transire, Hastam ciuitatem uersus cum copijs iter arripit, illi occursurus si res Insubrum & pacta Cremonensia turbare conaretur. Sed postq̄ ad uicum in agro Hastiensi, qui Villanoua dicitur, Gallus applicuit, cognita Genue iactura tantisper substitit, quo ad

Regis iussu, cuius mentem trans alpes miserat exploratum, in Galliam cum nouo exercitu reuersus est. Igitur Lescunus, qui Cremonæ erat spe omni auxilij sublata, postq̄ quadraginta dies secundū conuenta præteriēre, cum mandatis nuncium ad Prosperum misit: qui & captiuos & arces reddi iuberet. ipse autem cum Gallicis reliquijs, & cum tormentis bellicis ex fœdere in Galliam proficiscitur, fide Ducibusq; itineris à Prospero acceptis: in cuius laudem tam multa Galli prædicabant: ut non Regij exercitus euersorem, sed potius seruatorem in Galliam Cisalpinam uenisse faterentur: quippe qui neminem unquam præterquam in acie occidi passus fuerit: quiq; etiam deuictis hostibus tantas interdū commoditates concesserit, quantas alius uel amicis fortasse denegasset. Recuperatis è Gallorum manibus omnibus ditionis Mediolanensis ciuitatibus: & arcibus nonnullis, quæ adhuc in hostium potestate erant, obsidione cinctis: maxima restabat pecunie difficultas ad continendum exercitum. Verum ut impensæ pars tolleretur, dimittuntur aliquot Germanorum millia. Atq; interea Carolus Lanioius apud Neapolim regie potestatis, & Ioannes Manuel Cesaris Legatus conuentu inter se Romæ habito freti Cesaris authoritate, cuius nomen iam fugato Gallo pleriq; in Italia uerebantur, summam

aureorum

aureorum centum quadraginta millium à Floren-
 tina Repub. Mediolanensium Duce, Senensibus,
 Genuensibus, & Lucensibus prout eorum quisq;
 magis onus laturus uidebatur, exigere statuunt pro
 totius equitatus & peditatus Hispani aliquot men-
 sium stipendio: quos in Insubribus permanere ne-
 cessarium existimabant: non quod sufficerent ad Re-
 gis uires Italia arcendas: si expeditionem rursus
 Italicam tentaret, quod pleriq; facturum rebantur.
 Sed quia Germani facilius euocari, ac Itali quoties
 esset opus deligi possent. Illud etiam grauius urge-
 bat, quod neq; Cæsar à Flandria aut ab Hispania
 bellum Gallo tum mouere poterat pecuniæ defectus,
 & rebus omnibus imparatis: neq; Anglicus Rex
 solus bello, quod in Northmanos & Piccardos ea
 æstare inferebat, quidquam profuturus uidebatur.
 Quare Cæsar monitus à Prospero, cuius consilia
 semper & Italiæ quietem Imperijq; Ro. amplitudi-
 nem ac rerum firmitatem respiciebāt, Venetias Hie-
 ronymum Adurnum mittit, uirum uigilantia usq;
 ac singulari prudentia præditum: ut quoquomodo è
 dignitate Cæsaris melius fieri posset, res inter eos
 componerentur. Quod & si diutius protractum
 est propter intempestiuam ipsius Adurni mortem:
 nihilominus tandem per Marinum Caracciolum
 foedus inter eos ictum est his conditionibus, ut pro

communi rerum Italicarum defensione cum pedi-
 tum sex millibus, ac utriusq; armaturæ equitibus
 mille & ducentis, alter alteri cui opus foret auxilio
 esse deberet. Quod tanto Mediolanenses affecit gau-
 dio, ut pleriq; distinctis à Gallo Venetijs illum nun-
 quam amplius cis alpes descensurum crederent:
 neq; aliud iam cogitarent, quàm quomodo sese à
 Cæsarei exercitus onere eximere possent, qui con-
 sumptis iam diu Italarum Principum tributis, in
 unum Mediolanensium Ducem incumbibat, & fa-
 cta paulo ante in agro Hastensi seditione, Vigleua-
 num usq; omnia hostiliter depopulatus fuerat: ita ut
 circiter centum aureorum millia Francisco Sfortie
 numerare opus fuerit pro seditione compescenda:
 præsertim ne in tanta spe res Venetas componendi
 omnia huiusmodi tumultu turbarentur, neq;
 amplius pax sequeretur, sine qua res
 Mediolanensium nullo modo
 possent habere fir-
 mitatem.

COMMEN

C O M M E N T A R I O R V M

Galeacij Capellæ de rebus gestis pro restitu-
tione Francisci. II. Ducis
Mediolani.

L I B E R T E R T I V S.

Nsecuta altera estate, postq̄ Galli
apud Picocham cladem acceperāt,
quum omnes ferè qui in arce Medio-
lanensi obsessi erāt uario morborū
genere defecissent, reliqui moræ te-
dio non expectato belli apparatu, quod magnis uiri-
bus denuo instaurabatur, arcem ipsam Sfortiæ dedi-
derunt, incolumem in patriā reditum cum armis et
impedimentis paciscentes. Quod quamuis Regi plu-
rimū difficultatis afferebat, tamen quum nihil æque
cordi haberet, ac rerum Italiae amissarū recupera-
tionem, et à Cesare ac ab Anglorū Rege, à quibus
magnum bellū in Galliā motū iri uarijs rumoribus fe-
rebatur, parum eo anno timeret: q̄ maximū potest
Italorū peditū equitumq̄; leuis armaturæ numerū
stipendio conducit, tormēta bellica, tormentorū ma-
teriam, umentorū et uehicularū ingentem appa-
ratū instruit: ac imprimis tantā cōtrahit pecuniariū
summā, et uectigalia mercatoribus oppignerādo,
et decimas sacerdotib. et tributa in unaquaq; regni
D 4 prouincia

prouincia passim indicēdo, quantam nemo unquam
 antea in Gallia corraserat. Oratores etiam mittit
 ad Eluetios ut pedites suppeditarent: quos cum pri-
 mum in Taurinos descēderit, sibi adiungat. Quod
 sentientes Fanciscus Mediolani Dux & Prosper
 Columna: & si rebus Cæsaris suisq; ex fœdere ac
 pace Veneta magnum præsidium paratum spera-
 rent: tamen ad tanti belli defensionem aliud etiã fœ-
 dus magno labore & studio Romæ componunt in-
 ter Pontificem Hadrianum. VI. Cæsarem, Floren-
 tinam rempublicam, Mediolanensium Ducem, Ge-
 nuenses, Senenses, & Lucenses: pactoq; inuicem
 firmant, ut trimestrem pecuniam quantam quisq;
 maximã posset erogaret, pro sumptibus belli per-
 ferendis aduersus eos, qui Italicam quietem turbare
 niterentur: Prosperumq; Columnam deligunt, cui-
 ius ductu & imperio res bellica gubernaretur, qui
 uarijs rumoribus Gallorum motus audiens, iamq;
 de futuro bello certior, in Germaniam mittit, qui
 peditum inde sex millia Mediolanum adducerent.
 plurimis etiã quos in re militari strenuos antea co-
 gnouerat munus iniungit peditum in Italia deligen-
 dorum: & quanq̃ per aduersam ualetudinem iam
 aliquot menses resoluta stomacho, amissoq; ciborie
 appetitu non solum corpore, sed animo quoq; imbe-
 cillior factus esset, tamen loca omnia Mediolanensis
 Imperij

Imperij, quâ possent hostes irrumperere, perlustrat, tandemq; statuit ad ripam Ticini fluij hostium impetum propellere, firmataq; in hoc sententia, nihil ulterius de urbe munienda cogitat, tanquam hostis fluminis transeundi potestatem nusq; esset habiturus.

Quæ cum pararentur, Franciscus Sfortia per id tempus Moguntia agens, haud mediocre subit discrimen. Inter eius Aulicos uersabatur Bonifacius Vicecomes: qui cum antea peditum cohortis prefectura ad arcis Mediolanensis obsidionem priuatus fuisset, preterea quoq; uallis, quæ à Sesia amene in Nouariensi agro nominata est, repulsam tulisset: iis ex causis, ac etiam ob Hestoris Vicecomitis cædem, quam, mandante Morono, perpetratum fuisse amuli eius dicebant, ualde et illi et Duci succensebat. Quapropter dum Mediolanum redeuntem Principem cum cæteris Aulicis sequeretur, ut ad quadriuium antea destinatum applicuit, eum à tergo pugione aggreditur. Sed quia ipse in equo sublimis sedebat, Princepsq; parua mula uehebatur, et ferientis impetum sentiens, caput inclinauit, leue dumtaxat minimeq; profundum in sinistro eius humero inferre potuit uulnus: et idcirco Vicecomes statim in fugam se coniecit, nec ex ijs qui fugientem secuti sunt quisquam potuit adsequi. Quare Princeps, qui maiores timebat insidias, Moguntiam

tiam quamprimum redire optimum esse arbitratus est. Allato Mediolanum huiusmodi nuncio: Moronus congregatis urbis Primatibus, Palawicinum Vicecomitem Antistitem Alexandrinum tanti facinoris suspectum, & quem dudum Duci insensum ob Hestoris fratris cædem pleriq; existimabant, Prospero mandante, cui eum confidere haud ignorabat, euocari curat: ne si uim adhibere uoluisset, ob generis splendorem, & clientelas plurimas, in urbe tumultus excitaretur. Mox detento per Prosperum Vicecomite, multi eius affines & amici in carcerem truduntur: adhibitaq; per tormeta questione, nonnulli fatentur factam fuisse in domo ipsius Antistitis coniurationem, neminemq; ad perpetrandum tantum facinus Bonifacio magis idoneum uisum: statimq; interfecto Principe, animum illis fuisse, Moronum, eiusq; amicos in curia obtruncare: Prosperum quod exosum non haberent, comprehendere: à nonnullis ciuibus & mercatoribus quàm maximam possent pecunie summam extorquere: ad id peragendum nonnullas habuisse peditum cohortes in Statiolorum Ligurum finibus (qui Monsferratus hodie est) Verzellis, & in transabduano agro. Sed quia Bonifacius triduo ante statutum diem facinus aggressus sit: ideo pedites & Duces imparatos fuisse, neq; coniuratos quiescere perficere, quod in animo habebant, Regi scilicet

scilicet Urbem ditionemq; Mediolanensem tradere, ut ita gratiam apud eum nanciscerentur. Atq; id tametsi ab uno, & item ab altero dictum fuit, tamē plurimū, adhibitis etiam tormentis, cōstanter omnia negauerunt: ipseq; Bonifacius postea non semel coram multis professus est, se nemine conscio, sed proprio impulsu id molitum fuisse: quia Principem no uisset, nulla sua culpa, in se male animatum.

Fana uulnerati Ducis increbrescente, quum pleriq; ex ijs, qui longius aberant, necem ex uulnere secutum esse existimarent, Galeacius Biragus Mediolanensis, qui partes Gallicas sequebatur, nonnullos pedites in Taurinis & Monteferrato collegit, quorum auxilio Valentiam oppidum iuxta Padum occupat, arcem etiam per quosdam oppidanos in ditionem accipit. Quod sentiens Antonius Leua, qui Prosperi iussu Hastam usq; cum Hispano pediatu, & equitibus leuis armaturæ, ad continendos in fide populorum animos, processerat, Valentiam cū parte copiarum proficiscitur: & quum spaciū, qui intus erant, non habuissent oppidum ipsam muniendi, intra biduū expugnat: Biragumq; captiuum facit, anteq̃ à Gallis ullum afferri potuerit auxiliū. Nam & si opem ferre properarent, nihilominus & longinquitas itineris, & Caroli Borbonij Ducis suspicio, iter agentē exercitiū aliquot dies retardauit.

Non

Non enim Regi bene consultum uidebatur, si (ut decreuerat) ipse in Italiam descenderet, relinqueretq; in Gallia Borbonium iam irritatum Comestantibus officio, ac Borbonensi & Auernorum opulento ducatu potentissimum. Quapropter quum Rex ipse Lugdunum pergeret, illum uisitauerat domi egrotum se simulantem, ne in Italiam uenire cogere retur. Mox cum precepto Regio euocatus esset, letificam uacuan, in qua iacere se egrotum simulauerat, biduum antequam detegeretur dolus, deferri iussit, ipseq; clam duobus tantum comitibus in Sequanos (quæ regio Caroli Cesaris est) proficiscitur: ubi duodecim peditum millia ipsius iussu quam occultius fieri poterat, iam cõueniebant: quibus quum primum Rex Alpes transisset, Borbonius bellum in Galliam erat illaturus. Nam iam antea per Hadrianum Bearenum Cesaris oratorẽ, simulato mercatoris habitu ad se profectum, cum ipso Cesare conuenerat, & de Galliarum regno, cum eo, & Rege Anglico pactus fuerat, iniurias ulcisci cupiens, quas à Gallo Rege sibi existimabat inferri, dum aliquot oppida ex hereditate paterna, & Borbonensem etiã ducatu in litem deducere cogitur. Quamobrẽ Rex dum Lugduni esset certior factus, Germanos pedites indies Burgundiæ finibus appropinquare: admonitusq; à nonnullis, qui literis quibusdam indignationẽ ipsius

ipsius Borbonij paulo ante cognouisse adseuerabāt, sibi ab eo timendum esse, mutato consilio expeditioni in Italian iam instructæ Gulielmum Gonsferium maris præfectum (quem barbari Ammiraldum uocant) præficit, mittitq; ad comprehendendum Borbonium cum quatuor millibus peditum, & quingentis equitibus Renatum Sabaudianum, qui postmodū ditionem illius omnem redegit in Regis potestatem. Interea Ammiraldus cū triginta peditum, duobusq; equitum millibus, totidemq; sagittarijs equestribus in Italian descendit: quumq; Hispani, qui cum Antonio Leua erant, retrocederent, neminem habuit, qui ipsius conatibus obstaret, donec ad Ticinum peruenit, ubi quatuor millia Hispanorum peditum totidē adiunctis Germanis cum tota Cæsarianorum equestri acie conuenerant: ipseq; Prosser, quumq; corpore inualidus, tamen lectica ad citeriorem fluminis ripam se deferri iusserat. Sentiens autem iam magnum hostium numerum ad ulteriorem fluminis ripam peruenisse, aquasq; præter morem ex diuturna, quæ antea fuerat, siccitate minime profundas, serò timens se non posse ijs in locis Gallo obstare: præsertim quia Itali pedites, qui diuersis in partibus cōscribebantur, nondum applicuerant: primum grauiora tormenta Mediolanum remittit, ne si maior quæpiam uis ingruisset, ea hostibus relinquere cogere-
retur.

retur. Mox ubi omnē exercitū Regium Vigleuentē
 cōuenisse audiuit, suosq; in citeriore ripa maxime
 qua custodiam agebant Germani, ab hostibus, qui
 in ulteriore stabant, tormentis arceri, & non mo-
 do equites, sed pedites quoq; fluiuium uado transire:
 frustra aliquoties repugnare conatus, motis castris,
 exercitum omnem, nemine amisso, Mediolanum re-
 ducit: adeoq; ciuitas ex huiusmodi re consternata
 fuit, ut si confestim hostis infecutus esset, obuiam ha-
 buisset neminem. Sed dum Ammiraldus suos colli-
 git, & eos qui serius uenerant expectat: Cæsariani,
 ipsiq; Mediolanenses animo cōfirmati aggeres re-
 ficere, conducta innumerabili fossorum manu, pro-
 perant. Interea pedites Itali aduentabant, & com-
 meatus intra urbem nullo intermisso tempore dese-
 rebatur. Hieronymus quoq; Moronus post intro-
 ductum exercitum, per totam urbem iterum atque
 iterum ad arma iussit conclamari, ut certior fieret,
 quantum præsidij à populo sperare possset: quem
 adeo bene animatum ad repellendum hostem cogno-
 uit, ut nihil unquam fuerit promptius. Quare Pro-
 sper omni prorsus abiecta urbis relinquendæ opinio-
 ne, quæ ipse per aduersam ualetudinem præstare nō
 poterat, per alios exequabatur. Iam in urbe duo-
 decim peditum millia contraxerat, magnusq; po-
 puli numerus, quoties opus foret, in armis aderat.

Miserat

Miserat præterea Papiam ualidum cum Antonio
 Leua præsidium, dum Mediolanum ipse à Ticini ri
 pa rediret, & supra mille pedites, Alexandria re=
 licta, Cremonam proficisci mandauerat, ita ut à tri
 bus saltem ciuitatibus. si à reliquis non posset, hostiũ
 impetum propelleret. Cæterum Ammiraldus serò
 copias ad urbem duxisse cognoscens, mutato oppu=
 gnationis consilio, positus propè ciuitatē inter Lau=
 densem Ticinensemq; uiam castris, ad recipiendam
 Moguntiam partem exercitus mittit. Mox Petrum
 Baiardum ductorem impigrum cum octo millibus pe
 ditum, tormentis decem bellicis, ualidoq; equitatu
 Laudem Pompeiam proficisci iubet. Quod ubi sen
 sit Mantuanus, qui ex foedere cum Pontifice inito
 in eam ciuitatem cum quingentis peditibus, & toti=
 dem equitibus uenerat, se tam modicis copijs defen=
 dende urbi imparem cernens, anteq; Gallus aduenta
 ret, discessit. Gallus Laude ciuitate præsidio firma=
 ta, ponte super Abduam confecto, q̄primum Cremo
 nam cõtendit. Ibiq; adiũcto sibi Rentio Cerro Roma
 no, cū 4. peditũ millibus, quos Carpi & in ditione
 Ferrariensi regia pecunia collegerat, statim oppu=
 gnare ciuitatē aggreditur: neq; Venetorũ copias ti
 met: quæ & si in Ponteuico oppido propinquo con
 sederat, tñ neq; Gallo pares erāt, neq; sine Veneti Se
 natus autoritate extra fines suos progredi uolebāt.

Quin

Quin ita Prosper & ij qui Mediolani de re bellica
 consultabant, fore existimantes, tum è Papiæ urbe,
 tum ex Alexandria Cremonam euocauerant tria
 millia & quingentos Italos pedites, sub Ducibus
 Mayno ciuitatis præfecto, Francisco Salamone Nea-
 politano, Bartholomeo Martinengo Brixienfi, &
 Mediolanensi Francisco Stampa: neq; à Mantua-
 no poscere uolebant, ut cum militibus suis Crema-
 nam ingrederetur. Per oratores tamen Duc. in Vr-
 binatam, Legatumq; Venetum, ipsumq; Mantua-
 num obsecrare nõ desistunt, ut quàm propius Gallo
 possent castrametarentur, ita ut urbem adoriri nõ
 audeat. Sed Gallus à proposito nõ dimotus est, quin
 admotis tormentis, triduum urbis mœnia quassau-
 erit: & quum supra triginta muri passus humi strau-
 uisset, & dato signo militibus præcepisset urbem
 corona aggredi, iamq; omnes ad iussa maturanda in-
 structi essent, tantæ repente de coelo pluuie per-
 quatriduum demissæ sunt, ut rem differre opus fue-
 rit. Interea qui Cremonæ obsidebantur, spacium ad
 reparanda strata mœnia habuere: & quod utilius
 etiam fuit, quum Gallis solum à Laudensi agro, &
 ab ora transaduanæ quæ ad uictum pertinebant
 subministrarentur, quod cætera loca ibi propinqua
 parum pacata eis essent, difficultate itinerum & ui-
 gis pluuie uictus penuria laborauere, ita ut coacti
 fuerint

fuerint multa sumere ex arce Cremonensi, in quam
 commeatus plurimum mensium paulo ante attulerat.
 Ceterum iam spe recipiendæ Cremonæ frustratus
 Ammiraldus: simulq; cognoscens earum copiarum
 discessu muniendæ ciuitatis Mediolanensis maximã
 comoditatem hostibus præbuisse: suos denuo ad Me-
 diolanum obsidendũ redire iubet: atq; ita cum Mo-
 guntiam uenissent: propter duos hostium exercitus
 diuersis à lateribus urbem obsidentes: non nisi diffi-
 culter ijs, qui commeatum afferebant erat aditus:
 & quum molas frumētarias, quæ foris erant, incen-
 dio Galli absumpsissent, tanta farine intra quatri-
 duum oborta est penuria, ut supra centum hominũ
 millia ebdomodam totam pane caruerint: legumini-
 bus & oriza uitam trahentes: donec instructis tan-
 dem intus molis trusatilibus farina hominum manus
 abunde fieri cœpit. Interea Prosper, quia ægrotus
 esset, Fernando Alarconi, qui Cæsaris iussu è Cala-
 bria Mediolanum per eos dies uenerat, ut peditum
 præfecturam gereret, donec Daualus abesset, sum-
 mam regendi exercitus committit: qui bene geren-
 dæ rei studiosus: extemplo, ut hostem ab urbe sum-
 moueret: aggerem effossa terra, & ex cespitibus,
 trabibus, ac arborum ramis intextis in speciem tur-
 ris erigit: in cuius uertice erat area ambitus pedum
 circiter ducentorum, quæ à fronte cratibus terra

E oppletis

oppletis uallata tormentis & peditibus collocandis
 spacium relinquebat: atq; ita aliquot dies Gallos cre
 bris tormentorum ictibus infestans, multos ex eis
 interfecit. Sed cum id parum ad liberandam obsidia
 one urbem Prospero uideretur, Principi Mantua
 no qui se ad quæq; belli munia alacrem præbebat
 iniungit, ut cum equitibus Pontificijs Papiam se
 conserat, ut inde uiatores eosq; qui annonam ad
 exercitum hostium deferebant infestaret.

Cæterum quoniam durante diutius bello stipen
 dium à socijs collatum consumptum erat: & ob mor
 tem Hadriani Pontificis nemo ne obolum quidem
 Roma amplius mittebat: Florentinæq; respublica,
 Genuenses, ac Lucenses exacto primo trimestri, pe
 cuniam ulterius pendere grauabatur: decreuit Pro
 sper cum aliunde non posset: reddita Alphonso Fer
 rariensium Duci Mutina, quam Guido Rangonius
 Romane Ecclesie nomine aduersus Ferrariensent
 tutabatur: pecuniã in usum exercitus parare: iamq;
 missis ultrò citroq; oratoribus de summa conuentum
 erat, nisi Bartholomæus Cattinarius unus è Cæsaris
 consiliarijs, qui per eos dies à Carolo Lanoio Bo
 noniam præmissus fuerat, ijs qui negotium tracta
 bant significasset: haud è re Cæsaris fore urbem bel
 lo oportunam tradere Ferrariensi Gallici nominis
 studiosissimo: Ecclesiamq; sibi reddere infensam,
 præsertim

præsertim in tam diuersis eligendi Pontificis studijs, aut Cæsari aut Gallo fauentis, neq; deinceps, si paululum tolerarint, pecuniam defuturam, Lanoio iam cum pedestribus equestribusq; copijs Neapoli in Insubres proficiscente: & cum eo etiam redeunte Ferdinando Daualo: qui ut superiore anno, ne Prospero pareret, in Hispaniam abierat: ita in præsentia sub Lanoio uices Cæsaris gerente, cum munere gubernandi peditatus militare non detreſtabat. Quare oratores à Prospero Mutinam missi re infecta rediere.

Dum hæc geruntur, iam quotidie maior rerum omnium copia Mediolani suppetebat: Gallusq; timere cœperat ne à Mantuano, & ab ijs qui Papiæ erant occupato ponte, quo Ticinum è regione Viſgleueni coniunxerat, cōmeatus penuria laboraret. Propterea Petrum Baiardum & Rentium Cerrum cum copijs quæ Moguntia erant reuocat: quorum discessu à Brigãteis collibus totoq; superiore agro tanta tritici & uini summa inuecta est, ut nulla amplius famis formido superesset. Iamq; de obsidione minime Ammiraldus cogitabat: neq; alia uia occupandæ urbis ulla suberat spes, patefactis præsertim insidijs, & proditione à Murgante Parmensi principilo in legione peditum Ioannis Medicis tentata. Nam cum is pontem sublicium, qua extra aggeres

urbis iter erat, occiso cohortis centurione ibi in statione posito, occupare polliceretur, & Gallum introducere: & iam tres coniurationis conscios adiutoresq; haberet, Ioannem Ferrariensem ex peditatu Stephani Columnæ, qui sibi proximus excubias agebat, dato iureiurando sociū ad facinus peragendum requirit: præmium quod ab hoste accipiebat, cum eo communicaturus. sed Ferrariensis fidei plenus, ut prodicionis certior fieret, operam suam pollicetur: quumq; cognouisset quid se facere, & qua hora uellet, extemplo Stephanum ducem suum adiit, remq; omnem patefacit. Quamobrem Ioannes Medices sui militis crimen ægre ferens Murgantem statim, cæterosq; coniuratos comprehendit: disquisitioneq; per tormenta habita criminis reos agnoscens lanceis transfigi à militibus iubet.

Amiralaldus igitur, quia iam hyems instaret: neq; belligerare eo tempore absq; summo militum incommodo poterat: inducias duorum mensium à Prospero petit: quas ut facilius impetraret, omnia cis Ticinum bello parta reddere pollicetur. Quod quum facere Prosper alijs ducibus inconsultis recusaret: Gallus locum inter castra sua & urbem deligit, ac obsignato fidei publicæ diplomate alios quos ex Casarianis mitti requisivit, duos ipse pariter missurus pro inducijs ijsq; tractandis, quæ utriq; parti

parti conducere uideretur. Missiq; propterea sunt
 Fernandus Alarco, Hieronymus Moronus, &
 Paulus Victorius Florentinus: è Gallis uenire Ga-
 leatius Vicecomes, & Thomas Boierius exercitus
 quæstor: quumq; Moronum ambo reperissent, qui
 utriq; fuerat aliàs amicitia coniunctus, easdem in-
 ducias poscunt quas à Prospero ante petierant: com-
 memorantq; quantum hæc bella, quæ iam triennio
 exacto initium habuere insubres premant: quan-
 tum è re Mediolanensi futurum sit, si quoquo modo
 ab armis discedatur, ita Mediolanenses damnis, ce-
 dibus, rapinis, incendijsq;, quæ bella afferre solent
 posse modum inuenire: atq; interea tempus multa
 allaturum: quibus pax aliqua inter Regem & Cæ-
 sarem Mediolanensesq; cohærere posset. Contra
 Moronus & qui cum eo erant, sese post restitutum
 in ditionem paternam Franciscum Sfortian nunq;
 bellum quæsiuisse: uerum Regem nimio propagan-
 di Imperij ardore iam bis non modo Mediolanen-
 sem ducatum, in quo nullum ad eum ius spectet: sed
 Italian totam turbare nixum fuisse: & propterea
 Italos Principes communi consensu commune da-
 mnium repellere. Iam non de restituendis cis Tici-
 num locis, sed de recuperanda tota ditione agi: In-
 ducias quas petant si rebus in Italia per uim occu-
 patis cedant, Carolum Lanoium, qui à Cesare &

socijs missus in Cisalpinam Galliam propediem uen-
 turus sit, non denegaturum, & iccirco ad eum pro-
 ficiscerentur. neq; enim de inducijs, neq; de pace aut
 de rebus cōponendis, illo inscio sese quidq̄ acturos.
 Atq; ita Gallis in castra, alijs in urbem redeūtibz,
 Anniraldus propter intempestiuā niuem non am-
 plius sub diuo exercitum continere equum du-
 cens, statuit in hyberna concedere: solutaq; Medio-
 lani obsidione, Abbiatum se recipit: indeq; pedites
 à Narbonensi prouincia & Allobrogicis alpibus,
 quia nullius essent usus, dimisit: nouoq; Eluctioria
 delectu aduentante primos, qui missionem postula-
 bant persolutis stipendijs, ad suos permisit redire:
 & ne interea dum Caesariani Carolum Lanouum
 serius uenientem Mediolani nihil agentes expe-
 ctant, ipse quoq; frustratempus tereret, Rentium
 Cerrum cum septem millibus Italorum peditum
 Aronam oppidum munitissimum in finibus Verba-
 ni lacus proficisci iubet: ubi Anchises Vicecomes
 Mediolanensis cum militum praesidio pro Sfortia
 tan bello quam pace imperabat: tuncq; ad famam
 appropinquantis hostis habuerat supplementum
 mille & ducentorum peditum. Quamobrem licet
 postea per triginta dies nunquam cessans Rentius
 tormentis arcē oppido imminentē quassauerit, sine
 qua oppidi receptio nihil Gallo profutura erat, ita
 ut ferres

ut ferreae pilae sex mille aduersus moenia excussae fuerint, ac sepe instructis ordinibus irruptio tentata sit: tamen tanta semper uirtus fuit intus propugnantium, ut innumeris suorum caesis Rentius re infecta abire coactus sit.

Interim Carolus Lanouius Papiam applicuit: ibidemque aliquot dies moram trahens, euocato ad se Morono postquam de rebus bellicis consilium habuisset, Mediolanum uenire decreuit: quod antea distulerat, audire scilicet cupiens quem Prospero ualido exitum esset habitura. Sed ubi eum aucta uim morbi paucos dies uiuere posse cognouit, urbem ingressus praestantissimum belli Ducem antequam moreretur uidere, eiusque funeri interesse uoluit: et uita functum cum M. Antonio Columna nepote ex fratre in patriam sepeliendum ex testamento defuncti curauit. Post haec ne diutius bellum traheretur, cum Veneto oratore constituit, ut Venetus exercitus traiecto Abdua sese Caesareis copijs iungeret, saltem quo tempore sex millia Germanorum peditum Mediolanum applicuerint: quos praesenti pecunia adduci mandauerat. Agit etiam eum oratore Clementis. VII. qui paulo ante summo cum omnium Italarum gaudio electus fuerat Pontifex, ut equites Pontificij exercitui Caesareo adiungantur, uiginti que aureorum millibus ab

eo acceptis per literas & nuncios, cum Florētiniis, Senensibus, & Lucensibus statuit: ut pecuniam secundum fœdus ad se mittant: & ne belli diuturnitate nimis graue uideretur omnem conuentam pecuniam numerare: rem quoquo modo potest compolit: ad id persoluendum quod reliqui erogare nolent Sfortiam Ducem coacturus: ita ut ei præter portionem ex fœdere spectantem necesse fuerit ingentem pecuniæ summam erogare exercitui Cæsareo, iam dudum pro exacti temporis stipendio debitam, anteq̃ Mediolano ubi iam quintum agebat mensem, egrederetur. Qua in re incredibile est quantum Mediolanenses semper sese promptos exhibuerint, tum præcipua quadam Principis comitate, qua plurimum ad conciliandam hominum beneuolentiam poterat: tum uarijs artibus et Moroni oratione per sæpe impulsis, ita ut bonorum depopulationes, exactiones pecuniæ, & uillarum incendia, quæ quotidie patiebantur, non tam graua essent, quin spe uictoriæ, & Gallorum expulsionis lenirentur: præsertim quum priuatas omnes pecunias in superiore bello collatas intra sextum mensem è uectigalibus publicis Sfortia restituisset, idem etiã pro suo in populos studio & fide facturis, nisi reddēdi facultas crebrioribus belli sumptibus ablata fuisset, & cū iam transgressis cis Abduã Venetis, Germanoq; peditatu aduentante

aduentante cum exercitu egressus fuisset, innumera
 ciuium multitudo Principem suum cum armis secu=
 ta est: & militiae munera obire non recusauit, do=
 nec Venetis ita suadentibus decretum fuit, ut Me=
 diolanum rediret, neq; in tanta æmulatione Medio=
 lanensis Imperij uarijs ipse belli periculis se obijce=
 ret. Satis enim esse, si Moronus in castris uersare=
 tur, tum ut consilijs Ducum interesset, tum ut per
 eum oppidanis multa, quæ in exercitu erant usui im=
 perari possent.

Gallus Cæsarianos copias educere, & Venetos
 cum eis coniungi præter spem intelligens, & si per=
 cussus erat clade apud Robechum nuper accepta,
 quo paulo ante nocte intempesta Lanoius, Daualus,
 & Ioannes Medices cum ualida equitum peditumq;
 manu uenerant, ac plures grauis armaturæ hostiles
 turmas nihil tale metuentes adorti partim cecide=
 rant, partim equis armisq; spoliatas, ac propè semi=
 nudas aufugere coegerant: tamē ut tantam belli mo=
 lem posset sustinere, sex millia Eluetiorum, præter
 eos quos secum habebat, quamprimum ad se deduci
 curat, ita ut ex ea natione duodecim millium peditū
 numerum haberet, quibus secum coniunctis (si fors
 ita tulisset) prælium detrectare uolebat. Cæsariani
 autem postquam aliquot dies apud Binascum, mox
 apud locū, qui Motta Vicecomitum dicitur, moram
 E 5 traxissent

traxissent, ut hostem Abbiato, ubi tutus esse uidebatur, exire cogent, relictis præsidio Mediolani aduersus exercitum Gallicum, si forte urbem adoriretur, peditum Italarum quinque millibus, reliquas copias trans Ticinum adducunt, & ad Geminas columnas (Gambalotum uocant) primum castra locant. Ipse autem Vrbinatum Dux, qui in exercitu Veneto imperabat, & Trumelli decreuerat castrametari, quum Garlaseum hostium præsidio firmatum inter se & Papiam urbem interiaceret, ita ut à comæmeatu, qui Papia in singulos dies iumentis & plaustris uehebatur, non solum Veneti, sed etiam Cæsarijani paruo conatu possent excludi, ad expugnandum oppidum quæ primum tendit: quumque murorum partem admotis machinis humi strauisset, iubet equites descendere ex equis, atque unâ cum peditibus adhibitis scalis in muros euadere. Iamque ab ijs qui intus erant Veneti repellentur, ipseque Dux acrius instabat, & retrocedere suos non patiebatur: Tandem nonnulli ex ductoribus Venetis & magis strenui milites per fossas mento tenus aquas plenas transiunt: tunc pariter omnes qua moenia magis obruta erant, & hostes reficiendis aggeribus intenti minus repellere poterant, acrius urgere, & maiore ui irrumperere conantur: ita ut undique fuga ab ijs, qui præsidio erant, fieri coepta sit, oppidumque direptum. Cæsi captique

eo die

eo die plusquam quadringenti ex hostibus sunt. Quae victoria maximum duci Vrbinati decus, Caesarianis autem magnas commeatum utilitates attulit.

At Gallus ubi hostes trans Ticinum profectos Garlascoq; potitos intellexit, ne Vigleueno quoq; & caeteris Laumellensis agri locis excluderetur, omni prorsus spe potiundi Mediolani deiectus, relicto Abbiati mille peditum equitumq; centum praesidio, traiectiq; Ticino, Vigleueni castra locat: & quia cunctando tempus terere uidebatur, sibiq; quoties leuibus praelijs cum hoste certamen euenerat, fortuna semper fuerat aduersata, magnumq; equitum numerum amiserat, biduo exercitum in aciem deduxit, pugnandi copiam hostibus faciens: qui tametsi numero ac militum uirtute superiores haberentur, tamen & Venetis ita suadentibus, & quia ex literis interceptis cognouerant, Regem nolle sumptum in eo bello prosequendo amplius facere, quo Mediolani recuperandi spes ei iam dudum adempta erat, minime uisum fuit tentare ancipitem pugnae fortunam, quum tutiorem euentum cunctando sperarent. Ceterum ne omnino nihil agerent, quouam post Ticini traiectionem Gallum Abbiato dimouerant, simili consilio Vigleueno quoq; tentant eijcere. Sartilanam itaq; profecti, quod oppidum est in citeriore Padi ripa, ubi quingenti pedites cum nonnullis equitibus

tibus præsidio positi erant, tormentis muros sternere aggrediuntur. Ammiraldus, ne suos sineret paulatim deficere, Vigleuum reliquit, obseſis auxilium laturus: uerum antequam Mortarium ueniret, nunciatū est Hugonem Pepulum Bononiensem, & Ioannem Biragum, qui oppido & arci præerāt, expugnato utroq; loco, in Cæsarianorum manus captiuos peruenisse, militesq; omnes, qui intus erant, ad internicionem cæſos. Quare quū iam sera essent auxilia, Ammiraldus Mortarij se continuit. At Cæsariani huiusmodi uictoria subnixi, Vercellensium animos per Hieronymum Pectum eorum ciuem tentant à Gallis diuertere: quod illi haud difficile fuit Gibellinæ factionis studio, cuius primas partes in ea ciuitate semper tenuerat. A ciuibus itaq; receptus, eius opera, commeatus, & alia queq; necessaria inde ad Cæsaris exercitum indies deferébatur. Quod quidem tanti fuit momenti, ut Lanoius cæteriq; Duces sperare iam auderent Gallis reditum in patriam intercludere, & propterea ad pagum inter Vercellas & Nouarian, qui Arcus Marianus dicitur, proficiſcuntur. Ammiraldo, qui Nouariæ cū exercitu erat, duo adhuc supererant, in quibus spem poneret, ne à Cæsarianis interclusus fame premereetur, prohibitis non modo commeatibus à Taurinis, unde iam dudum exercitum aluerat, sed etiam ad hostilem

filem exercitum conuersis. Vnum erat in Eluetijs; quorum decem millia ad se quamprimum mitti per oratores petierat, atq; ijs expectabat, ut quadringenti equites è Gallia adiungerentur. Alterum restabat in Chrisonibus, qui ad numerum quinq; millium selectorum peditum stipendio Gallico per Bergomatum agrum descendebant, propositumq; erat per transabduanam oram sese cum Federico Bozulolo, qui cum magna Italorum peditum manu regio nomine Laudem urbem obtinebat, coniungere, atq; ita hostes è Laumellensi agro reuocare, nisi Mediolanum (quod minime credendum erat) in discrimẽ adducere mallent. Quod sentiens Sfortia, Ioannem Medicen cum quatuor millibus peditum, & ducentis equitibus, qui ipsius Sfortiæ stipendio militabãt, in Bergomatum fines trans Abduan mittit, ubi aliæ præter quas secum duxerat Urbinatam Dux conuenerant Venetorum copiæ: itaq; iuncti Venetis Sfortiani sese interponunt, ne Chrisones ijs, qui in urbe Laude erant, coniungi possent. Ipse uero Ioannes Medices quotidie per leuis armaturæ equites gentẽ huiusmodi prælijs inassuetã infestabat, adeoq; eos percussit, ut quidquam proficere diffisi, postq; triduum ibidem morati sunt, in patriam regrederentur, & paulopost pacẽ & amicitiam cū Francisco Sfortia, misis Mediolanum oratoribus, petierint.

Hoc igitur timore liberatus Sfortia, ne Gallis Nouariæ obsessis commeatus Abbiato mitti posset, eò Medicem se conferre cū copijs iubet: expugnatoq; primū Ticini ponte, quem Gallus præsidio tenebat, ipse in castra profectus, tormentis oppidi moenia à solis ortu ad meridiē quatit: mox magno Mediolanensis populi numero militaribus copijs adiuncto pugnae signum dat: tantoq; animorum ardore oppidum oppugnatum est, ut quamuis intus plusq; mille propugnatores summa vi ad defensionem incumberent, tamen Mediolanenses per aggeres & fossas aqua plenas, muros, transilirēt, adeo ut statim captum & direptum oppidum fuerit: hostes tum caesi, tum unā cum oppidanis capti, prædaq; haud mediocris uictoribus contigit, quæ causam postmodum magnæ attulit calamitatis. Nam cum ob durtum militum in oppido stationem, ex nimio fœtore pestis homines inuasisset, præda plerosq; milites infecit, & ferè quisq;, qui aliquid inde exportauerat, peste corripiebatur: atq; ita ea contagione paulopost tota urbs Mediolanensis infecta est.

Expugnato Abbiato, Sfortia haud minima cum laude Mediolanum redijt. At Cæsariani, qui non longe à Nouaria castra habebāt, indies arctius Gallum obsidebant: & adempta cis Ticinum commeatus & auxiliij facultate, Eluetijs, qui iam Eporediæ ad numera

ad numerum quinq; millium conuenerant, uiam sese cum ijs qui Nouariæ erant coniungendi, intercludere nitebantur: sed Gallus militibus, & præsertim Eluetijs quos secum habebat continua nouem mensium militia iam dudum fessis, cupiebat bello finem imponere, & trans alpes reuerti. Quare suis Nouaria eductis, instructa acie ad oppidum Romanianum tendit. Casariani cum Venetis, qui in uico Mariano erant, cognita Gallorū profectio, castra mouent: Lanioiusq; penes quem cura erat gubernandi exercitus, confecto passuum sex millium itinere, ulterius nolebat progredi. Verum Carolus Borbonius, qui re in Burgundia male gesta in Italiam uenerat, & ut suum in Casarem studium & fidem magis declararet, in exercitu & agendo & consulendo nunq̄ defuerat, tantum eo die itineris confici iubebat, ut in posterum abeuntem hostem formidinis plenum ad pignam uel inuitum possent cogere. Atq; in hac ducū altercatione Ammiraldus nocte intempesta motis castris sub diei crepusculum, iam aduentantibus ad ulteriorem Sesitæ ripam Eluetijs, qui Eporedia uenerant, desiderio potius suos in patriam reducēdi, q̄ ut pro Gallis amplius pugnaret, ipse uado cū exercitu fluuium transiuit. E Casarianis quamuis plusq̄ mille pedites non sint infecuti sine uexillis, equitesq; ferè totidem leuis armaturæ, tñ tantū terroris hostiam percusso

perculso intulerunt, ut nemo resistere auderet. Sed prout quisq; magis poterat, iter acceleraret. Capta ibidem sunt tormenta sex bellica, & quamplura ab hostibus relicta uexilla. A scloppetarijs cæsi sunt Petrus Baiardus, & Ioannes Cabanneus, equitum ductores. Ipse etiam Ammiraldus eodem tali genere adeò graue in brachio uulnus accepit, ut lectica necesse fuerit illum in Galliam deferre: neq; amplius præ nimio uulneris dolore in exercitu potuerit obire munus imperatorium. Quare cæteri duces omni alia cura omissa, incolumem in Galliam exercitum reducere conantur: tormenta quia magnæ essent molis, & per uallem, cui Augusta Prætoria nomen dedit, qua ipsi proficiscebantur, carris traducendis iter non erat, in arce quadam nouem passuum millibus ab urbe Eporedia relinquunt. Marchio etiam Rothelini, unus è Gallie proceribus, qui Segusium usq; cis alpes auxilium Ammiraldo laturus cum quadringentis equitibus iam uenerat, in Galliam reuertitur.

At Cæsariani duces, præmissis tantum uelitibus, qui hostem abeuntem sequerentur, & per eos receptis tormentis, quæ Gallus cum grauioribus impedimentis reliquerat ad oppidum (quod sancta Agatha nuncupatur) conueniunt, ibiq; quum Legatus Venetus Rempublicam suam Cæsari, ac Mediolanensium

nensium duci satisfacisse diceret, iam pulsus Italia
 Gallis illud etiam Caesarianis expositulantibus de-
 negare non potuit, ut anteq̄ exercitum dimitteret,
 Laudem ciuitatem à Gallis occupatam liberaret:
 donec interea Daualus cum Hispano peditatu res-
 ciperet Alexandriam: quam è Gallorum manu Vi-
 tellius Romanus Adurnorum armis frustra ali-
 quot menses recuperare tentauerat. Ibi etiam in
 concilio Caesarianorum ducum recitatae sunt literæ
 Caroli Caesaris, Henriciq̄; Anglorum Regis: quo-
 rum uterq̄; pulso iam Italia Gallo expeditionem in
 Galliam sollicitabat: ideoq̄; Carolo Borbonio decer-
 nuntur sexdecim peditum millia, equites mille, tor-
 menta bellica quatuordecim: ipseq̄; Lanouius, eidem
 numerari iubet ducenta aureorum millia, quæ Cæ-
 sar in Hispania mercatoribus Genuensibus nume-
 rauerat, ut Genuæ certo tempore redderentur. Ric-
 cardus etiam Pacæus orator Anglicus magnam pe-
 cuniarum summam ad id bellum Regis sui nomine
 pollicetur.

Per id tempus Moronus ut Mediolani, quoties
 opus esset pecunia æquiore lance exigeretur, decre-
 uit censum longa temporum intercapedine antea
 nunquam renouatum agere. Et quoniam urbs in sex
 classes (quas uulgo portas uocant) distributa est:
 ipseq̄; classes in centum circiter uicinas diuidun-

tur, è quibus duo ciues ex prudentioribus rebus pu-
 blicis semper præfecti sunt, uocatis ipsis præfectis
 ad nouum censum agendum incumbit: eximatoq;
 fortunarum omnium precio, ælius est census sester-
 tium quater millies: quæ summa est centies centum
 millium aureorū: quo uix cōstituto, pestis, quæ post
 direptum Abbiatum anno post cœptū bellum quar-
 to urbem inuaserat, tantum accepit incrementi, ut
 Princeps in arcem Tritij, Moronus autem cum Se-
 natu & reliquis Magistratibus Moguntiam se re-
 cipere coacti sint. Itaq; post modicum temporis con-
 tigit, ut neq; panis, neq; alia ad uictum necessaria
 Mediolani suppetent: adeo, ut qui peste infecti ex-
 tra ciuitatem emissi fuerant, quorum maximus erat
 numerus, quum ad eos commeatus, nec à ciuitate,
 nec aliunde ob pestis timorem importaretur, sedi-
 tione facta, urbem ingressi sint, omnia tumultu ar-
 misq; miscentes: & nisi blanda quorundam ciuium
 oratione sedati ad ipsorum tabernacula, non longe
 ab urbe posita, reuersi essent, præter uim quam plu-
 rimis attulissent, miraculo potius adscribi potuis-
 set quàm diligentia, si quis à peste incolumis euasis-
 set. Moroni igitur iussu, postmodum uicini ad ur-
 bem in singulos dies commeatum adferebant: Prin-
 ceptq; pauperum rationem habens ex publico sum-
 ptum eis subministrari iubebat. Sed quanquam ne-
 cessaris

cessaria ad uictum ex eo tempore non deessent: & pleriq; sacco induti, nudisq; pedibus supplicationes per totam urbem Dijs facientes, ueniam irarum celestium, finemq; pesti exposcerent: non tamen nisi post quartū mensem uis morbi imminuta est. Quo tempore mortui sunt è populo Mediolanensi supra quinquaginta hominum millia, præter eos, qui in reliqua ditione innumerabiles occubuerunt.

Dum pestis (ut diximus) in urbe desceiret: Vrbinatum dux, cum exercitu Veneto Laudem Pompeiam profectus, Federicum Bozulum affinitate & fraterno amore sibi iam multos ante annos deuinctum per tubicinem ad colloquium euocat, docetq; nihil amplius spei in Gallo esse, qui iam alpes sine armis & impedimentis transgressus erat: & idcirco satius esse ciuitatem reddere, quàm nihil aliunde auxilij speraret, quàm quid posset uis expectari. Quamobrem Federicus, qui planè noscebat se plus commodi Galliarum Regi afferre posse, si duomillia ueteranorū peditum in Galliam adduceret, qui Regi magno usui futuri erant, quàm si frustra ciuitatem ad nullum præsentem usum custodiret: cum Vrbinatè de urbe reddenda pactum inuit, accepta potestate cum militibus in Galliam redeundi. Per eosdem etiam dies Busius, qui Alexandriae præerat, siue diffusus urbem posse tutari aduersus

strenuum hostem & peritissimum belli ducem: siue
 cæteris in Gallia cisalpina amissis locis superfluum
 existimauerit, unam urbem Regi seruare, cum Fer-
 dinando Daualo de ea restituenda pariter pacisci-
 tur, ut cum armis ac rebus suis in Galliam abire li-
 ceat. Atq; ita recepta Alexandria Bussij milites
 cum Laudensibus, qui per id tempus discesserant, in
 Galliam peruenere: ex quibus postea plus utilitatis
 Rex nactus est in bello Massiliensi, quàm si non mo-
 do Laudem urbem & Alexandriam, sed & totam
 Mediolanensem ditionem custodissent. Per eos enim
 effectum est, ut Massilia ciuitas ualde bello oppor-
 tuna contra Cæsaris exercitum defenderetur, do-
 nec Rex equitatum suum diuturno bello non solum
 fessum, sed magna etiam ex parte amissum instaur-
 raret, & nouum ex Eluetijs, ipsaq; è Germania
 præmijs plectum peditatum colligeret: quo fractus
 post quartum mensem non solum Cæsarianis
 se opponere, sed ipsos etiam discede-
 re coactos à Massiliensi oppu-
 gnatione magnis ineri-
 bus antecedere & in
 Italiam ipse pro-
 ficisci au-
 sus est.

C O M M E N T A R I O R V M

Galeacij Capellæ de rebus gestis pro restitu-
tione Francisci. II. Ducis
Mediolani.

LIBER Q V A R T V S.

OSTQVAM CARO-
lus Borbonius diutius cum exercitu
in Gallia stetit: neq; quidquã pro-
fecisset in oppugnatione Massiliæ
redditus certior neq; Cæsarem ab
Hispania, aut Flandria, neq; Regem Anglicum à
Northmanis in Galliam eo anno arma laturum: se-
ro cognoscens se nimis arduam prouintiam sump-
sisse, statuit in Italiam regredi. Quare maiora tor-
menta, quia carris & uehiculis propter alpium dif-
ficultates iter non erat, nauibus imposita Genuam
transmittit: minoræ autem in frustra cõminuta mulis
uehenda imponit, ut ex eodem metallo, si opus fõ-
ret, quum in Insubres uenisset, refici possent.

At Rex sex millibus Eluetiorum peditum, toti-
demq; Germanorum, ac decem nullibus, tum ex
Italia, tum è Gallia comparatis, cataphractisq; equi-
tibus ad numerum duorum millium, ac totidem sa-
gittarijs equestribus comitatus, incredibili recupe-

randæ Mediolanensis ditiois desiderio accensus, nemini auscultando qui ipsum ab huiusmodi expeditione deterreret, in Italiam quantis maximis potuit itineribus contendit: iam non alium quàm se ducem fore exercitui æquum ducens, alijs quos delegisset iam ter Italia pulsus, Et quia ipsi itineri iam accincto Lodouica mater significauerat conuenire eum se cupere, antequàm Alpes transiret: quum aliqui semper illi fuisset obsequentissimus: ueritus ne à suscepta prouincia filium pio quodam affectu dehortaretur, colloquium parentis respuit. Et Cancellario Galliarum, nonnullisq; à Secretis, qui alijs Regi comites esse etiam extra regnum proficiscenti consueuerant, mandauit, ut cum matre ad gubernandam Galliam remanerent, donec ipse bellum Mediolanense confecisset: quod ut celerius fieret, statuit Casarianos, qui per alpes littoreas magnis itineribus in Insubres reuertebantur, & iam duorum dierum itinere anteibant, non amplius insequi: atq; ita ipse alpes Cottias (recentiores montem lenebræ uocant) transiens iuxta Salutianorum fines, ad occupandum Mediolani Imperium festinauit, conatus Casarianos præuenire.

In hoc rerum turbine, Carolus Lanioius, qui totam æstatem Hastæ cõsumperat, iam bellum proculdubio oriri sentiens, literis Sfortiam Ducem solicitat

licitat, ut Mediolanum confestim redeat, quoniam propter pestem, quæ seuisime ea astate ciuitatem affligerat, non solum ipse Princeps secesserat, sed uniuersi ferè ciues ex urbe discesserant. Verù Sfortia, qui ex literis regijs per id tempus interceptis, et multorù relatu cognouerat quantis uiribus Gallus in Italian reuerteretur, quiq; res Cesarianorù Massiliensi expeditione male tentata perculsas uidebat, parum præsidij in eis ad sustinendum contra potentissimum Regem bellum existimans, in tanto rerum discrimine malebat Mediolano abesse, quam absq; militum præsidio accurrere ad urbem, quæ prima hosti obijceretur. Et propterea Pisleone, quò se dudum contulerat, non abscedere satius ducens, Moronum ad Lanoium Proregem mittit, ut unà quid agendum esset in bello decernerent. Interea iam prima Gallorum acie, in qua Rex ipse erat, cis alpes traducta: cæterisq; subsequentibus, quum nullis ordinibus Cesariani traiectis alpibus in Italiam peruenissent: Lanoius ne Mediolanensi ditione ab hoste excluderetur, audiens Regem iam Augustam Taurinorum cum parte copiarum aduenisse, Alexandriam cum militibus, quos in Italia retinuerat, se recipit. Eodem etiam tempore Daualus cum Carolo Borbonio Gallum adeo festinabat præuenire; ut quo die Rex, cum prima

acie Vicellas applicuit: ipse Alba profectus quadragintamilliaria cum exercitu confecerit. Itaq; cum postero die Cæsariani omnes præterquam Germani, qui spatio tantum aberant itineris unius diei, Papiam uenissent: cognituanq; esset Sfortiam adhuc esse Pisleonis & eo etiam Moronum, quoniam nihil præsidij à populo Mediolanensi ob hominum paucitatem habere potuisset, se contulisse. Ipsi Lanonius, Borbonius, & Daualus Sfortiam admonent, ut Papiam unà cum Morono se conferat ad defensionem rerum Mediolanensium: quò res exposculet uenturus: ipseq; Daualus literis manu sua ut efficaciores essent ad persuadendum, conscriptis commemorat se uiginti dies totidemq; noctes festinando Massilia eo usq; iter fecisse: ut rebus Cæsareis & Sfortianis suppetias ferret: & ne amitteretur parta toties contra Gallum gloria, orareq; propterea ne in re tam necessaria sibimet deesset, quum tot bellorum Duces, ipseq; semper uictor exercitus non solum opes, sed animam ipsam & sanguinem offerret pro rerum Mediolanensium defensione. Quo nuncio uespere accepto, quum sub diei crepusculum Princeps discedens Papiam uenisset cum aulicis & magno ciuium suorum numero, qui undiq; urbe effluerant: ne Gallum, contra quem sæpius arma sumpserant Mediolani, uiderent

uiderent imperantem: ostendit Duces exercitumq;
 omnem Papiam discessisse: exceptis duntaxat Germa-
 nis peditibus, qui pauloante eò applicuerant. At
 Sfortia & Moronus nihil differendum rati, & si de
 uia fessi nō solum homines sed iumenta etiam essent;
 statim Mediolanum gressum dirigunt: uixq; duo mil-
 liaria prætergressi erant, quū Ferdinandus Castrio-
 ta, qui tormentis & machinis adducendis præerat,
 præmissis aliquot ex equitibus suis Sfortiam ponē-
 uientem admonet, magnas Gallorum copias tam
 pedestres quàm equestres, postq̄ Cæsarianus exer-
 citus Binascum fuisset prætergressus, aduenisse, no-
 tēq; proxima maiorem partem exercitus hostium
 eis flumen Ticinum esse profectam, & propterea
 se occlusa uia cum tormentis Papiam reuerti. Atq;
 iccirco Sfortia regressus à Lanoio & cæteris Cæsa-
 rianis Ducibus qui Mediolanum uenerant, frustra
 expectatus, maximam de se male cogitandi occasio-
 nem dedit. Nam quum neq; uallum urbis resectum
 offendissent, neq; farinam ad panem conficiendum,
 aut lignorum copiam in ciuitate esse intellexissent,
 poenituit eos cæpti consilij, Principe præsertim, &
 Morono absentibus, quorum studio superioribus in-
 bellis totum populum habuerāt obsequentissimum.
 Itaq; nescire eo tempore unde fossores ad reficien-
 dos aggeres, & munienda mœnia & instrumenta

ad opus faciendum habere possent: & in tanta rerū
 difficultate, iam Gallis cis Ticinam castrametanti-
 bus, incertis rumoribus ferebatur, Sfortian & Mo-
 ronum cum Gallo consentire contra Cæsarem, eaq̃
 ratione in tanto belli motu Mediolano abfuisse. Qua-
 re omnibus exercitus Cæsarei ducibus mandatur, ut
 insequentem diem copias instruant, quò decretum
 fuerit profecturi. Gallus autem, qui omnem spem ui-
 ctorie in celeritate posuerat, instructis ordinibus
 Mediolano appropinquabat: quod sentientes Cæsa-
 riani, præcepto per omnes regiones confestim facto,
 milites exire & uia Laudensi iter facere iubent:
 uixq̃ Daualus, qui in ultimis ante portam stabat, ut
 instructo ordine & sine fugæ specie progrederen-
 tur, porta Romana egressus erat, quum per Tici-
 nensem & Vercellensem Gallicus exercitus ingres-
 sus est: qui si eo die relicto Mediolano insequeretur
 Cæsarianos, nemini dubium est, quin eo ipso die de-
 bellatum fuisset. Nullius enim erat operæ hostem ab-
 iectis magna ex parte armis, amissisq; equis tam lon-
 go itinere fatigatum ad internicionem cedere, aut
 aliquò saltem compellere, unde non nisi magna ac-
 cepta clade egredi posset. Sed nimia regis (ut cre-
 ditur) potiundi Mediolani cupiditas, in cuius oppu-
 gnatione duobus superioribus bellis eius duces fru-
 stra tot menses incubuerant, ipsum hoc præuidere
 non permisit

non permisit. Cæterum Rex, qui natura clemens erat, nisi il hostile in ciuitate fieri uoluit, quin paucos, præter eos qui arcem obsessuri erant, ciuitatem introire passus, ipse ne eam quidem uidere uoluit: quoniam nisi confecto bello muris se tenere haud decorum esse existimabat.

Interea cum amissæ urbis nuncium Sfortia accepisset, relictis Papiæ quinq; Germanorum peditum millibus, unâ cum Morono & magna Mediolanensium caterua secundo Padi flumine Cremonam ire pergit: existimans, id quod paulopost contigit, Regem cum exercitu ad oppugnandum Papiam primū uenturum, ut eam ciuitatem & tormenta bellica, quæ omnia ibi Cæsariani habebant, in potestatem redigeret. Quod Antonius Leua, qui in urbe cum Germanis & aliquot Hispanis militibus remanserat, ita fore haud dubitans, excubias stationesq; militum circa moenia disponit: molas etiam trusatiles quæ plures quanta maxime potest celeritate parari iubet, ne cis transq; Ticinum à Gallis obsessus, omnibusq; molis quæ plurimæ in fluuio erant exclusus, panis penuria laboraret: deligit quoq; nonnullos Papienses, qui triticum, uinum, & reliquū commeatū in urbe describeret. Et quia militibus stipendium unde daret non habebat, ipsos à ciuibus ali uoluit sumptibus iuxta cuiusq; facultates æqualiter distributis.

Atq; ut

Atq; ut plurimis belli necessitatibus, quibus pecunia opus erat, non deesset, sacro prophanoq; auro & argento passim collecto monetam excusit, in qua ad posteriorum memoriam signatū fuit: CAESARIANI PAPIAE OBSESSI, M. D. XXIII. Interea Lanonius, relicto in urbe Laude praesidio, in Cremonensem agrum se contulit: statimq; Moronū cuius industriam & promptitudinem in superiore bello cognouerat, ad se per literas euocauit, & cum illo congressus perspexit antea se, & de Duce, & de ipso diuersi consilij nefas iniuria suspicatum esse. Auditaq; ibi regis ad oppugnandam Papiam profectio, coacto concilio, exquisitisq; Ducum sententijs, nonnulli Germanum peditatum minus aptum existimabant ad ferendam obsidionem: nec sine stipendio, quamuis à ciuibus alerentur, credebant militiae onus luros. Et iccirco duo millia Italarum peditum, qui Alexandriae substiterant, ea urbe tanquam minus opportuna derelicta, Papiam euocari suadebant: sed postremo uicit melior sententia serò scilicet pedites Alexandria uenturos: minusq; esse conueniens, eam ciuitatem deserere, qua iter Genuam, & inde in Hispaniam esset, praesertim quum à Gallo iam cis Ticinum profecto minime timendum foret, ut magnas uires adduceret ad Alexandriam oppugnandam. Quare eò enixius operam esse dandam, ne Papia

ne Papiæ eo tempore amitteretur: quæ facile in fide contineri posset. Illud etiam multò magis esse aduertendum, si Germani inde educantur, ut ex alia natione imponatur præsidium, ipsos iustam irascendæ causam habituros, quod eis minime duces confidere uiderentur: hominesq; suspiciosos & iracundos fortasse ciuitatem hosti esse tradituros. Et propterea cū nulli nisi in Germanis urbis defendendæ spes reliqua esset, decernunt eis Papiæ dimissis exercitum q̄ primum instaurandum, augendumq; esse nouo Germano peditatu, ad quem cōducendum Lanocius eum pecunijs certos homines miserat. Iniunctum est insuper Ferdinando Daualo, ut adiuncto secum Morono cum Hispano peditatu Laudem Pompeiam contineret, tanquam urbem maxime opportunam ad bellum, & ad instruendum exercitū propter fluuium Abduam, urbis muros alluentem, ultra quem omnia pacata erant, ne si forte Gallis eò diuertisset, non solum Papiæ obseſis succurrendi, ubi supplementum ex Germanis aduenerit, opportunitas amitteretur: sed tota etiam transabduana ora, & Cremonensis ager in hostis potestatem perueniret.

Interim Rex admotis tormentis Papiæ muros pluribus in locis quassare, mox instructa acie, qua magis incenia diruta erant, milites fossas transire, & murum ascendere iubet. Sed acriter Germanis
& alijs

& alijs qui intus erant repugnantibus, nō sine mil-
 torū cæde Gallicus exercitus repellitur. Itaq; Rex
 uim frustra expertus, Ticinum fluiuium qui in duo
 scinditur cornua, alteroq; tantum ciuitatem alluit,
 aggeribus in alueo factis tentat diuertere. Sed ubi
 iam immensos in opere fecit sumptus, tanta de cælo
 deciderunt pluuiæ, ut nimia aquarum ui tota moles
 corrueret. Quamobrem Cesariani ab ea parte qua
 fluuius præterlabitur, fossa præalta & uallo murū,
 qui tenuis admodum erat, confestim reparant, ita ut
 si hostis (quod deinde euenit) iterum fluuium diuer-
 tisset, possent non minus ab ea parte, quàm ab alijs
 aduersus exercitum Gallicum sese tueri. Verum
 Rex: qui totis uiribus totoq; animo erat intentus, nō
 solum Cesarianos ditione Mediolanensi, sed etiam
 regno Neapolitano expellerē: cum Clemente VII.
 Pontifice agit per Albertum Carporum principem
 oratorem suum, & Ioannem Mattheum Gibertum
 ipsius Pontificis datarium qui ad se in castra uene-
 rat, ut secum in gratiam redeat, oblitteratis odijs,
 quæ Leonis X. tempore exorta erant: eorumq; hor-
 tatu Ioannem Scotum Albanie Ducem cum decem
 millibus peditum, & sexcentis equitibus, ac cum
 Rentio Cerro, & plurimis ex Ursina familia, quæ
 Gallicæ factioni semper studuit, mittit ad inuaden-
 dum regnum Neapolitanum: simulq; dat operam,
 ut magna

ut magna sulphurei pulueris & ferrearum pilarum summa in tormentorū usus ab Alphonso Estensi Ferrariensium Duce mutuo accepta per milites, qui Padum cum Albanie Duce transierant, ad se adduceretur: præsertim quia Lanioius & Daualus cognita Gallorum trans Padum profectio, relicto in urbe Laude modico presidio ad impediendum hostium conatum, cum omni exercitus robore Padum transibant. Quum enim Regem huiusmodi rerum apparatu plurimum egere audiuisent, existimabant ob id solum Gallicas copias Padum transisse, nec uerisimile putabant Mediolanensi imperfecta expeditione Gallos Neapolitanam (quod uarijs rumoribus iam ferebatur) tentaturos. Itaque quum Monticellum Casariani applicuissent, oppidum trans Padum Placentiam uersus quinq; millibus passuum à Cremona situm, Fidentiolum sese postero die conferre decreuerant, nisi per leuis armaturæ equites quidam Regis cubicularius, & alter Amanuensis Albanie Ducis captiui in castra fuissent adducti: ex quibus cognouere Gallos, qui trans Padum profecti erant, à Rege admonitos fuisse, ut omni studio niterentur hostem à Padi ripa abducere: ut quum procul abesset, ipse posset armatis aliquot nauibus (quæ breui itinere Papiam Cremonam secundum fluij cursum tendatur) pontem occupare,

quæ

quem Cæsariani paulo supra Cremonam instruxerant. Atque ita hostibus Pado exclusis totam ipse ne mine repugnante ditionem Mediolanensem facilius occuparet. Quod haud difficile factu perspicentes Cæsariani Monticelli sese continent: præsertim quod Regi & eius copijs se minus pares putabant, cum rebus cæteris, tum pecunia: quæ serius à Cæsare subministrabatur: & Romanus Pontifex, & Florentina Respublica, ut in superioribus bellis consueverant, non solum non iuuabant, sed iam aperte fauebant Gallo: & nuncijs ac literis Pontifex Lanoium hortabatur, ut relicta cisalpina Gallia cum exercitu in Neapolitanum Regnum reuertetetur: pollicitus Regem mutato consilio ab expeditione Neapolis temperaturum. Neque solum Pontificæ & Florentinæ pecuniæ Lanoio deerant, sed ab ipso etiam Neapoli & à duce Mediolanensi, cui serè sola Cremona relinquebatur, ne minimam quidem partem eius quæ fuisset usui in tanto bello percipere poterat: ita ut necesse fore perspiceret stipendij defectu non modo exercitum augeri non posse, sed breui dissolutum iri. Non parum etiam angebat quod Veneti Cæsari superiore anno scedere coniuncti ex parte debitas auxiliares copias mittere detrectabant, neque Oratores qui Cæsaris, Francisci; Sfortiæ nomine crebro Venetias & ad Urbini Ducem propterea

pterea mittebantur, quidquam proficiebant. Id scilicet effecerat timor potentissimi Regis: aduersus quem pugnando maius in se odium nolebant concitare: & maxime etiam illos mouebat suspitio non ab re ante concepta, ne forte Casariani, si aduersus Gallum uictores extitissent, eiecto Sfortia Mediolanense Imperium occuparent: quod ualde eos angebat. Verebantur enim ne potentioris uicinitas aliquando ipsorum Reipub. officere posset. Quare Carolus Lanouius eiusque consiliarij conditionibus opera Pontificis à Rege oblatis, relictis Insubribus cum exercitu in Neapolitanum regnum reuerti optimū esse existimabāt: idque proculdubio fecissent, nisi Daualus, qui & rei militaris scientia & magnanimitate facile primas partes in exercitu obtinebat, ac etiam Hieronymus Moronus summam turpitudinem esse prædicassent, additis nuper sex millibus Germanorum peditum, totidemque paulo post in auxilium uenturis de discessu tum differere, quam de pugna cogitandum esset: affirmantes, nisi frustra tempus teratur, exercitum Cesari addictissimum, & tam longo stipendio ditatum, posse aliquot adhuc dies exigua pecunia contineri, modo Germanis nuper adductis non desit unde sese alere possint: nec pro uirili Sfortia Ducem impræsens (ut antea semper fecit) defuturum: cuius exemplo debere Lanouius

ium non modo Neapoli, quantam maximam possit pecuniam cogere: sed priuata etiam uasa aurea & argentea ipsum & reliquos Duces pro sustinendo bello conferre. Quae sententia quum uicisset omnes cis Padum, regressi Laudē Pompeianam proficiscuntur: materiamq; omnem tormentariam ad Regem deferri permittunt. Atq; ut contra exercitum hostilem, si Neapolim peteret, non deesset praesidium: Lanouus Honoratum Caietanum unum è primoribus, qui apud se essent, Neapolim mittit: ac per proceres & Principes Regni Neapolitani equites peditesq; deligi mandat ad uim repellendam. Ipse interea Daualus, qui maiore spe bellum moliebatur, animoq; iam conceperat cum ipso Rege belli fortunam, ubi Germani omnes aduenissent, experiri: ne quid sibi à tergo relinqueretur, cum omnibus ferè copijs pergit ad Casiani arcem supra Abduam recipiendam: quam Galli primis belli diebus occupauerant: admotisq; tormentis, ubi nullum propugnatores auxilium mitti senserunt: uitam tantum incolumen paciscentes, relictis armis impedimentisq; omnibus ex pacto ad suos reuertuntur: magnusq; tum Gallos, qui Mediolani erant, inuasit timor: ne ad urbem occupandam Casariani pergerent. Quod quidem semper dissuaserat Moronus, tum ne adducto ad urbem exercitu, hosteq; repugnante pulcherrima

cherrima ciuitas uastaretur: tum ne Hispanus miles
 occasionem naclus non ante ciuitate, si ea potiri
 contigisset, uellet excedere, quam stipendium iam
 dudum debitum acciperet. Quare praesidio arci ne
 per receptae imposito ad ciuitatem Laudem omnes
 reuersi sunt: ibiq; ex literis Antonij Leuae cognos-
 uerunt Germanos Papiam obsessos pecuniam effla-
 gitare, minitariq; ciuitatem hosti tradere, nisi stipen-
 dium penderetur. Daualus igitur & Moronus,
 quibus uictoriae nanciscendae maior cura inerat,
 quum neq; praesentem haberent pecuniam, neq; fieri
 possent ut eo tempore, etiam si affuisset, Papiam
 deportaretur: uasre facto Germanos quietos red-
 dere statuunt. Duos itaq; homines deligunt fide &
 industria praeditos, qui cum equis uino onustis, con-
 ferant sese in castra regia: triaq; millia aureorum in
 uase uinario occludunt. Quamobrem ubi Papiam
 erant propiora castra regia, tabernaculum ponunt
 tanquam uinum uendituri. Interea literis ignotis
 caracteribus scriptis, Antonius Leua in urbe de to-
 ta re edocetur, qui exemplo ab ea parte qua signum
 datum erat complures milites ad leuae praelium emit-
 tit: dumq; in castris ad arma conclamatur: taber-
 naculaq; & tentoria tolluntur, ob hostium timo-
 rem: alter ex ijs qui deferenda in urbem pecuniae pro-
 uinciam sumpserat, fracto uase uinario, & arrepta

pecunia inter tumultum elapsus Papiam ingredi-
tur: & ad Antonium Leuam adductus, significat se
pecuniam portasse, non ut Germanis omnibus satis
fieri posset, sed ut Ducum, qui foris exercitum gu-
bernabant, satisfaciendi studium perspicerent: si-
mulq; intelligerent, quāto cum discrimine illud quic-
quid erat pecuniae attulisset: Daualiq; ac ceterorū
Ducum nomine obsecrat: ne in tam diuturno bello,
quod tanto sumptu sustinetur, amittendae pecuniae
authores esse uelint. Germanus miles qui nunciū di-
cere, ac Daualum uera scribere cognoscebat, sedi-
tionem non modo compressit iam excitatā, sed usq;
ad belli exitum à petendo amplius stipēdio abstīnat.

Interea cum è Germania sex insuper peditum
millia Laudem Pompeiam aduenissent, & per sepe
ipsum Lanoium Neapolim reuertī uolentem, Da-
ualus tandem consiliū mutare coegisset. Moronusq;
Cremona tantum pecuniae attulisset quantum satis
esset ad equitatum hybernis mouēdum, & aduersus
hostem educendum: quantumq; ad prouidendū suf-
ficeret, ut operarij, tormentorum apparatus, funes
& ferramenta cum reliquis belli instrumentis nō de-
essent: ipse Daualus, cui à Carolo Lanoio cura bel-
li gerendi propter magnam rerum omnium difficul-
tatem relinquebatur, ut miro ardore flagrabat im-
mortalem sibi gloriam comparādi, ita omnia ad bel-
lum

lum necessaria Morono strenuan operã eidem præstante præparat. Ducesq; & cohortium Centuriones hortatur ad prosequendum bellum & necessarium & gloriosum: quumq; omnes fermè bene animatos agnouisset, conuocatis Hispanis peditibus, à quibus summo pere colebatur, & in quorum promptitudine, & militandi peritia maximã uictoriæ reposituerat spem, suggestu ascēdens, ut facile ab oibus audiri posset, in hanc sententiã orationem habuit.

Nisi uos hæctenus cõmilitones agnouissem, quæcunq; bellorum discrimina, gloriæ uestræ & Cæsarei nominis amplificationi posthabuisse: profecto absq; stipendio aduersus hostem educere posse non confiderem. Sed cum animaduerto eosdem uos esse, qui proximis annis Gallum Mediolano non modo fortiter expulistis, sed etiam cum magna copiarum multitudine reuersum acie profligastis, & tandem Italia coëgistis turpiter abscedere: bonæ spei plenus timorem omnem abijcio: certamq; uictorian uestra uirtute fretus mihi polliceri posse uideor. Quin Regem ipsum, qui nunc adsit non maiores uires ad bellum afferre: sed si uictus fuerit plus prædæ allaturum existimo, atq; illum in Italian hoc tempore descendisse uerisimile est, quia suis iam ter inde pulsus nihil ultra confidat: tantoq; facilius eum uinci posse arbitror, quanto nimio animi ardore uno eodemq;

tempore & Papiam urbem munitissimam frustra
 tres menses oppugnet: & exercitus partem ad ten-
 tandum regnum Neapolitanum mittat: quasi copi-
 as nostras ad hunc diem semper inuictas contemnat:
 quia penuria rei nummarie paululum laboremus.
 Quod quidem uos minime mouere debet, qui tot
 annos Cæsaris auspicijs militastis: & licet aliquan-
 do sera, tamen debita semper stipendia retulistis:
 quæ neq; hoc tempore amittetis: quum paulo ante
 literis certior redditus sim in Hispaniam ingentem
 auri summam mercatoribus Genuensibus numeras-
 tam esse, ut paulo post Genuæ in uestrum usum red-
 datur. Quod si de amittendo stipendio, nonnulli for-
 tasse timent: nihil huiusmodi, nisi hoste uictoriæ me-
 tuendum est: quoniam uobis uictoribus ab omnibus
 Italiae & Gallie locis, pecunia minime defutura
 est: uictoriamq; è manibus nostris uix elabi posse ar-
 bitror: si in aciem descendere, & paucos dies sti-
 pendium expectare uolueritis: tot hostibus deuic-
 tis, tot ciuitatibus & oppidis expugnatis, aliquan-
 do ditati. Iam hostis non amplius duorum dierum
 itinere abest: breui possumus (modo ipsi non detre-
 staueritis) manum cum eo conserere: cui & nume-
 ro & fortitudine præstamus. Nec uereor, ut Rex,
 obstinato quodam animo nunquam se Papia absces-
 surum, nisi ea recepta prædicat: quin etiam uiribus
 inferior,

inferior, ne obsessis opem ferri patiatur, ad pugnam descensurus sit. quod si forte præter multorum opinionem non præstiterit: tamen æquum est, eos qui Papiæ inclusi sunt, & pro salute reliqui exercitus sese iam tertium mensem obsideri patiuntur liberare. Maxime etiam gloriosum cogere potentissimum Regem ad relinquendam iamdiu coeptam obsidionem. Ceterum tantum mihi desiderium cum ipso dimicandi quotidie suggeritur, ut iam (si fors pugnam obtulerit) sperem illum nullo modo manus uestras euasurum: gloriamque & nomen Cæsaris ac uestrum adeo auctum iri: ut non modo toti Italiæ & Galliæ formidandum sit, sed leges etiam imponere debeat.

Audita Dauali hortatione, quum non solum Duces, sed milites etiam sese alacres exhibuissent ad pugnam: offerrentque quoties iussisset contra hostem exire, Germanos pedites hortatur, ut tantum pecuniarum æquo animo accipiant, quantum satis sit ad cibaria in castris emenda: reliquum autem expectare ne grauentur: quod ubi antea ab Hispanis promissum fuisse audiuerunt, pariter sese idem facturos pollicentur. Reliquum igitur erat id etiam equitibus persuadere, qui iam multo ante stipendium non acceperant, & difficiliore ad id faciendum uidebantur. Quare ad diuersa ora transabduana & Cremensis ditionis loca, ubi hyberna agebant, Daualus

profectus cum eis egit, ut parte stipendij accepta
 etiam ipsi contra hostem exire non abnuerent. Atq;
 ita rebus cum exercitu constitutis Cæsariani hyeme
 nōdum exacta Melignanum primum profecti sunt,
 ut Mediolano ad decem millia passuum propinqui
 experirentur, an Galli metu urbem essent desertu-
 ri. Sed postquam cognitum est, nulla signa timoris
 adere: mutato consilio ad expugnandum oppidum
 S. Angeli reuertuntur, quod fermè medium est in-
 ter Laudem urbem & Papiam, neq; id ab re. Nam
 nisi eo expugnato, à ciuitate Laude ubi qui comme-
 atum adducebant frequentes conueniebant quoti-
 die, nulla fermè cibaria ad exercitum deferri potu-
 issent. Erant autem in oppido pedites Itali octingen-
 ti cum ducentis equitibus sub Pyrrho Gonzaga: &
 paulo ante Rex hostium aduentum timens Iacobum
 Cabanneum Magistrū equitum, & Federicū ipsius
 Pyrrhi fratrem eò miserat, ut perspicerent an oppi-
 dum aduersus hostem satis munitum esset, & quales
 militum animi uiderētur: Regiq; retulerant omnia
 diligenter prouisa esse. Sed Daualus dispositis tor-
 mentis, ut primum moenia lustrauit, ad Moronum
 qui pedibus egrotus in urbe Laude substiterat scri-
 psit, se in posterum diem tormentorum ui oppidum
 quassaturum, oppugnaturum, atq; expugnaturum:
 resq; literas comprobauit: prostratis enim aliquot
 pinnis

pinnis, è quibus propugnatores tela & scloppos emittebant, omnes qui presidio intus erant, relicta murorum defensione intra arcem sese recipiunt. Tunc Daualus cum paucis militibus in fossam desiliens (aqua enim, licet profunda esset, carebat) ab Hispano Centurione, pileum rubrum lancea paulo supra muri altitudinem eleuari, dein apprehensum puerum toto capite supra murum extolli iubet: quumq; nemo in eum eiacularetur, oppidi defensores aufugisse existimās, Centurio saltu in murū euadit: hunc statim insecutus est ipse Daualus. Quam obrem admirati milites, non solum Ducis prudentiam, sed etiam magnanimitatem, per muros introire in oppidum pergunt, donec per ingressos reclusa porta aditus omnibus patefactus est. Nec maiorem defensionem, qui in arcem confugerant fecere, quin statim omnes sese Daualo dediderūt, quos equis tantum armisq; demptis, exceptis eorum ducibus, incolumes cum uestimentis abire permisit, ea cōditione, ut trans Abduam sese reciperent: nec nisi post exactum mensem contra Cæsaris exercitum rursus militarent. Quo effectum est, ut eo die præter adeptā gloriam haud mediocrem etiam beniuolentiam hostium Daualus sibi conciliārit.

Igitur Rex expugnatione sancti Angeli audita, quū Cæsarianos aduersum se q̄ primum profecturos

minime dubitaret, ne (quod initio nullo modo face-
 re statuerat) ab obsidione Papiensi recedere coge-
 retur, oēs copias præter paucas quæ trans Ticinum
 ad cōtinendos in fide populorū animos intra oppida
 hyemabāt, in unū cōtrahit: & ut obsessis auxiliū fer-
 ri prohiberet, in ualle quā Vernaula riuus perfluit,
 exercitū collocat ab ea parte qua Cæsariani uenturi
 erāt. Atq; ut tutior cōtra hostem foret, iam dudū Io-
 annem Medicen cū tribus peditū millibus & trecen-
 tis equitibus cōduxerat Sfortiæ infensum, q̄ ab eo,
 cuius stipendijs hæctenus militauerat, Gallo in Italia
 iam acriter bellū gerente non accersiretur. Multos
 etiā alios ductores Italicæ generis sollicitat, et præser-
 tim Guidonē Rangonū Mutinensem magni nominis
 uirū, & Franciscū eius fratrem, ac præcipue Ioannē
 Lodouicū Palauicinum: qui & si in Gallum ob sup-
 plicium Manfredi fratris aliquandiu male animatus
 fuisset, tñ ut cōtra Saluatorū familiam & Ioannem
 Medicen, quorū uicinitatem ob lites quæ inter ipsos
 intercedebant, formidolosam habebat, præsidium præ-
 raret, postq̄ pecuniarum inopia à Francisco Sfortia
 & Cæsarianis militū præfecturam habere non po-
 tuit, equitū turmā cū duobus peditū millibus à Gallo
 regendā suscepit. Euocati etiā à Rege sunt totidem
 Itali pedites. Massilia nuper ad Vadasabbatia pro-
 fecti, ubi superiore æstate pro eius urbis defensione
 sub Rentiō

sub Rentio Cerro militauerant. Sed dū prope flumē
 Urbæ in agrum Alexandrinū peruenissent, Gasspar
 Maynus Mediolanensis, qui ab initio belli cū mille
 & septingentis peditibus Alexandriae tutelæ præ
 fectus fuerat, cum parua militū manu urbe egressus,
 illos de uia fessos nihilq; tale cogitantes offendit, atq;
 animose in hostes facto impetu, postq; paululū substi
 tissent, fugat, fugientesq; insequitur usq; ad oppidiū
 Castellatum: quūq; unā ingressus esset, paucis eorū
 cæsis ceteri sese dedidere. At Maynus eorum armis
 equisq; hostibus tantummodo demptis, omnes inco
 lumes præter duos Centuriones dimisit, & nō par
 uam inde retulit laudem, captis præsertim in ea pu
 gna decem & septem uexillis.

Per id etiam tempus cum in castris regijs milita
 rent peditum Chrisonum circiter sex millia, Io. Iaco
 bus Medices Mediolanensis, qui arcis Massij iuxta
 Larium lacum præfecturam gerebat, uafre facto il
 los à Galli auxilio ita reuocare aggressus est. Clauen
 na Chrisonum oppidum est nō longe à lacus summo,
 ubi arx supra collem erat, à domibus quæ in oppido
 frequentes sunt, haud mediocri interuallo seiuncta,
 qua dū præfectus nihil tale suspicatus forte egressus
 esset, à Medicis militibus, qui nō longe ab arce inter
 quasdā rupes collocati erant in insidijs cōprehendē
 tur: accersitaq; ad portā præfecti uxor timēs cōiugi
 quæ

quem milites strictis gladijs occidere minitabantur, nisi statim arcem traderet, illos intronmittit. Atq; ita Medices accepto à suis peracti facinoris signo, cum trecentis peditibus, quos propinquos iam adduxerat, per arcem ingressus, oppidum in potestate rediguit: ac confestim tumultu in locis vicinis excitato, non solum Chrisones, qui domi erant in armis fuerunt, sed eos etiam, qui cū Rege apud Papiam militabant, per literas reuocârunt: & cū non profecissent lite re, bonorū proscriptionē minati omnes in patriam reuerti q̄primū iussere: quod quidē Regi plurimū obfuit. Nam quum hostes ad teli iactum propinqui essent, discessus sex millium peditū præter attenuationem exercitus, cæterorum etiam fregit animos. Iamq; uincendi totam spem duabus tantum in rebus Rex posuerat: Vnam scilicet in hostium rei pecunia riæ inopia, quæ tanta erat, ut Germanis peditibus singulis sex diebus dimidiū nummi aurei daretur, quo uix panem emere possent: & Hispani pedites transacto tēpore, quo absq; stipendio in castris permanere Daualo polliciti fuerant, iniussu Ducum passim prædam quærētes abirent: neq; in castra nisi cū magna difficultate reuocarētur, ita ut ad eos continendos necesse fuerit tantā tritici & uini summā singulis eorū cohortibus in singulos dies dare, quantum sese absq; carne aut alio obsonij genere alere possent,

possent, quod nequaquam tamen fieri potuisset, nisi
 Moronus euenturamulto ante prospiciens castellum
 castris propinquum, in quod magna uini & frugum
 copia ex proximioribus uillis conuecta fuerat, ne à
 militibus diriperetur magna diligentia seruari cu-
 rasset. Altera supererat spes in ijs copijs, quas iam
 delegerat Palauicinus, cui Rex mandauerat, ut Cre-
 monam modico Sfortianorum praesidio munitam oc-
 cupare conaretur, & quam maxime posset commea-
 tum, qui inde ad hostium castra deferebatur, impe-
 diret. Quamobrem ille confestim cis Padum cum pe-
 ditum duobus millibus & quadringentis equitibus
 profectus, Casalemaius ingreditur: & quia nulla
 moenia cingebant, carris, uasis uinarijs, cratibus, ag-
 geribusq; , ut commodius potest, oppidum firmat,
 mox equitibus uiatores & colonos uillarum deter-
 rere & populari coepit. Quapropter Sfortia, qui
 Cremonae substiterat, magnis anxius curis egre à
 ciuibus, qui iam multa tributa contulerant, tantum
 eris exigit, quantum satis esset ad pedites mille &
 quadringentos continendos, quos cum paucis equi-
 tibus sub Rodulpho Varano Camerinenfi militanti-
 bus, & cum leuis armaturae turma ad corporis sui
 custodiam antea delecta Alexandro Bentiuolo Bo-
 noniensi parere iubet, qui uel hoste numero inferior
 quam primum ad oppidum Casalemaius contendit,
 tanquam

tanquam oppugnationem pararet. Palaucinus igitur, & si propediem Franciscum Rangonium Mutinensem cum peditum & equitum manu uenturum ad se non ignoraret, tamen parum sibi à Sfortianis impræsentia timendum ratus, cum copijs ad pugnam egressus, equites Bentiuoli primum in fugam uertit. Sed ubi Sfortiani omnes aduenerunt, resq; comminus geri cœpta est, & Bentiuoli & militum eius fortitudine paulisper, qui cum Palaucino erant pedem retro ferunt, donec ipse enixus suis animos addere, in Sfortianos impetu factò equo excussus uiuus in hostium uenit potestatem. Atq; ita fuga undique exoritur, & Sfortiani hostes insecuti unà oppidum ingrediuntur. Capti permulti ex hostibus fuere, plures tamen diuersa in loca abierunt, neq; ullo postea in loco pedem firmarunt. Magnam laudem & huius pugnae successu Bentiuolus retulit, tantumq; præsidij rebus Cæsaris & Sfortianis attulisse uisus est, ut bene de toto bello tum sperare cœptum sit, ipsiq; Sfortia & Cæsariani Duces magna leticia ex tam fœlici euentu affecti sint. Impremisq; Daualus nihil cogitabat, nisi quomodo cum Rege absq; loci incommodo congregi posset, sperans quemadmodum & ipse & reliqui, qui Cæsari fauebant, in leuibus prælijs semper superiores extiterant: ita etiam si tota acie decertaret, uictoriam penes se

penes se fore: eiusq; erat studium per diē plures ho-
 ras in equo esse, & castra hostium circumquaq; lu-
 strare: ut quo in loco Eluetij, in quo Itali pedites sta-
 tionem agerent, ubi equitatus moraretur, ubi tor-
 menta essent hostilia, non minus ipse quā hostis sci-
 ret. Fossas etiam agrorum, vias, exitus, ingressusq;
 omnes viarum propinquos optime callebat. Noctū
 uero sæpissime ad arma hostem excitabat: & modo
 à fronte, modo à latere urgens aliquando integras
 cohortes cecidit. Quo effectum erat, ut formidabi-
 lis Caesarianus exercitus Gallo iam esset: optimeq;
 consulere uidebatur Albertus Carpensis, qui Ro-
 ma Pontificis nomine certos nuncios ad Regem mit-
 tebat, ut omnino decertandi occasione uitaret, exer-
 citumq; ita communiret, ut necessitate adductus co-
 ginon posset ad pugnam. Breui enim fore, ut exerci-
 tus hostilis pecuniæ defectu dissolueretur. At Rex
 & si uera Carpensē suadere cognosceret, & ma-
 gno suo incommodo pauloante Ioannes Medices
 idem belli scientissimus atque audacissimus in leuī
 prælio scloppo iuxta pedis talum uulneratus fu-
 isset, ita ut præ effracti ossis dolore Placentiam
 secessisset, tamen magno sibi dedecori fore existi-
 mans, si Papiensem obsidionem ob timorem inter-
 mitteret, minime eos audiebat, qui inde discedere
 consulebant.

Ceterum

Ceterum Daualus, qui exercitum suum eo uidebat adductum, ut nisi celerem reportaret uictoria, paulo post inde discedendi necessitatem esset habiturus: euocatis in castra militibus qui abierant, ac rebus omnibus ad pugnam paratis, ex omnium ducum sententia, media nocte castra mouit, equitumque duas, pedum autem quatuor acies instruxit: quarum primam ex duobus millibus Germanorum totidemque Hispanis, admixtis Italis constituit: secundam ex solo Hispano peditatu: tertiam et quartam ex Germanis. Quumque Rex exercitum omnem inter castra Caesariana et Papiam haberet, a fronte, a tergo, et a sinistro latere praecelsis fossis et uallo castra munierat: a dextro autem muro Parcipapiensis settlementum esse credebat, praesertim quoniam intra Palaestium Mirabellum nuncupatum, ubi antiquitus Duces Mediolanenses quum uenationi darent operam, habitare soliti erant, nonnullas equitum turmas et peditum cohortes collocasset. Sed Daualus instructo exercitu per fabros lapidarios militum etiam auxilio ante lucem sexaginta muri passus tanto silentio prostrauit, ut strepitus ab hoste nusquam fuerit auditus. Itaque cum Parcum ingressus esset, prima peditum acies, cui Alphonsus Daualus Vasti Ammonis Marchio praerant, Mirabellum, reliquum uero exercitus ad Regia castra contendit: quo factum est,
ut con=

ut confestim ad arma in exercitu Gallico conclamaretur. At Rex cuius castra superioribus noctibus aliquot in locis ab Hispanis infestata fuerant, suspicatus Caesarianos Mirabellum proficisci, propterea quod intra Parcum hostes uenisse plerique renuntiarent, suis statim opem ferre decreuit. Iussis igitur militibus arma capere castrorum relicta munitioque Caesarianis aequo loco pugnandi fecit potestatem, & quam primum agmen Hispanorum obuiam habuisset, à scloppetarijs, quibus plurimum ea gens uallet, Gallorum primi multa caede & sanguine coguntur retrocedere, donec Eluetij pedites equitatusque à latere urgens Hispanos repellunt: Sed subsecuti Germani in cuneatam frontem acciem porrigentes Eluetios post magnam illatam caedem prostergant. Tum Rex magno equitum cataphractorum numero stipatus pugnam ingressus, dum suos à fuga compescere enititur, equo grauius ictu effusus à Caesarianis capitur: statimque Lanioius, qui casu eò aduenerat, corporis proceritatem & armorum pulchritudinem miratus, ipsum, iam se qui esset palam ferentem, in potestatem recipit. Eodem etiam tempore Alphonsus Daualus cum prima acie equites Gallicos, qui Mirabelli substiterant, sternit: & Antonius Leua cum Germano peditatu Papiæ ingressus Gallos à tergo cedebat: donec fuga undique

cepta nemo amplius è tanto exercitu resistere ausderet. Sed omnes quibus primus impetus uitam non ademerat sese dedunt, ita ut præter postremã equitum aciem, cui Carolus Dux Alanconij Regis sororius præerat, & qui statim conferta manu cum tota acie prælio se subtraxerat, pauci ex alijs, qui superfuere, Casarianorum manus euaserint.

Cecidère in ea pugnatum ferro, tum fugientes Ticino summersi ex Gallorum exercitu supra octo hominum millia, eq; primoribus totius Gallie circiter uiginti: inter quos fuerunt Gulielmus Gonsierius Ammiraldus, Lescanus, & Iacobus Cabanneus Magistri equitum (Galli Marefallos uocant) Lodouicus Tremellius Burgundie præfectus, Galeatius Sansseuerinus, ab armis equisq; ipsius Regis Magnus Scutifer nuncupatus, & alij quàm plures. Rex ipse captus cum reliquis ferè exercitus Ducibus. Ex Casarianis uix septingenti desiderati sunt, nemoq; è Ducibus præterquam Fernandus Castriota in acie occisus fuit. Tantumq; prædæ totus exercitus, & præcipue Hispani, tum è castrorum direptione, tum è captiuis congesserunt: ut præter summam laudem & gloriam sibi comparatam potentissimo Rege capto, & deletis eius copijs, ac recuperato Mediolanensi imperio, nulli unquam in Italia milites ditiores effecti sint.

LIBER QVINTVS.

Profligato ad Ticinum Gallorum
 exercitu, captoq; eorum Rege, duo
 potissimum impedimentum attule-
 runt, quo minus Carolus Lanoius
 uictoria signa inferret in Galliam:
 quæ tanta accepta clade omni prorsus præsidio ca-
 ruisset. Vnum, quod sine pecunia non poterat no-
 uum bellum parari: alterum, quod nisi explorato
 Cesaris animo tam arduam prouinciam aggredere
 haud æquum ducebat. Accedebat præterea quod
 Regis captiuitate maximas controuersias, quæ in-
 ter duos Christianorum potentissimos Principes
 uarijs de causis obortæ aliàs fuerant, sedari tum
 posse sperabat. Quare Cæsarem quàm primum de
 uictoria certiore facit: quo autem id celerius fie-
 ret, Regem ad scribendum literas ad Matrem hor-
 tatus est: quibus rogabat, ut nuncijs in Hispaniam
 proficiscentes, & inde etiam redituri tutò iter per
 Gallias agere possent, fore enim ut id sibi magno-

pere proficeret apud Carolum Lanoium: cuius auctoritate & gratia sperabat à Cæsare libertatem adipisci. Quod non solum poscenti ultro concessit Mater: sed nuncio etiam properanti aliàs ipsa dedit literas, quibus Cæsarem obsecrabat: ut humanæ conditionis esset memor. Fieri enim posse, ut mansuetudinis & clementiæ aliquando gratia referret. Atq; id illi haud difficile fuit exorare. Nam Cæsar, ut in Italia debellatum, & Regem captiuum esse intellexit, animum ad pacem extemplo adiecit, neq; ob tam insignem uictoriã ullum læticiæ edidit signum. Sed tantum supplicationibus gratias egit Dijs immortalibus, qui sibi rerum in Italia componendarum tam facilem uiam aperuissent: simulq; Lanoio per literas mandat, ut Regem & loquendo & consulendo ad id ipsum hortaretur.

Interea Lanoius accepta à Francisco Sfortia Pisleonensi arce Regem custodiendū eò adduxit. Postmodum Papiam reuersus, quum magnum sibi onus incumberet tot stipendiorum militibus persoluedorum magnam exercitus partem in Placentinum & Parmensem ac etiam Regiensem agrum ire præcipit, ea ratione Clemetem Pontificem, & Alphonsum Ferrariæ Ducem adducturus, ut pecuniam in exercitus usum erogarent. Venetos etiam hortatur præstare, quod impense amplius in bellum facturus fuerat

fuerat pro militibus, quos in auxilium mittere tenebantur, cum ipse in augēdo Cæsariano exercitu eam rationem habuerit, ut numerum eorum expleret, qui ab eis mitti ex fœdere debuissent. Atq; tantus iam erat in Italia Cæsarianorum metus, ut paucis diebus Clemens Pont. centum uiginti quinq; aureorum millia, & Alphonsus Estensis quinquaginta numerarint. Veneti etiam octuaginta millia polliciti sint, ne hostium loco haberentur. Sed dum Lanioius spe cōsequendæ maioris summæ moras nectit: immutatam Venetorum offendit uoluntatem. Nam nisi renouato fœdere & fide ab ipso Cæsare data, Lanio credere haud satis tutum existimabant. Per eosdem etiam dies pecuniæ quæ iam dudum in Italia à Cæsare mercatoribus Genuensibus numeratæ fuerant, quæstoribus in Italia redduntur. Quod uero in stipendiareliqui exercitus debebatur, id omne Sfortiæ Duci necesse fuit persoluere: ut tot milites qui non modo oppida & uillas passim uastabant, sed intra urbem populaturi omnia uenire minabantur, à ceruicibus populorum deiceret. Atq; ita in Hastensem & Salutianum agrum, ac in Taurinos exonerata huiusmodi procella Mediolanenses ingenti periculo liberati uidebantur, nisi idem Lanioius, qui superiore bello à Cæsare Mediolanensis Ducatus diploma Sfortiæ concessum, penes se habere

palam dixerat, quò Italos Principes certiores red-
 deret, ab ipso Cesare totius Italiae regnū non affe-
 ctari, ipsius iussu duodecies centena aureorum mil-
 lia postulasset: ut Sfortia iustis ducatus titulis insi-
 gniretur. Neq; propterea ditionem Mediolanen-
 sem à Cesare uendi aiebat: qui maiorem tam in ea
 defendēda, quàm in adipiscenda impensam fecisset.
 Ceterum quum id grauius onus, quàm quod ferri
 posset, uideretur: ressonsum fuit Sfortiam prope-
 diem Legatos ad Cesarem missurum, ut quo statu
 res Insubrum essent, certior redderetur: neq; uere
 ri, quā multa de Lanioi petitione detraheret. Atq;
 ita in aliud tempus re huiusmodi dilata, Lanioius
 Pisleonum secessit, ubi Franciscus Galliarum Rex
 magna cura in arce custodiebatur: eumq; crebris cū
 eo colloquijs multa de Cesaris benignitate quoti-
 die polliceretur, magnam spem Regi iniecit fore, ut
 æquis conditionibus, si cum Cesare congredi pos-
 set, n libertatem resitueretur. Et propterea La-
 noium Rex orabat ut in Hispaniam potius, quàm
 Neapolim, quo sibi proficiscendum esse antea au-
 dierat, adduceret. Neq; ad id minus intentus erat
 Lanioius: qui ppe qui et magna præmia, et haud
 minorem gloriam sibi speraret cōparare: si ipsius
 opera inter duos adeo potentes eosdemq; insensissi-
 mos Reges beneuolētia cōciliaretur. *Quamobrem*
Regi

Regi persuadet, ut iter in Hispaniã à Gallis tutum reddat: proptereaq; Anna Momoransi nuncupatus unus è purpuratis regijs ad Lodouicã matrem, cui statim audita Regis captiuitate regni procuratorem Gallia omnis demandauerat, ire pergit: eiusq; iussu deductis è portu Massiliensi sex triremibus rediens Lanoiũ cum Rege profectũ ad portũ delphini uiginti passuum millibus Orientem uersus à Genua offendit: cumq; in illũ usq; diem Lanoiũ semper dixisset se Regem Neapolim abducturũ, tũc cõuerso ad occidentẽ itinere cum suis & sex Gallicis trimibus in Hispaniam ire properat. Accepto nuncio Lanoiũ cum rege in Hispaniã ad Casarẽ proficisci, reconciliationẽ inter eos tractari nemo amplius dubitauit. Quãobrẽ in animos Itatorũ Principũ irrepfit opinio, Italiẽ totius dominatũ à Casare affectũ: Regisq; Galliarũ restitutione ingentẽ quærì pecuniã summã, atq; ita Casari facile fore, qui regnũ Neapolitanũ possideret, & in Insubribus uictorem haberet exercitũ, alias Italiẽ urbes & loca in potestatem redigere: ab alijs pecuniã cogere: militũ hospitia pro libito in oppidis & aliorũ ciuitatibus distribuere. Quo metu percussi Clemens Pont. & Veneta Resp. crebris literis & legationibus hinc inde missis consilium inire cœperunt, qua potissimum uia huiusmodi coniunctionem impedirent,

nihilq; magis cōducere uisum est, quam Lodouicam Regis matrem Italiae uiribus, in spem filij liberandi inducere. Sed ad id peragendum censebant oportere Galliam Italiae esse pacatam. Fore enim, ut Caesar rebus suis metueret, si inter se consentientes, tot Principes perspiceret, quorū auxilio potius quam proprijs uiribus superiora bella confecisset, existimabantq; Sfortiam Mediolani Ducem, ut ditionem suam onere Caesarianorū militum liberaret, in eandem sententiam uenturum: praesertim quum iam dudum à Cesare insignia, & iusti Ducatus tituli non nisi duris conditionibus promitterentur. Atq; ut huiusmodi coniunctione facilius Italiae foret defensio, per Hieronymum Moronum tentant Ferdinandum Daualum à Cesare alienare: magnaq; propterea pollicentur praemia, primum scilicet totius Italicae militiae Ducatum, Neapolitaniq; Regni scriptum, quod non modo communi Principum sumptu adipisci, sed etiam tutari, si opus fuerit, pollicentur. Quod cum non abnuere Daualus uideretur, modo sine dedecore & proditionis specie facere liceret: iuris ciuialis & Pontificij auctoritate demonstrare nituntur Neapolitanum ciuem, quod ius eius ditionis ad Romanam Ecclesiam spectet, non posse solum à quocunq; alio absq; ignominiae aut defectionis nota, ut Romanae Ecclesiae adherere desistere

desciscere, uerum etiam ad parendum Pontificijs mandatis obligari. Atq; ita cum in ipsorum sententiam transisse illum existimassent, Sigismundum Alberti Carporum principis à secretis deligunt, quem in Galliam mittant ad fœdus cum Italis Principibus tractandum. Verum seu quod in itinere interceptus eó non peruenerit, seu quod rex in Hispaniam traiectus maluerit pace quàm bello de libertate sua cum Cæsare agi. Galli non ut antea Italici fœderis cupidi uidebantur, quin imò ut filio captiuo Lodouica mater morè gereret, Margaritam filiam ex morte Caroli Alanconij Ducis pauloante uiduam in Hispaniam unà cum legatis mittere nō recusauit: quod quidem poposcerat Rex, ut Cæsari gratificaretur, qui iam animo agitabat Heliodoram sororem suam Francisco Regi, ipsius autem Regis sororem Borbonio in matrimoniū tradere. Atq; ita illum in Ducatū, quo ob secutas ipsius partes fuerat expulsus, restituere. Cū ergo legati in Hispaniam applicuissent, inducias primū sex mensium fecerunt, quibus Carolo Borbonio iter tutum ex Italia ad Hispaniam pateret. Mox cum ad conditiones pro Regis restitutione allatas deuentum esset, Cæsariq; totius Italiae ditioni, necnon prouocationibus Belgicae inferioris, quæ ad Senatum Parisiensem pertinebant, ac imprimis Burgundiae renunciari à Gallo uellet. Legati

inter cætera mandatum habere dicunt, ne quid ullis conditionibus transalpini regni imminui pateretur. Cumq; aliter Cæsaris animus ad pacem haud inclinaretur, Legati unà cum Regis sorore, quæ Caroli Borbonij nuptias confestim aspernata fuerat, in Gallicam re infecta rediére. Quamobrem Rex qui ex Hispania abeundi non paruan spem in ea legatione posuerat, animo consternatus, in aduersam ualitudinem incidit: & nisi Cæsar egrotum uisitasset, bonoq; iussisset esse animo, in magno uersabatur uitæ discrimine. Sed Cæsaris comitas, renouataq; ex illius oratione libertatis spes, breui hominem ad pristinam reduxit incolumitatem: idq; maxime ut speraret prestabant nuncij, qui sæpe ad illum ueniebant, clamq; significabant, quotidie Cæsarem à suis in Italia moneri, ut pacem Gallicam honestis conditionibus non aspernaretur: neq; sineret Gallos Italis iungi, si paulo post cogi nollet ad pacem quomodocunq; à Gallo accipiendâ, quam impræsentia maiore commodo dare posset. Quæ cum ueri similitudinem habere uiderentur, ualdeq; Caroli Imperatoris animi mouerent, illud etiam magis mouet, quod Ferdinandus Daualus quæcunq; in Italia aduersus Cæsarem acta, per certum nuncium patefecit, nec de se male amplius permisit suspicari. Nam antea & Antonij Leuæ & Ferdinandi Marui exercitus questoris

literæ

literæ multa à Principibus Italiæ haud è re Cæsaris tractari significauerant: nec poterant plerique non admirari, quod Daualus, cui totius exercitus iniuncta erat cura, in tanto negotio nihil scriberet. Incertum autem est, cur ad hæc aures præbuerit, nisi eo animo simulauerit se Cæsari iratum, suamq; aduersus illum operam petentibus non negauerit, ut aduersariorum consilia intelligeret, atque ita eorum conatus facilius posset infringere.

Patefacta Principum Italarum coniuratione, Cæsar statim quid fieri uellet Daualo rescripsit. Itaq; Daualus reuocato ex Taurinis exercitu, ubi per æstatem statua habuerat, Mediolanum uersus præter omnium spem uenit. Et quamprimum Nouariam applicuit, per literas Hieronymum Moronum ad se euocat: qui ut erat callido ingenio, et in indagandis hominum consilijs perspicax, nonnullis rumoribus edoctus ei parum fidebat. Sed cum Daualus nihil non fuisset pollicitus, ut ad se uenire non recusaret, Moronus existimans uirum famæ et honoris cupidissimum nunquam adductum iri, ut contra datam fidem quicquam mali in se præsertim amicissimum moliretur, Nouariam uenit, multaq; cum illo collocutus, dum discessum parat Antonio Leua ita iubente à militibus comprehenditur.

Quo nuncio consternatus Franciscus Sfortia, Iacobum Philippum Saccum ad Daualiam mittit, ut suam erga Carolum Cæsarem uoluntatem & obseruantiam declararet. Sed quoniam Moronus uel ea potissimum ratione coniectus erat in carcerem, ne hominis ingenium, quod ipsi aliàs usui fuerat, in præsentia officeret: ijsdem artibus quibus Moronus ad se traxerat, benigne & comiter oratorent ad hortandum Principem pellexit, ut ciuitates & munitiora loca Cæsaris nomine sibi custodienda traderet. Fore enim, ut cognito eius animo, atq; erga Cæsaream maiestatem promptitudine & fide, sedatis suspicionibus, quæ non temere de Pontifice & Venetis indies suboriebantur, protinus restituerentur, gratiorq; Princeps efficeretur Cæsari. Quæ quidem & si grauissima essent, tamen ut declararet imperium, quod à Cæsare acceptum habere semper præ se tulerat, paratum ad eius utilitates reddere. Et ne tantam in se Cæsarianorum uim concitaret, quum omnia ab Italiæ Principibus adhuc imparata essent, præter Mediolanensem Cremonensemq; arces, quas ad corporis sui tam male ex longa ægritudine affecti custodiam reseruauit: reliqua totius ditionis loca ac ciuitates Daualo cõcessit, confidereq; haud minus Dauali pollicitationibus, qui se nihil præterea innouaturum adseuerabat, quàm innocentia & benia

et benignitate Caesaris uidebatur. Sed Principem statim fefellit opinio. Nam Daualus ob non restitutas duas arcas aucta suspicione, cum ualida Germanorum et Hispanorum peditum manu, ac nonnullis equitibus ad urbem gressum dirigit, nemineq; aduersante distributis intra priuatas domos militibus, Mediolanensem extemplo sibi postulat arcem dedit. Serò itaq; Sfortia agnosceus se nimiam Dauali uerbis fidem adhibuisse, passus est se potius obsidione cingi, q̄ Daualo aut Caesarianis amplius confidere.

Interea Carolus Caesar, qui ob ea quæ Mediolani agitabantur, planè cognoscebat, ut magis et magis à se Principum Italarum animi quotidie alienarentur, satius duxit cōditiones à Rege captiuo oblatas non aspernari, quàm ansam relinquere, ut Loduica eius mater Clementi Pontifici atq; Italiae Principibus iungeretur, quemadmodum post infectam cum legatis in Hispania pacem, cū Henrico Angliæ Rege se iunxerat, præsertim quum Rex libertatis desiderio Burgundiæ se cessurum, et cum in regnū uenisset effecturum polliceretur, ut tota Gallia præsentiam ipsius uerita consensum præbere haud abnueret. Atq; ita foedus ictum est his conditionibus, ut Gallus rebus Italiae omnino cederet: Senatum Parisiensem à Flandriæ prouocationibus abdicaret: Burgundiam restitueret: utq; Caesari ad sumendam Imperij

Imperij coronam in Italiam uenturo peditum sex millia, equites cataphractos sexcentos, cum totidem sagittarijs penso in semestre stipendio in auxilium præberet. Proq; ijs obseruandis, & donec libertate adepta promissa denuo sibi rata fore iuraret, filios duos natu maiores daret obsides: utq; pax firmior, & fœdus arctius iungeretur, Heliodoram Cæsaris sororem uiduam in matrimonium acciperet: ex qua si filios contingeret nasci, Burgundiæ Ducatum eis tradere Cæsar pollicebatur. Atq; in hunc modam inita pace, minus iam rebus Italiæ sibi timendū existimans, Pontifici haud auscultabat pro restitutione Francisci Sfortiæ oranti: neq; culpam transferebat in Daualum, quem ille omnium aduersus Cæsarem actorum reum arguebat, quum patefactis ab eo aduersariorum consilijs de fide ipsius dubitare haud æquum uideretur. Itaq; quum Sfortiæ liberandi per id tempus modica à Cæsare effulgeret spes, quippe qui Mediolanensem ditionē sequestro teneri uellet, donec super criminibus quæ impingebantur in Ducem iudicaretur, statim Pontifex & Veneti animū ad Regem Galliarum conciliandum adiecerunt, quē eo animo fœdus cū Cæsare existimabant percussisse, ut quum ad suos rediisset, occasionem quæreret non seruandæ pacis, quā exeundi carceris causa fecerat. Propterea ad eum in Gallias mittunt gratulatū pro optatissimo

optatissimo ad suos reditu: mandataq; legatis præ-
 bent foederis percutiendi, quod postmodum in iuribus
 est his conditionibus: ut Gallus omni ditione Italiae
 excepta duntaxat Hastensi ciuitate cedat: quotannis
 aut per Franciscū Sfortiā ei pendantur quinquagin-
 ta aureorū millia: ipsumq; nō solū Mediolanense Im-
 periū possidere patiatur, sed etiā unā cū Pontifice
 & Venetis teneatur eū cōmuni sumptu in paternā
 Ducatū restituere. Quod ad Neapolitanū autem re-
 gnum attineret: eligendū esse Regē, qui septuaginta
 aureorū millia in singulos annos Galliarū Regi per-
 solueret, huiusmodiq; tributis contentū esse debere.
 Exercitum quoq; per Pontificem & Venetos para-
 ri tanto equitatu peditatuq; tum Italico, tum ex Elue-
 tijs, ut Caesarianis esset numero superior, sustentan-
 dosq; stipendiorū sumptus, donec penitus exercitus
 Caesarianus Italia pelleretur. Quo percusso foedere
 Pontifex, ut belli gerēdi iustā habere causam demon-
 straret, ad Caesare in hæc fermē uerba literas dedit.

Non opus esse arbitramur lōgo sermone, ad demō-
 strandū, quo studio quibusue curis à nostri Pontifica-
 tus initio, tū pacē cōmunē totius Christiani nominis,
 tum priuatim tuā nobiscū coniunctionē procuraueri-
 mus. Sunt .n. omnia acta cogitataq; nostra tibi æque
 nota ac nobis. Illud uero silentio præterire nō possu-
 mus, nihil nos unq; prætermisisse, quod uel ad bonū
 pastoris

pastoris erga uniuersum gregem officium, uel priu-
 tim ad fidelis amici animu erga te pertineret: cuius
 tamen uoluntatis atq; amoris erga tenostri, eum su-
 mus exitum consecuti, ut repulsi à beniuolentia &
 coniunctione tua semper fuerimus. Quocirca ad ea
 consilia, à quibus & natura & uoluntate omni tem-
 pore abhorruimus, necessario sumus compulsi, licet
 serius quàm & rerum indignitas, & honoris nostri
 publiciq; commodi ratio postulabat. Iam enim pa-
 tientia nostra ad negligentiam rerum publicaru con-
 uertebatur, nisi tandem arma caperemus, quæ &
 iusticiæ & Italiæ libertati; & nobis ipsis præsidio
 essent. Etenim, ut causas breuiter attingamus, qui-
 bus adacti sumus ita facere, paulò altius exordiar.
 Meminisse potes antequam ad Pontificiam dignita-
 tem assumeremur, nos summopere tibi addictos fu-
 isse: & quo rerum tuarum is exitus esset, quem tu
 te optabas, neq; laboribus neq; periculis aut impen-
 sis nos pepercisse. Et postquam ad Pontificatus ho-
 norem uocati fuimus, tuiq; hostes magnas in Italia
 copias habebant, & si pro dignitate abstinendum no-
 bis ab armis operæ precium fuisset, tanè ne te tuaq;
 negocia impedita relinqueremus, non solum Floren-
 tinorum auxilia, sed Romane etiã Ecclesiæ copias
 in tuis auxilijs & castris uersari pernissimus: nec
 pecunias cessauimus tuis suppeditare, donec depul-
 sum illud

sum illud periculum fuerit. Quod si idem postea in
sequenti bello, quod ad Ticinum confectum est, non
prestimus: id non uoluntati nostræ erga te immi-
nuit, sed Pontificatus dignitati, quæ cõmunis in no-
bis patris personam exposcit, potius tribuendū est:
præsertim cum tu ipse uidere potueris, quæ nobis
esset cura rerum tuarum. Nam si societatem hostiū
tuorum sequi uoluissimus, maxima nobis præmia
non solum proponebantur, sed iam parata erāt: &
tui tam facilem uictoriā nunquam nacti fuissent, ob-
quam quum sublata omnis cõtentio uideretur, cum
tuis ducibus fœdus iniuimus: & quo aliac sustineri
exercitus tuus posset, plusquam mediocrem aurū
summam dedimus, ea cõditione, ut à finibus nostris
exercitus tuus abduceretur: restituereturq; pecu-
nia, si tu fœderi cum illis inito nõ cõsentires. Quod
quanq̃ minime apud te ratum fuerit: nihilominus
neq; aurum recuperauimus, & contra fidem datam
in Romanæ Ecclesiæ locis diutius exercitus tui bo-
na pars uersata, nullum crudelitatis, nullum auari-
cie aut immanitatis genus in nostros prætermisit.
Quanobrem, cum ita à te & tuis accepti essemus,
ut nulla meritorum nostrorum ratio haberetur: ne-
mini mirum esse debet, si quæ in tui detrimentum à
Ferdinando Piscario occulta consilia haberi cœpe-
rant, ea cum ad nos delata essent, non penitus asper-
nati

nati sumus. Caterum quum tui Mediolanense Imperium occupassent, circumuallareq; perrexissent Franciscum Sfortiam à te toties declaratum Mediolani Ducem: tantam indignitatem (ut uerum fateamur) egre quidem tulimus: & cunctis propè Christianis Principibus auxilium conferentibus, pro communi Italiae periculo, non negleximus arma capere: ita tamen, ut Legatum tuum, qui pro componendis (uti aiebat) rebus uenerat ad nos interea audiremus: & relapsi in pristinam conciliandæ amicitiae spem, & perpetuitatē & beneuolentiæ nostræ fructum tibi polliceremur: modo per te Mediolanensium Duci, etiam si quo pacto errasset, clementia impertiretur, sine qua res Italiae eo tempore securitatem habere non poterant. Sed tu plus tuorum, quam par erat, consilijs fidei adhibens, pro clementia iusticiæ rigorem obtulisti: quæ tamen nescio quomodo iusticia appellari possit, quum iudicium atq; sententiam poena antecesserit: & Princeps tui hæctenus semper obseruantissimus indictæ causæ iam septimum mensem acerrimam tuorum obsidionem patiatur. Quibus tot & tantis causis, de te diffidere & quodammodo desperare coacti sumus: nostramq; amicitiam quam tu toties repudiasti, multis & magnis Principibus adiungere: quorum optimum in Christianam rem publicam animum si essemus asseruati,

non

non pastoris & communis patris laudem, sed superbi & insolentis nomen acquisiuissemus. Habes rationem actorum & consiliorum nostrorum: quæ iccirco à nobis summam explicata est, ut non solum coram Deo (is enim inspector est cordis) sed etiam coram hominibus testatam optimam uoluntatem nostram relinquamus.

Dum hæc fierent Franciscus Sfortia, in arce Mediolanensi inclusus, diutius obsidionem tolerare non poterat. Quamobrem Antonius Leua Alphosusq; Daualus: qui mortuo Ferdinando Daualo rerum Mediolanensium administrationem susceperat: imprimis ciues, qui iurare in uerba Cæsaris recusabant, nisi sibi cautum esset Cæsareum dominatum haud iniquum fore, modo æqua pollicendo, modo metu ne deteriora contingerent, iusturandum facere compellunt. Post modum cum diuturna stipendij inopia imminentisq; belli metu opus esset pecunia, à plurimis qui mercatura aut opificio diuitias comparauerant, non paruam efflagitari auri summam, pignoribusq; ablatiis & carcere, detrectates ad erogandum pecuniâ cogunt. Quare S. P. Q. Mediolanensis cõuentu inter se se habito, oēs uno ore coram Legatis Cæsaris queruntur: nõ modo uillas oppidaq; diuturno militum sumptu quotidie exhauriri, agrosq; colonis passim discedentibus incultos remanere: sed etiã in urbem ipsam

et ciues manus iniici, priuatasq; pecunias contra
 promissam fidem extorqueri: à quibus rebus cum
 temperari posthac efflagitarent, neq; quid propter
 rea facturi essent Cesariani satis declararent, hoc
 animo Mediolanenses discessere, ut si cuiuspiam pro
 eroganda pecunia uis inferretur, uicinorum implo
 rata ope arceretur iniuria. Et ut huiusmodi decre
 to Deus Opt. faueret, supplicationes à summo Vir
 ginis Matris templo, ad diui Ambrosij tutelaris
 ædem triduum decernunt. Sed nihilominus Cesari
 ani, quibus ob imminuta tot bellis uectigalia neces
 se erat à priuatis pecuniam mutuo, ut ipsi dicta
 bant, exigere: missis satellitibus in fabri cuiusdam
 domum, cui nudius tertius aureos quingentos nu
 merare imperatum fuerat, totam urbem tumultu
 concitarunt. Dominus enim domus, quum sibi per
 uim auferrentur pignora, correptis repente ar
 mis, auxilioq; uicinorum implorato abire coegit
 satellites, qui quum paulopost Antonij Leuæ iussu
 ad quem factum retulerant, alijs adiunctis rediis
 sent: portasq; domus occlusas perfringere conaren
 tur: à uicinis pariter omnibus ad arma conclama
 tum est: itaq; paulopost tumultus totam urbem per
 uadit: neq; quidquam tamen ultra eo die tentatum
 est, quàm ut uis arceretur. Perterritus subito tu
 multu Antonius Leuæ è curia per minus frequen
 tera

tem urbis partem ad loca arci proximiora, ubi tria millia Germanorum peditum ad ipsius arci obfessionem collocata erant, se contulit: collectaq; ibi militum manu, & Gaspere Maino uiro inter ciues non parua authoritatis secum sumpto, qua populi armati turba densior erat, ire pergit: hortaturq; ut depositis armis digrediantur, neq; huiusmodi tumultibus minime profuturis omnia misceant. Idem etiam alia ex parte faciebat Daualus, qui eo æquiore animo audiebatur, quò minus populo erat inuisus. Itaq; quum diei ferme dimidium totam urbem perequitassent, ea conditione populus ab armis discessit: ut Cæsaris Legati uectigalibus contenti, priuatæ parcerent pecunie: neq; ullum prætereâ militem, quàm quos ab initio ad arci obfessionem posuerant, in urbem adducerent. Sed quum postero die nonnulli ex Hispanis ducibus aduentantes conspecti essent, crebrisq; nuncijs referretur integras peditum cohortes, equestresq; turmas ad urbem properare, Mediolanenses præmissis ali quod ad Alphonsum Daualū & Leuan patritijs, qui resumendorum armorum causam in ipsos impingerent, magno adeo impetu totam urbem concitarunt, ut de ea relinquenda Cæsariani cogitauerint. Cæterum quum magnum populi numerum ad curiam diripiendam, ubi rerum criminalium præ-

factus cum peditum manu diuersabatur, accurrisse
 cognouissent: mutato consilio uias trabibus tabu-
 lisq; quo melius fieri poterat, obuallare pergunt,
 & ab arcis custodia ad populum se conuertunt.
 Quo factum est, ut in ipsa arce obsesi occasionem
 diutentatam nacti sint. Nam Princeps multorum
 pollicitacionibus fretus, qui magna sese facturos
 iactauerant, emissa militum manu statim munitio-
 nes hostium occupat. Sed ubi qui opem aut comme-
 atum ferat conspicit neminem, abiecto auxilij spe,
 iam clamorem & strepitum in urbe paulatim se-
 dari audiens, suos intra arcem recipit. Interea mul-
 ti pugnae inassueti, multi etiam ob direptam curi-
 am praeda onusti abire, & signa pro libito desere-
 re: adeo ut quibus tutandae patriae maior cura erat
 animus deficeret: nec spernendae à Caesarianis ob-
 latae conditiones uidebantur: qui praeter Germa-
 nos ad obsidionem arcis iam pridem positos, cete-
 ros milites non modo ex urbe, sed ex agro Medio-
 lanensi amouere promittebant. Itaq; cum à solis oc-
 casu ad ortum incerto euentu pugnatum esset, u-
 trinq; ab armis discessum est, aliquotq; postea dies
 quieta urbs fuit: licet pleriq; id à Caesarianis poti-
 us, quia è re sua esset eo tempore ab armis cessare,
 quam ex animo fieri existimarent: praesertim cum
 multi ex militibus non modo sese in Mediolanenses
 malo

male animatos palam iactarent, sed breui adseuerarent uindictam sumpturos. Neq; secus erat putandū: quum à Pontifice, à Venetis, ab Eluetijs & Gallia imminente bello, necesse Cæsarianis esset populi seditionem intus comprimere, priusquam tot hostium copiæ foris instructæ essent. Principium igitur à nonnullorum ciuium relegatione factum est, qui maiorem antea gratiam Cæsarianorū promeruerant: quum in superioribus bellis, ad arma toties aduersus Gallos sumenda, alacres sese exhibuissent. Hos enim ob Sfortiani nominis studium habebant cæteris suspectiores, & tumultus pauloante in urbe concitati culpā in illos transferebāt. Quod ubi populo renūciatum est: indignatus occasionem queri, qua ducibus suis, si facto denuo opus esse contingeret, priuaretur: ad amouendam eorum suspicionem uades dare promittit. Sed dum nonnulli ex ijs qui pro uadibus nomina profitebantur, minus probarentur à Cæsarianis: populusq; nolle quenquam è ciuibus relegari etiam atq; etiam contenderet: & in ciuitate non deessent seditiosi, qui omnia cuperent tumultu misceri: primo de Legatis & Cæsarianorum Ducibus palam obloqui: mox arreptis armis, si quempiam militum maxime ex Hispanica natione nacti essent, trucidare, spoliatumq; necare. Et quamuis id primatibus, ijsq;

præcipue, quibus ciuitatis salus erat carior, dis-
 ceret: ac cæturiones cum aliquot armatis per urbis
 portas dispositi essent ad huiusmodi hominũ amen-
 tiam compescendam, tamen tantus facinorosus fu-
 ror inuaserat, totq; ex Cæsarianis nihil tale timen-
 tes in horas urbem ingrediebatur, ut omnes defendi
 non possent ab iniuria. Rebus in hunc modum Me-
 diolani turbatis, Antonius Leua & Alphonsus
 Daualus ius esse rati aduersus populum, qui iussa
 facere aspernabatur, hostiliter agere: denuntiarunt
 protinus sese nulla amplius promissorum fide erga
 ciuitatem teneri. Atq; iccirco admonitis Ducibus
 Hispanis, quos cum armatis cohortibus ad urbem
 appropinquare iusserant, ipsi ea parte qua statio-
 nem suorum posuerant uallo & munitionibus per
 noctem firmata, collecto militum agmine, impro-
 uiso alia ex parte egressi, primum occiso quodam
 ex infima plebe, qui caput honoris causa detegere
 (ut moris est) coram ipsis aspernabatur: mox du-
 obus alijs, quos in uia obuios habuerant trucidatis,
 initium pugne præbuerunt: igneq; ex turri accenso
 signum cæteris accedendi ad urbem dedere. Comb-
 uit uniuersos ciues inopinata cædes, quæ ipsis Daua-
 lo et Leua presentibus erat ædita: nec quisq; tam pa-
 cato animo in ciuitate fuit, qui non uel cum omnium
 fortunarum & uitæ periculo arma esse capefcenda
 censeret.

censeret. Sed nullus eo tempore Cæsarianos timor
 inuadebat: quippe qui supra mille armatos, præter
 eos qui arcem antea obsidebant, paulo ante clam in
 troduserat, occupauerantq; pleraq; loca urbis emi
 nentiora, unde à scloppetarijs crebris ictibus Medi
 olanenses interficiebantur. Quare multi è ciuibus
 abiecta omni uictoriæ spe, præmissis tubicine deligunt
 oratores, qui benigna oratione Cæsarianorum Du
 cum iram lenire studeant. Sed cum in eo Duces per
 sisterent, ut suspecti emitterentur, à populo in con
 cione acclamatum est: minime æquum esse, quum to
 tus exercitus hostiliter ad urbem appropinquaret,
 ut inde abirent, qui præsidio forent ciuitati. Atq; ita
 redintegrata pugna miserabilis erat tam inclytæ ur
 bis casus. Germani enim in propinquas domos igne
 iniecerat, ne Mediolanenses è tectis & speculis suos
 interficerent: ipsi autem è turriculis & fenestris,
 quas militibus munierant, passim scloppis prosterne
 bant ciues: nec quisquam eo in prælio uiuus capie
 batur, sed ubiq; uulnera, cædes, incendia appare
 bant. Redacta in tanto discrimine ciuitate: cum Le
 ua & Daualus fore perspicerent, ut si reliquæ Hi
 spanorum cohortes in ipso pugnandi ardore intro
 mitterentur, non solum totam urbem direptioni ob
 iectum iri, sed eundem cædibus fore finem, qui &
 militum foret satietati: Duces nondum ingressos ad
 I § monent,

monent, ne absq; ipsorum iussu ciuitatem introeant: audientesq; Populum de pugna fessum esse, & non solum eos, quos antea exire iusserant, sed maiorem etiam numerum migrare uelle, ab armis hincinde cessatum est, cum à solis occasu ad nonam diei horã utrinq; armati stetissent: maximoq; ciues uidebãtur soluti periculo, nisi paulopost cognouissent diẽ illiẽ tot malorum, quæ postea secuta sunt, fuisse initium.

COM M E N T A R I O R V M

Galeacij Capelle de rebus gestis pro resti-
tutione Francisci II. Medio-
lani Ducis.

LIBER SEXTVS.

Postquam ex eius diei pugna inno-
tuit quantum Veteranorum pau-
citas in experte multitudini præsta-
ret, mœsticia & dolor qualis in ca-
pta urbe esse solet, in omnium ani-
mo & uultu apparebat. At Cæsariani uoti compo-
tes, distributis per totam urbem hospitij, uictum
non militare, sed opipare & perq; eleganter, ac
etiam indumenta & uestes sibi à ciuibus præberi iu-
bent: quibus sumptibus, & interdum etiam contu-
melijs

melius & uerberibus uexati, multi quotidie uel relicta suppellectile, uxore & liberis tot impendentium periculorum metu abibant: neq; bonorum publicatione, aut adiu ruina, quas milites à fundamentis in odium fugientium demoliebantur, retineri poterat.

Interea Pontifex & Veneta Respublica undiq; coactis militibus Duces suos in Insubres maturare imperabant, ut iuxta foedus cum Francorum Rege paulo ante initum Caesarianum bellum aggrederentur, Franciscoq; Sfortiae iam dudum obsessio opem ferrent. Quod cum Alphonsus Daualus Antoniusq; Leua perspicerent, neq; esset dubium, quin Veneti Laudem ciuitatem essent tentaturi, ut ibi sedem adque belli negocia constituerent, ea propter tres Hispanorum peditum cohortes praesidio urbis collocauerant: qui cum Mediolanum à suis direptum iri existimarent, nullo iussu retineri potuerunt, quin statim ad urbem aduolarent, relictis in ciuitate Laude sub Fabricio Marinaldo Italis peditibus septingentis: qui quidem Duce suo ita permittente in ciues nullum praetermittebant insolentiae genus, adeo ut pleriq; de fuga potius abiecta rei familiaris cura cogitarent, q̄ diutius in huiusmodi seruitute uiuere, nisi Lodouicus Vistarinus patricius, qui cum Caesarianis militabat, adiecto ad liberandam patriam animo clam pactis cum Francisco Urbini Duce, ac Petro Pisaurō

Pisauro legato Veneto conditionibus, iuuenes aliquot delegisset, quorum operam in tradenda Venetis urbe strenuam fore sperabat. Itaque admonito Urbinate, ut quam secretius fieri posset noctu cum parte copiarum ad urbem appropinquaret: Ipse in aliquot vicinis domibus suis dispositis, assumptisque tantum secum duobus comitibus, ad turriculam quandam occultiorem, ubi sex pedites excubias agebant, pergit: tanquam animaduersurus in eos, nisi uigilantes offendisset: subsecutisque paulopost ijs, qui facinus aggredi parabant, tanta celeritate, omnes comprehensos necauit, ut strepitus nusquam fuerit auditus. Patrata huiusmodi caede, Vistarinus per uallum demissus, ad urgendum Venetorum aduentum properat, antequam Maramaldus aut alius quispiam facinus resceret: adeoque fauit fortuna, ut Veneti prius traiecto Abdua fossas et munitiones urbis transfirent, quam hostes aduenisse quisquam intelligeret. Ceterum re tandem cognita Maramaldus collectis suis omnibus in arcem se recepit, quam deserere turpe existimabat, nisi prius ab Alphonso Daualo et Leua admoneretur, quid sibi in tanto rerum discrimine agendum esset. Sed cum magni momenti Caesarianis huiusce urbis amissio uideretur, extemplo Hispani omnes Mediolani in armis fuerunt, et ad tria millia peditum egressi cum Alphonso Daualo ante horam diei quinta

diei quintam per arcem ingressi usq; ad forum urbis perueniunt. Iam Franciscus Vrbinatum Dux cum magna exercitus Veneti parte Laudem introierat, uicosq; omnes & domos plurimas, quæ ad eam portam qua ipse intrauerat respiciebant, præsidio munierant, ea de causa, ut si maior ingruisset hostium uis, iter sibi liberum ad discessum pateret. Quare haud segniter ab Hispanis qui urbem recuperare conabantur, dimicatum est, & non semel tentatum si quæ possent Venetos præsidio deicere. Sed cum illi acriter repugnarent, & cominus gladijs atq; hastis eminus etiam scloppis certaretur, Hispani qui potius Laudem urbem amittere, quàm Mediolanum in discrimen adducere uolebant, et ad protrahendum ibidem bellum nihil parauerant, reductis secum Maraldi peditibus, relictâq; arce Mediolanum reuertuntur: statimq; Germanos mille & quingentos Pappiam ire iubent, ne ea quoq; ciuitate amissa, omnis abeundi uia, si quid durius incideret, præcluderetur. Equites etiam tam grauis quàm leuis armaturæ Mediolanum reducunt intra domos ciuium, quibus ad eam erant infensi, ut nonnunquam præter uiros & matronas etiam pueros domi uinctos adseruarent, tanquam sumptuum obsides, reliquamq; familiam mancipiorum loco haberent: uidereq; erat tabernas passim occultas, Deorum templa nullis ornamentis referta,

referta, quæ cū omni lautiore suppellectile & mer-
 cimonijs passim in caueis et terræ uisceribus abscon-
 debantur: quanquam id frustra à multis fiebat. Nam
 & seruos & ancillas, in quibus maior erat suspicio,
 cogebant ubi ciuium bona absconderentur manife-
 stare, & ipsi tanquam canes sagaces armorum quæ
 ad se iusserant conferrī perquirendorum prætextū
 habebant, ut omnes domus latebras rimarentur, &
 si quidpiam quod placeret aderat (nam quisq; for-
 tunarum hospitis sui arbitrium sibi uindicauerat)
 protinus auferebatur: ipsiq; Antonius Leua, &
 Daualus, ac Carolus etiam Borbonius, qui nuper ex
 Hispania à Cesare Insubribus præfectus redierat,
 adeo milites debacchari permittebant, ut uniuersi
 ciues suppliciter peterēt, relictis facultatibus abire
 quò uellet sibi licere, ut saltē à militū iniuria corpo-
 ra libera essent. At Borbonius meliora illos sperare
 hortatus, Deumq; Opt. testem inuocans, primis tor-
 mentorū hostilium ictibus caput suum deuouebat, ni-
 si numerato aureorū triginta milliū tributo, quibus
 mēstruum stipendium militibus dare posset, exem-
 plo tam graui onere liberaret urbē. Sed quis intra
 paucos dies à Mediolanensibus pecunia exacta sit,
 nihilominus Hispani in uexandis ciuibus adeo perse-
 uerarunt, ut reperti sint, qui tot arummarū te dio
 sibi met laqueo mortem cōsciuerint, quiq; è sublimi
 nonniamq;

nonnunq̄ precipites sese dederint. Verum apud ple-
rosq; plus q̄ Borbonij pollicita, spes Laudensis uictō-
riæ poterat. Nam cū ciuitatē illam tā cito à Cesaria
nis in hostiū potestate relictā fuisse audiuiſſent, fieri
poſſe nō putabāt, ut quinq; millia Hispanorū cū tri-
bus Germanorū peditū millibus, ac nō magno equi-
tatu, præſertim deſiciente ſtipēdio, et nulla annonæ
aceruata quātitate, tam uastum urbis ſpaciū diutius
tueri poſſent aduerſus oēs fermè Italia uires. Atq; id
prima belli præ ſe tulerunt initia. Nam q̄ primū
Hiſpani Laude ceſſerunt, Pontificij, qui ad numerū
octo millium peditū cū ualido equitatu in agrū Pla-
centinum pauloante peruenerant, confecto ratibus
ponte Padum tranſiēre, & Venetis adiuncti Medio-
lano appropinquabant: miſerant etiā ante Octauia-
num Sfortiam Episcopū Aretinum ad Eluetios, qui
Franciſci Galliarū Regis fauore quatuordecim pe-
ditum millia conſcripſerat, & per Rethos & Ber-
gomates descendens, liberum iter ad exercitum Ita-
licum habebat. Sed cum ſerius q̄ tempus expoſtula-
bat proficiſcerētur, Sfortiani in arce Mediolanensī
obſeſi ad id inopiæ redigebantur, ut præter panem,
qui ex farina ſurfuribus admixta conficiebatur quō
pluribus impertiri poſſet, nihil haberent. Quare
delectu inter eos factō, circiter ducētos homines ter-
tia noctis uigilia ex arce emittunt, qui per hostium
munitiones

munitiones egressi, qua negligentius excubias fieri
 antea animaduuerant, p uim arrepta uia Meligna
 num peruenere: ibiq; reperto Francisco Guicciardi
 no Pontificio legato, unà cum exercitus Veneti Im-
 peratore, ac plerisq; alijs Ducibus, obsessorū ino-
 piam significant: affirmantes si diutius auxiliū ferri
 protrahatur, arcs deditiōe breui secuturam, uel
 quod peius erit, omnes in hostium potestatem uen-
 turos. Quamobrem Itali Duces iussis Sfortianis bo-
 no animo esse magis ut hostium animos tentarent
 quàm ut sexdecim peditum millibus nuper collectis
 sperarent Cæsarianos ueteranos milites Mediolano
 expellere: ad portam quæ Romana dicitur, quæ pri-
 ma eis erat obuiã, gressum dirigunt. Cumq; Ioannes
 Medices qui primã aciem ducebat, tormentis turrunt
 quandam obruere aggredere: ut patefacto per-
 ea aditu, facilius esset irrumpēdi uia: ad id loci omne
 Cæsarianorum robur protinus accurrit: et non tan-
 tum ciuitatem tueri, sed etiam egredi audent, et ma-
 num cum hoste conferere. Postq̄ autem leuibus ali-
 quot prælijs hinc inde usq; ad horam diei nonant
 pugnatam esset, Itali qui intra paucos dies Eluetios
 uenturos haud ignorabant: quibus adiunctis minime
 dubiū erat quin superiores euaderent: reductis ma-
 chinis quæ usq; ad hostiū munitiones actæ erant. Me-
 lignanū regressi sunt nō sine magna Mediolanensi
 mœstitiã

moesticia: qui cum audirent exercitum Italicum, in quo pristinae libertatis paulo ante effulserat spes, retrocessisse: nequaquam id hostium metu, sed potius haud sincera erga Sfortiam Ducem uoluntate factum fuisse existimabant. Hoc successu elati Caesariani nihil amplius sibi ab huiusmodi hoste timendum esse rati, cum interiora solum urbis moenia antea tuerentur: castra usque ad aggeres circa suburbia alias constructos augment: & quotquot tam è populo quam è patricijs nanciscuntur, ligonibus & batillis in euacuandis fossis cogunt insumere operam: adeo, ut huiusce contumeliae causa aliquot dies nemo ex optimatibus in publicum prodierit, sed uarijs in locis occlusi aduentantibus Eluetijs meliorem fortunam praestolabant. Non enim uerisimile uidebatur Franciscum Francorum Regem, qui toties omni aduersante Italiares Insubrum in discrimen solus adduxerat, & qui impraesentia Eluetios in Galliam cisalpinam euocauerat, nunc adiunctis Italicis uiribus impari Caesarianorum copijs in Italia fore. Quare Sfortiani, licet uix paucissimorum dierum cibus, & is quidem pessimus, superesset: tamen redintegrata auxilijs spe, de deditioe nullum faciebant uerbum. Sed dum tardius exercitus Italicus Melignano discedens cum iumentis compluribus, & uehiculis commeatu onustis progreditur, & superio-

K rem uiant

rem uiam, qua ad arcem itur, duobus passuum milli-
 bus ab urbe capeſſit: ut uenientes Eluetios ſibi ad-
 iungat: ſine quibus in pugnae diſcrimen iterum no-
 lebat ſe conferre. Sfortiani obſeſſi iam non fanem
 ſed mortem ipſam in faucibus habentes, extrema ne-
 ceſſitate adducti Iacobum Philippū Saccum ad Ca-
 rolum Borbonium & ceteros Duces emittunt: qui
 poſtquam multa de eorum aduerſus Sfortiam odio con-
 queſtus fuit, quod innocētīſimū Principem & Cae-
 ſarei nominis ac amplitudinis ſemper ſtudioſiſimū
 aemulorum calumnijs circumuentum tam diu obſeſ-
 ſum tenerent, tandem offert arcem reddere, ſi non
 iniquae interea conditiones fiant, donec Caſar re in-
 tellecta iuſticia melius poſſit conſulere. Quod qui-
 dem haud aſpernati ſunt Caſariani. Omni enim ſe
 prorſus hoſtium timore liberos exiſtimabāt, ſi arce
 potirentur: & propterea nihil Sfortiae non dare
 pollicentur. Illud tantum difficultatis inerat, quod
 Borbonius cum Mediolanenſi, Cremonenſem etiam
 arcem reddi poſtulabat, aſſeuerabatque id & à Duce
 qui innocentia conſideret minime recusari: & à ſe
 maxime expeti debere, ut rebus Caſareis, aduerſus
 quas omnis Italia cū Gallis & Eluetijs armaretur,
 conſultum eſſet. Qua de re cum antea Sfortiani du-
 bitaſſent, Sacco in mandatis dederant: ut ſi aliter ſie-
 ri nō poſſet, pro Principis & ſuorum ſalute omnia
 polliceretur.

polliceretur. Sed dum orator ex uultu & sermone
 hostium recuperandæ arcis desyderium agnoscit:
 cautius agens ad suos rediturus gradum uertit,
 tanquam de Cremonensi arce nihil pacturus. Itaq;
 flexis Cesarianorum animis, conuentum fuit, ut
 Sfortiæ cum suis omnibus, ac tota eorum suppellex
 etile abire liceret: Comumq; ciuitas, quam Cesa-
 riani præsidio tenebant, eidem promittitur, cum
 non modicis redditibus: donec à Cesare super Im-
 perio Mediolanensi, & criminibus quæ in Prin-
 cipem impingebantur, iudicatum esset: traditusq;
 propterea est Cesarianis exposcentibus Ioannes
 Angelus Ritius uir à secretis ipsius Sfortiæ, ut ab
 eo omnium actorum & consiliorum, quæ Medio-
 lani agitata fuisse ferebantur, aduersus Cesarem
 ratio intelligeretur. Sed ille eximia fide & pru-
 dentia præditus adeo utranq; causam, & Ducis
 & suam æquam esse ostendit, ut intra paucos dies
 dimissus, non sine adepta ipsius etiam hostis bene-
 uolentia abierit. Firmatis huiusmodi deditio-
 nis conditionibus, Franciscus Sfortia quamuis promissis
 non satis fideret, & minime se putaret incolu-
 mem, donec in Cesarianorum potestate esset, tamen
 dissimulato metu, relictis in ciuitate impedimentis:
 quæ paulo post ipsius discessum magna ex parte ab
 Hispanis direpta fuerunt (iumentorum enim & uo-

hicolorum usus non suppetebat) in castra Italica uiam cepisset. Cæterum magna etiam iniecta est suspicio, quum ipsi honoris gratia Antonius Leua se comitem usq; ad uallum urbis adiunxisset. Verebatur enim ne mala potius quapiam ex causa, quam ex officio id potissimum ab eo factum esset. Quod etiam pleriq; patritij Mediolanenses qui obsidionem unã tulerant ueriti, arma induti gradum faciebant: ut si Princeps compræbenderetur, ipsis cum militibus (quibus ut parceretur mos inualuerat) discedere liceret. Igitur, postq̃ in castra Italica præter spem incolumes peruenerunt, Sfortia qui omnem tot malorum culpam non Cæsari, sed eius ministris tribuebat, statuit omnino, uel inuitis amicis omnibus qui multa de Cæsaris iniuria aduersus ipsum loquebatur, Comum se transferre: ibiq; manere quoad innocentia eius innotesceret: nisi Sforcinus, qui cum militum præsidio ad recipiendã ciuitatem præmissus fuerat, renūciasset Hispanos, qui intus erant, egredi nolle, etiam quod Princeps intrò admitteretur: quoniam conuentum fuisset, ut Comum redderetur: neq; pactum, ut Hispani inde abscederent. Itaq; cognito Cæsarianorum animo Franciscus Sfortia in castra redijt: & cum hæctenus contra Cæsarianos nulla in re consensisset, tunc Italicum fœdus cum cæteris principibus iniijt, & bellum aduersus illos

illos tanquam communes hostes pro uirili suscepit. Per eos dies Sigismundus Malatesta, unus è ducibus qui pro Cæsarianis Laude erat, & postquam ciuitas in Venetorum potestatem peruenit, cum Alphonso Daualo regressus Mediolani militabat, tubicinem cum literis ad Vistarinum mittit: quibus illū ad singulare certamen prouocabat, eò quod contra iusiurandum Cæsarianis præstitum & militare decus Laudem ciuitatem hosti tradidisset: polliceturq; armorum iudicio, quod iustum esse pleriq; opinantur, perfidiam in eo demonstrare. At Vistarinus neq; se contra iusiurandum, neq; contra militiæ decus fecisse adseuerabat, cui pro liberanda ab oppressione patria maiora etiam facere licuisset. Itaq; statuto die cum armis equestribus equo uectus, gladioq; & claua ferrea cinctus in certamen descendit. Pariterq; Sigismundus magna Hispanorum caterua comitatus in castra Italica, ubi pugnae locus electus erat, uenit: & paribus armis indutus, agilitate corporis qua plurimum fidebat, Vistarinum primo circuire, & modo à dextra, modo à sinistra inuadens, uulnus si qua posset inferre nitebatur: neq; tamen, præter equum què duobus affecit uulneribus, hostem ledere potuit. Sed ille qui & corpore proceriore & uiribus plus poterat: postq̃ Malatestam tot gyris fatigatum incautius ictum frustratuisse

aspexit, ense aggressus in dextra uulnerat: adeo ut
 præ dolore gladius è manu exciderit. Quare acrius
 iam uulneratum & sui defendendi impotem insecu-
 tus, totam pugnae aream coegit non semel retroce-
 dentem circuire: donec occidete iam sole, cū quatuor
 horas pugnassent, Vistarino palma certaminis
 adiudicata est: non sine manifesto totius belli omine,
 quod absq; cruenta militū cæde diu ptrahi deberet.

Interea cum iam inclinante æstate præter unam
 Laudem Pompeiam nullum fuisset receptum oppi-
 dum: & Mediolani oppugnatio uideretur durior,
 quoniam Cæsariani non modo fortiter intus urbem
 defendebant, sed foris etiam quotidie leuib; prælijs
 pugnabāt audacter, dimissis ad obsidionem Eluetijs
 unā cum Pont. copijs, omniq; ferè equitatu Malate-
 stæ Ballioni Perusino impigro Duci cum octo milli-
 bus peditum Cremonæ expugnatio destinatur: ubi
 mille Germani pedites, cum quingētis Hispanis &
 equitibus ducentis præsidio positi erant. Verum
 postquam aliquot dies Malatesta circumsedisset ur-
 bem: & tentato infœliciter per arcem quam Sforti-
 ani tenebant ingressu, supra mille homines amissis-
 set: ne res amplius secus cederet, Franciscum Vrbi-
 natem Veneti exercitus Imperatorē cum omnibus
 Venetoriū copijs eò tendere oportuit. Is igitur pate-
 facto usq; ad munitiones aditu, quibus Cæsariani ur-
 bem ab

ben ab arce secluserant, fortiores milites clam tra-
ducebat, qui scutis obtekti unà cū scloppetarijs ual-
lum ascendebant. Atq; ita eminus uulnerati pleriq;
concidebāt propugnatores. Tormenta etiā ex arcis
turribus crebra emittebantur: & die noctūq; fossorū
manu munitionū fundamenta diruebantur ad
ingressum intra urbem aperiendū. Tot itaq; Cæsar-
iani difficultatibus pressi ciuitatē dedere paciscun-
tur: nisi intra decem dies auxiliū à suis feratur. Con-
uentum etiam est, ut Germani trans alpes in patri-
am redeant. Hispanis autem nisi post annum in Me-
diolanensi ditione militare ne liceat.

Interea Romæ Clemens Pont. ob diuturnū in In-
subribus bellū difficultate pressus pecuniaria, cum
Vespasiano Prosperi filio totius Columnensis sani-
lie nomine paciscitur de iniurijs ultro citroq; re-
mittēdis, satius utriq; parti existimās euentū totius
belli expectare, quā nouo militū delectu & sum-
ptibus domi fatigari: huiusmodiq; foedere, dimissis
tribus peditū millibus qui Romæ iam dudū stipēdia
meruerāt, tutus fuisset: nisi Hugo Moncatenus unus
ē primoribus Hispaniæ, ut Mediol. rebus nouis, ita
etiam Romæ prebuisse inuitium. Nam quemadmo-
dum superioribus mensibus à Cæsare missus cum fa-
cultate rerū Italiæ cōponendarū ut Mediolanū ap-
plicauit, sfortiā Ducē obsidione liberare, que tū uni-

capacis erat uia, distulit: donec interea Pontificem conueniret: ita postq̄ Romā uenit, & cū Pontificem iam bello immixtum offendisset, apud Columnēses se continuit, donec nactus occasionem Pompeium Cardinalem & Ascaniū Columnēn. impulit, quia nullam ipsi fidem dedissent, tumultuarijs collectis militibus Pontificem inuadere. Itaq; delectu armatorū duorum millū clam factō, prius Romæ nuntiatum est, Cardinalem Columnam cū magnis copijs apud diuī Ioannis Lateranensis esse, quā quisq̄ tale quippiam suspicaretur. Et iccirco cū frustra Pontifex præsidium in tempore conaretur parare, hostes iam appropinquare audiens, uia occulta, cū plebisq; qui uel in Pontificio palatio habitabāt, uel officij aut metus causa eò conuenerant, intra molem Hadriani (quæ nunc arx S. Angeli dicitur) se recipit: seroq; admonitus, non modo carnes & alia esculentia, sed annonam & uinum tot hominibus intra paucos dies defuturum, maluit paucillum de iure suo decedere, quā ad deditiōnē fame cogi. Et propterea ab Hispano, qui hæc iactabat fecisse non tantum ad Pontificē offendendū, quā ut eum in partes Cæsaris accedere cogeret, conditiones accepit: ut seruatīs quatuor mensiū cū Cæsare inducijs, copias quas in agro Mediolanensi habebat cis Padū reduceret. Atq; datis ob eam causam obsidibus Colūnenses eò libentius

libentius discessere: quod & si haud ignorarent, ar-
tem non diuturno tempore ad deditiōem ob nimiam
obfessorum multitudinem potuisse cogi, tamen haud
existimabant Pontificem tam uecordem fuisse, ut eō
se recepisset, ubi quatuor dies se continere nequi-
uisset: & ipsi pauci ac sine pecunia & comiteatu,
depopulati omnē Pontifician suppellectilem abire
incolumes satius ducebant, q̄ expectare, donec mili-
tes deligerentur: atq; ita inde cogerētur abscedere.

Dum hæc fierent, Franciscus Galliarum Rex ex
foedere cum Pontifice & Venetis inito, Vasconum
quatuor millia & quingentos equites cataphractos,
totidemq; uelites Duce Michaele Antonio Saluti-
norum Principe in Italiam mittit, qui Italico exer-
citi adiunctus cōmunibus auspicijs bellum aduersus
Cæsarianos gerat: & forte per id tempus aliquot
oppida in ora transpadana receperat, cum ei renun-
ciatū est, ob Pontificis copias, quæ eius iussu disces-
sum parabant, & Veneti exercitus absentiam, cuius
magna pars apud Cremonam deditiōem urbis ex-
pectabat, Cæsarianos non modo Mediolani non obsi-
deri, sed populari omnē undiq; agrum, & magnos
cōmeatus indies in urbem comportare. Quare spre-
ta transpadanæ regionis cura, traiectis copijs Hispa-
nos coercere ab agrorū & uillarum incursionibus
pergit. Verum hæc serò prouidebantur. Nam seu

quod antea parum curauerant castella urbi propinqua redigere in potestatem, & impositis praesidijs prohibere ne quidquam in urbem portaretur: seu quod ea est soli ubertas, atq; urbis amplitudo, ut non nisi longo tempore res ad exitum deduci possit, Hispani per aestatem omnia ad tolerandam diu obsidionem, si ita opus fuisset, congesserant, & ciuium sumptu indies lautius epulabantur. Illud etiam Caesarianis addebat animos, ut non modo pares Italici, sed etiã superiores euaderent: quod Georgius Frondespergus qui duobus superioribus bellis in Italia pro Caesare cum magna laude militauerat, à Gaspare filio, qui Mediolani Germanis imperabat, & ab Alphonso Daualo Antonioq; Leua magnis pollicitationibus accitus, quatuordecim peditum millia delegerat, & per Tridentinos saltus iter in Italiam tentabat arripere. Quo nuncio consternati Italorum animi, ne obsidionem penitus intermittere cogentur, coenobium quoddam ab urbe duobus passuum millibus munire properant, ubi tria peditum millia cum quingentis equitibus tuto hyemare possent. Mogunciacum decimo ab urbe lapide oppidum, quod Labrus interfluit, etiam firmari iubent praesidio, ut pluribus à locis uiatores deterrere sufficerent, quò minus ad urbem commeatus comportaretur. Verùm in hoc rerum apparatu, cum innotuisset Germanos Frondespergo

Frondeſpergo Duce cum tormentis & ualida equi-
 tum manu à Ferdinando Pannoniæ Rege tradita, al-
 pes frustra repugnãte Venetorũ præſidio trãſiſſe,
 abiecta huiusce muniminis cura Mediolanenſem ob-
 ſidionem penitus intermittunt: ipſiq; Vrbinãs &
 Ioannes Medices cum equitibus & expeditione pe-
 ditatu proficiſcuntur aduerſus Germanos, qui iam
 Piſcheriam iuxta lacum Benacum applicuerant, ac
 pleraq; Venetorum oppida & loca immunita par-
 tim annona & cibarijs, partim pecunia mulctabãt.
 Quocirca Veneti, ut ſuorum animos confirmarent
 prohiberentq; ſi qua poſſent, ne hoſtibus ulla re au-
 xiliũ ferretur, quotidie in armis erant, Germanosq;
 iter facientes infeſtabant, adeo ut leuibus prælijs eo-
 rum multi quotidie deſyderarentur. Verũ ubi Ger-
 mani in Mantuanos iter direxerũt, Vrbinãs & Me-
 dices, ut proficiſcentes quiſcere haud ſinerent, cum
 ualida equitum & peditum manu à latere & à ter-
 go hoſtes adoriuntur: ipſeq; Medices antegreſſus
 ſcoppo crus grauitè ſaucius pugna ſtatim coactus
 eſt excedere, & Mantuan delatus non ſine magna
 totius Italiæ iactura intra decimũ diẽ uitam finiuit.

Interea Mediolani ſoluta obſidione Hiſpani ſu-
 pendia multorũ menſium eſſagitare, palamq; mina-
 ri, niſi q̄primum pendantur, ſeſe omnia turbaturos:
 & ut res militum animo comprobaret, tabernas
 & domus

& domus diripere: ciues quos obuian habuissent
 spoliare: & captiuos facere coeperunt: adeo ut ad
 huiusmodi tumultum accurrentes ipsi Borbonius,
 Alphonsus, & Leua promisso quinq; mensium sti-
 pendio, seditionem uix sedare potuerint: utq; polli-
 cita seruandi facultas suppeteret, non modo per no-
 ctam plerosq; è ciuibus & mercatoribus, quos di-
 tiores existimabant, compræhenderunt, & carceri
 inclusos quàm maximam potuerunt summam exol-
 uere coegerunt, sed argentum etiam & aurum ex
 ipsis Deorum templis abstulère. Itaq; numerata in
 singulas cohortes stipendiorum parte, Papiam mo-
 do hos, modo illos, quanuis id esset difficillimū, atq;
 haud scio an quicquam toto hoc in bello difficilius
 fuerit, mittebant. Eo enim animo Mediolanum ue-
 nerant, ut nunquam nisi pecunia & præda onusti in-
 de abscederent. Verum ubi id omnino impossibile fo-
 re cognouerunt, præsertim tanto militum sumptu,
 plerisq; ad egestatem reductis, fortunas ciuium ex
 urbe discedentium multi inuaserāt, multiq; ut ciues
 eijcerentur, coloni tantum & foemine retinerentur
 propriæ utilitatis causa suadebant. Sed ob Germa-
 norum Frondesbergo Duce aduentum, qui apud Ca-
 salemaius ope Mantuani Principis traiecto Pado Fi-
 dentiolam agri Placentini oppidū sese contulerant,
 sententia immutata est: Cum Mediolanensis ditio
 præsertim

præsertim diuturno bello uastata, amissa etiam Cre
 mona & Laude Pompeia, tanto militum numero
 haud sufficere uideretur. Quamobrem alia loca
 querere, alibiq; tantam exonerari procellam decre
 tum est. Adiectus est igitur animus ad Pontificis ur
 bes, in quem tanquam pristinae amicitiae deserto
 rem male animati erant: Placentiaq; primum eor
 um sensisset impetum, nisi Salutiano & Venetis
 persuasum fuisset è re Italiae fore Clementem, quod
 & secum foedere iunctum, si & Pontifex esset, ab
 iniuria tutari: præsertim quoniã polliceretur post
 transactos quatuor menses bellum instaurare. Atq;
 ita missio in urbem ualido præsidio, mœnibusq; uallo
 & fossa communitis, Borbonius, qui cum Hispani
 co peditatu & equitibus adductis machinis eò uene
 rat, uim experiri noluit. Italicum scilicet exercitum
 ueritus: qui, non longius quàm sex passuum millibus
 castrametatus, licet pugna abstinere decreuisset, ta
 men quotidie leuibus infestabat prælijs, equitatuq;
 commeatum hostium prohibebat. Quo effectum est
 ut Caesarianis summa pecuniae inopia laborantibus,
 cum per uillas & oppida ad parandum ui
 ctum uagari non liceret, nouo consi
 lio foeliciorum fortunam
 querere satius
 uisum sit.

Comment

COMMENTARIORVM

Galeacij Capellæ de rebus gestis pro restitu-
tione Francisci II. Medio-
lani Ducis.

LIBER SEPTIMVS.

Annihil Casariani in oppugnanda
Placentia proficere sperabant, &
neceſſe erat exercitum, cui ſtipendi-
um non ſuppetebat, ſpe prædæ con-
tinere. Quare ex omnium Ducum
ſententia Borbonius aduerſus Florentinos & Ponti-
ficæ cū exercitu ſtatuit iter dirigere. Antonium autē
Leuan cū quatuor Germanorum totidemq; Hiſpa-
norum cohortibus in ditionem Mediolanenſem re-
mittit: ubi tria millia Germanorum peditum uicturis
ſibi à ciuibus Mediolanenſibus parari imperaue-
rant, & iam decretū erat, ut in quatuor urbis claſſi-
bus alerentur iuxta ciuium cenſum, uel in ſingulos
ſexta pars aurei nuanmi indies nummeraretur: utq;
onus facilius tolerari poſſet, uicinarum præſecti nō
ſolum diuites, ſed etiam eos qui labore quotidiano
uitam agebant, pro uirili coegerant ad ſumptum fa-
ciendum. Cæterum adeo multi ex urbe abierant, ut
iuxta cenſum mille aureorum unicuiq; eſſet alendus
unus mil

unus militum. Neq; tamen reliquæ duæ classes im-
munes erant, sed Italis peditibus ad numerum circi-
ter duorum millium, sub Lodouico Barbiano mili-
tantibus & ijs qui cum Antonio Leua regressi erāt,
stipendium pendere cogebantur. Igitur Senatuscon-
sulto cautum erat, ut omnes qui triennio proxi-
mo urbe abscesserant, quàmprimum reuenteren-
tur, & militum onera tam impræsens quàm in fu-
turum sustinerent. Senatus autem, qui à Leua
immunitatem hospitiorum impetrauerat, litibus
quæ propterea oriebantur intentus nihil magis cu-
rabat, quàm nullam militibus excitandi tumultus
occasionem relinquere. Et iccirco præconis uoce,
fugientes sub capitis poena euocabantur: eorumq;
bona nulla absentiae excusatione donabantur mi-
litibus.

Dum hæc Mediolani agerentur, iam Franciscus
Sfortia è Cremonæ & Laudæ uectigalibus ac tribu-
tis, ad tria millia peditum in armis habebat: & non
modo duas ciuitates oramq; transabduanam militū
suorum firmauerat præsidio, sed in agrum quoq;
Mediolanensem illos progredi iubebat: forteq; eo
tempore euenerat, ut Sfortiani repentino impetu
Mogunciacum occuparent. Quamobrem Antoni-
us Leua, qui paulo ante Mediolanum redierat, cum
septem armatorum millibus ad oppidum properat.
At Sfortiani

At Sfortiani qui omnia imparata nullamq; auxiliij
 spem habebant, propterea quod exercitus Italicus,
 paucis Venetorum exceptis qui transabduam stati-
 ua habebant, Borbonium Italiae inferiora loca peten-
 tem ad impediendos eius conatus sequebatur, oppi-
 dum diripiendum Caesarianis relinquunt. Eiectis
 Mogunciaco Sfortianis, una tantum melioris fortu-
 nae supererat spes, quod Borbonium, qui ne oppidū
 quidem quō se recipere habebat, sine pecunia, sine
 commeatu cum tam magno exercitu aliquō in pra-
 ceptis iturum existimabant: neq; in animum cadere
 poterat unius Alphonsi Estensis opibus, qui tum so-
 lus contra pristinum institutum ob odium in Clemen-
 tem Pontificem Caesarianorū partibus fauebat, tan-
 tam gentium colluuiem diu posse sustentari. Ceterū
 plerosq; sefellit opinio. Nam postq; in Florentinorū
 ditionem peruenēre: atq; occupandae urbis, cuius o-
 pibus tot milites ditari sperauerant, facultas non da-
 batur: spretis inducijs à Carolo Lanoio cum Ponti-
 fice eo tempore pactis, Borbonius maximis itineri-
 bus Romanam contendit: ubi Pontifex, dimissis magna
 ex parte militibus, sub Lanoij fide se tutum existi-
 mabat. Itaq; aditu per uim occupato, cū ipse Borbonius
 murū ascendens scloppo ictus statim mortuus conci-
 disse, Caesariani milites non modo hostiliter urbem
 diriperūt, sed ipsum etiam Pontificem, qui in Ha-
 driane

driani molem confugerat, ad deditionem coactum
 captiuum tenuerunt. Neq; dies ille quo alma urbs
 præde fuit, quo ipse diuorū reliquæ altaribus erit
 te sunt: quo tot uirgines intra castos parietes occlu
 se libidinem coactæ fuerunt militum explere: quo
 non modo in homines, sed ipsa etiam in marmora,
 & antiquas Romanorum stâtuas scuitum est, fineri
 dedit malorum. Nam milites distributis in tota urbe
 per domos ab ipsis direptas hospitij, Cardinales,
 Episcopos, Principum Oratores, ciuesq; & merca
 tores, ac omnem Romanum populum, quibus pau
 lo ante innumerabili pecunia redemptis nihil omni
 no supererat, ad alêdum exercitum coegere: ipsiq;
 per ludibrium sacerdotibus uestibus induti urbem
 peregritabant, ac ad delicias & uoluptates conuer
 si: neq; exercitum Italicum, qui uicinarum populo
 rum in se studium & fidem continebat, neq; Franco
 rum Regem metuebant: qui alium exercitum para
 bat Duce Lautrecho ad cõprimendas in Italia Cæ
 sarianorū uires: & præsertim ad restituendâ Pon
 tifici libertatem. Cui expeditioni sumptuum porti
 onem Rex Anglicus impertiebatur: & male anima
 tus in Cæsarem, cum ob alias causas, tum ob nondum
 restitutam iam dudum mutuo creditam pecuniam,
 nihil magis cupere uidebatur, quàm eius potentiam
 cõpescere. Sed anteq; Gallus alpes transfret, Veneti
 adiungit

adiunctis tribus peditū Sfortianorū millibus aduersus Caesarianos, qui Mediolani aestiua agebant, profisciscuntur. At Leua ne paulo ante collectos milites, quibus superiores numero, formidare uideretur, cum Germanis peditibus Hispanisq; fermè octingentis totidemq; Italis, ac non magna equitum manu urbe egressus occurrit hostibus: statimq; illos coegit tam castra intra Melignanum collocantes potius retrocedere, quàm committere ut oppidi immuniti causa pugnae locus esse posset.

Per id tempus Ioannes Iacobus Medices, quem supra arcis Mussij praefectum esse retulimus, aucto nomine & uiribus ob Clauennae strenuum facinus, non modo à Francisco Sfortia & Venetis maiora stipendia merebatur, sed ipsi etiam Francorum Regi dignus uisus est, quem cum magna peditum manu in Ducatum Mediolanensem praemitteret. Et propterea dum Eluetios Gallico stipendio apud Larium lacum expectat, cum paucis armatis arcem inter Leucum & Comum Mongutium dictam per dolum occupat, quam Alexander Bentiuolus nihil huiusmodi metuens inhabitabat tanquam domum propriam. Quamobrem Antonius Leua statim recuperandae arcis Lodouicum Barbianum militaris disciplinae scientissimum uirum praeficit, qui tentata infeliciter oppugnatione, ac caesis fermè è suis
centum

centum, re infecta Mogunciacum abiit. Liberato itaq; suorū præsidio, Medices collectis circiter perditum tribus millibus in agrū Mediolanensem descendit. At Leua qui Melignari castrametabatur: siue quod milites comæatum omnem emere cogerentur, & alieno sumptu uiuere assueti, stipendium quod à Mediolanensibus pendebatur donec extra urbem permanerent, in summa annonæ penuria non sufficerebat: siue quod urbi tam propinquo hoste metueret, sublatis tabernaculis intrò rediit. Interea Barbianus certior factus Medicem coepisse locū castris inuinitum (Caratum uocāt) quatuordecim passuum millibus ab urbe, ipse prima uigilia cum omnibus copijs egressus sub solis ortum hostes nihil tale opinantes adoritur. Quare territi noui milites, domibus in quibus diuersabantur exeuntes, in planicie sepebus circumdata aciem instruunt, uelites cum scloppetarijs ad leue prælium non omnes hostium copias uenisse rati. Sed opinione decepti cum loco deæliui & clauso tanquam carcere septi essent: absq; sui defendendi facultate, pleriq; aut cæsi sunt, aut capti in hostium uenerunt potestatem: nonnulli tamen cum Ioannem Iacobū Ducem conscenso statim equo fugam arripuisse intelligerent, diuersi in loca quò timor & occasio suadebāt abière. Interea Laurentius cum exercitu Gallico, euocatq; in Italianam

Eluetiorum legione Hastam applicuerat. Et forte per id tempus Lodouicus Lodronius cū ualida Germanorum manu Boschi (oppidū est in agro Alexandrino) pecuniam ad sumptus militum qui Alexandriæ erant perferendos exigebat: quum ipse Lautrechus iussis equitibus cum parte Eluetiorū, ad oppidum properare, Germanis uiam ad suos Alexandriam redeundi præclusit: subsecutoq; postmodum toto exercitu, & admotis machinis aliquot in locis pergit quassare mœnia. Sed intus propugnantium multitudo plures dies Gallum detinuit, tandem expugnato oppido, hostiliterq; direptis & incensis domibus oppidani, qui fugam non arripuerant, coacti sunt pecunia libertatem redimere. Germani autem qui primo impetu mortem euaserāt, Gallicum stipendium sequuti Lautrecho adhæsere.

Dum hæc agerentur Andreas Doria Genuensis Gallicæ classis præfectus, solutis è Massiliensi portu decem & septem triremibus oram Ligusticam infestabat, & usq; ad Genuæ portum progressus non modo Genuensium impediēbat mercimonia, sed etiam nonnullas naues onerarias quæ maximam uim frumētī deuehebant intercipere conatus, intra portum Delphini obsederat: ita ut inde exire non auderent. Eodemq; tempore Cæsar Fulgosus, qui ob aduersam factionem Adurnis Genuæ impetrantibus

rantibus exul Venetis militabat, & paulo ante cum
 auxiliariis Venetorum copijs ad Lautrechum ue
 nerat, Galli iussu terrestri itinere aduersus Genuen
 ses proficiscitur. Atq; ut ciuitas, quã summa uictus
 penuria laborare haud ignorabat, celerius ad dedi
 tionem cogeret: qua sibi iter erat pecora atq; ar
 menta abigere: oppida & uillas, quæ ob locorum
 asperitatẽ pauca sunt, depopulari: neq; ullum edu
 lij genus intra urbem importari sinere. Quibus re
 bus permoti Genuenses cum omnem ciuitatis tuen
 dæ spem in illis nauibus positam esse perspicerent:
 eductis armatis sex triremibus auxiliũ ferre si quã
 possent temptare: adeoq; Genuensibus fauit Fortu
 na, ut subito uentorum turbine compulsus hostis Sa
 onan se recipere coactus sit: Philippinusq; Doria
 Andreae ex fratre nepos in Genuensium manus in
 ciderit. Atq; hoc secundo rerum successu Genuen
 ses non solum aduersus Fulgosum intus sese tuen
 tur, sed etiam exire urbe audent, & hostem pugna
 laceffere, quem in fugam uersum cum incautius se
 quentes prætergressi essent, ille ad urbem alio iti
 nere ire perrexit, & Gabrielem Martinengum mi
 litum Genuensium Ducem frustra suos reuocantem
 comprehendit. Itaq; Genuenses cum suos exclusos
 uiderent, & iam dudum laborarẽt re frumentaria:
 Fulgosum & milites Venetos, qui cum eo erant,

intrò admiserunt. Sed Lautrechus paulo post secutus præfectū Regio nomine cum præsidio ierbi inposuit, & recepta paucos post dies per deditionē arce, in quā Adurnus cum Cesarianis se receperat, & ciuitatē & omnē oram Ligusticā ditione tenuit.

Interea exercitus direpto Boscho Germanos Alexandriae inclusos infestare, & ne cōmeatus amplius introferretur prohibere: donec Lautrecho reuerso moenia circumfideri, & oppositis machinis prostrari cœpta sunt: & primo quidem aggressu maxime declinauerunt Cesarianorum animi ob militum amissionem, qui Boschum profecti inde redire non potuerant. Verum cum paulo post Albericus Barbianus, miri ad rem militarem uir ingenij, cum armatis quingentis per colles Alexandriae proximos in urbem intrasset, difficilior oppugnatio reddebatur. Nam strata machinis murorum parte uallum magna celeritate intus reficiebatur, & sine ingēti cæde Galli ingressum per uim tentare non poterāt: præsertim anteq̃ Veneti tormenta non pauca cum puluere sulphureo misissent: quibus postea diuersis in locis moenia adeo quassabantur, ut Baptista Lozdronius diutius urbem tueri posse diffusus deditio- nem facere coactus sit, his cōditionibus: ut sibi cum Germanis atq; impedimentis omnibus in patriam, Barbiano autē in Taurinos abire liceret, modo per
semestre

semestre contra Galliarū Regem atq; eius socios arma non inferrent. Recepta itaq; urbe, quingentos è suis Lautrechus delegerat, quos Alexandriæ præsidio imponeret, nisi Franciscus Gauatius Sfortiæ Legatus implorata Anglici & Veneti Oratoris fide, conquestus fuisset iam in ipso belli initio foedus non seruari: & propterea Lautrechus cum se id ob Genuensium uicinitatem & cōmodum militum, qui adhuc è Gallia uenturi erāt, ad restituendā Italiæ libertatē tentasse diceret, quando ipsis aliter uideretur, ut Sfortianū urbi imponeretur præsidium permisit.

Per hos dies Antonius Leua ob debellatas à Ludouico Barbiano Medicis copias, Mediolanū se contulerat, exercitiūq; cōtinebat in suburbijis: neq; ciues alia re præterq̄ stipendio militum grauabat, queri pecuniā serius à ciuitate subministrari: neq; ad tantos sumptus sufficere. Quo circa Mediolanēses, qui hæc ad maius imponēdū onus tēdere nō ignorabāt, polliceri supra uires sese facturos, quò stipendium militibus non deficeret, modo extra priuatas domos continerentur, & parceretur urbi tam diu superiore anno ab Hispanico exercitu uexatæ: sed nihil pficiebant querelæ ciuū, mosq; gerebatur militibus, ut epularū et lucri causa enixius aduersus tan ualidas hostiū uires sese tueri conarentur. Introducto itaq; exercitu, distributi iuxta ciuū censum milites fue-

runt qui & si numero nō multi admodū erāt, tamen quia in unaquaq; cohorte plerisq; duplex aut triplex stipendium pendeatur, multo plures pecunię distributiones ad sumptus quotidie conferre oportebat. Et multis qui urbem deseruerant, multis etiam egestate compulsis portiones suas non conferentibus, reliqui ad illorum sumptus cogebantur. Quum autē Antonius Leua iam capta Genua & Alexandria ac tanta ui hostium adueniente, tam modico exercitu, præsertim sine præsentis auxiliij spe, adeo magnā urbē difficulter tutari posse pspiceret: & si antea q̄ plurimis edictis ciues urbe abscedere prohibuerat; tamen ut in rebus tam urgentibus pecuniā militibus non deesset, tunc uolentes, modo iuxta censum pecuniā duorū mensium numeraret, abire permisit: diplomataq; ob signabat abeuntibus, ut apud hostes etiā morari liceret. Id autē plerisq; euit adoriū tot imminentū periculorū causa haud displicebat, & nisi rei pecuniarię obstisset inopia, pauci oblata huiusmodi oportunitate in urbe remansissent.

Dum hæc Mediolam aguntur, Galli pactis inducijs cum Ioanne Ceruillione Hispano, qui Casellas Taurellorum oppidum munitissimum in transpadanis tenebat: ne abeunte iam æstate niam in oppugnatione moram traherent, in agrum Mediolanensem profiscuntur: & cum haud longius, quam

octo

octo passuum millia ab urbe castra locassent, ex eo
 loco præter omnium spem Papiam ire perrexerunt:
 incertum siue id factum sit, quia Francisci Sfortiæ
 restitutionem ægre ferrent, siue quia occasionem Pa-
 piæ expugnandæ prætermittere noluerint. Remissis
 enim à Barbiano Papiæ præfecto Mediolanum pau-
 loante militibus circiter quadringentis, quò Lautre-
 chus traiecto Ticino profecturus uidebatur, Papiæ
 erat expugnata haud difficilis, Sfortianis præsertim
 & Venetis adiunctis, qui tantam adduxerant tor-
 mentorū & pulueris sulphurei copiam, ut quatuor
 diebus quibus acriter urbs oppugnata est, magna
 murorum pars solo æquata sit: neq; ullo modo qui-
 intus erant ad uallum obducendū sufficerent. Quam
 obrem Papienses supplices Barbianum obsecrant:
 si sibi ipsi, si militibus nollet parcere, parceret tot
 matronis & uirginibus, quas irrumpēte hoste iam
 rapi, iam per uim stuprari uidere uidebantur. Sed
 cum nihil eo tempore profecissent preces, tandem se-
 rò admonitus militibus & ciuibus qui unā propu-
 gnationi aderant, iam nimio labore fessis, tubicinens
 ad Lautrechum pro dedenda urbe mittit: sed dum
 Gallus qui profectus erat in Venetorum castra per-
 quiritur, milites acie iam structa maximo impetu
 qua murorum ruinae aditum dabant, urbem ingre-
 ssuntur. Quod ubi conspexit Barbianus, reserata

porta confestim in hostium castra ultro pergit, deductusq; ad Lautrechū captiuus Genuam mittitur. Interea Galli, ob acceptam superioribus annis apud Papiam cladem, urbi infensi post cadem primo ingressu editam, ac direptas non solum priuatas domos, sed monachorum etiam coenobia & Diuorum templa, nullum captiuis ciuibus efficiendis modum facere, sed plerosq; ter & quater ad sese redimendū pecunia cogere. Postremo Vascones, qui praeter ceteros erant inhumanissimi, ignem in multas domos inferre, & totā urbē miscere incendio, nisi ipse Lautrechus tandem post octauū diem militum furorē in immeritam urbē ulterius debacchari prohibuisset.

Recepta in hunc modū Papiā Lautrechus quā primum cum Innocentio Cardinale Legato Bononiensi, qui ad ipsum paulo ante pro liberando Pontifice uenerat, agere coepit de profectioe aduersus Caesarianos, qui Romanam occupabant: quod cum diu secreto contineri non potuisset, Franciscus Sfortia magno optimatum coetu qui ad se Mediolano confluxerant comitatus, ad Lautrechum antequam Papiā discederet uenit: tum ut suam in Regem demonstraret obseruantiam & studium, tum etiam ut ipsi Lautrecho, qui huiusmodi honores ambire uidebatur, persuaderet, satius esse Insubrum prius expeditionem perficere, quā relictis propinquis hostibus

hostibus longinquos sectari: & haud quidem minus uere quàm ex animo, quia è re sua esset admonebat, idemq; se sentire Lautrechus profitebatur. Sed duorum, Galliarum scilicet atque Angliæ Regum, quorum communi sumptu continebatur exercitus, præcepta obstare, qui se in Italiam potissimum miserant pro recuperanda Pontificis libertate: quo perfecto haud difficile fore Antonium Leuam Mediolano expellere: interea ipsum Sfortiam cum Venetis posse urbem obsidere, & breui compellere ad deditiõnem, si præsidij impositis oppida & castella propinqua muniantur, arceanturq; per equitatum uiatores, qui commeatum ad urbem comportare consueuerunt: Atq; ubi hæc parum sufficiant, se in Insubres Deo optimo fauente, pro cuius Ecclesia militet, uictorem paulopost rediturum: & si quid radicum hostilium adhuc supererit, extirpaturum. Cæterum quanquam hæc Sfortia in bonam partem acciperet, tamen non eum latebat, quod multi pro certo afferebant, Regem iccirco nolle impræsentia ipsum in Ducatum suam remitti, quod dubitaret quàm primũ esset restitutus in partes Cæsaris transiturum: uel potius quia in ipsius arbitrio haud fuisset restituto Principe Mediolanum reddere, si pro filiorum recuperatione Gallo pacisci contigisset de tradendo Cæsari Mediolanensi Ducatu.

Habitò

Habito huiusmodi colloquio Sfortia postero die Lautrechum Pompeianam reuertitur. At Lautrechus paucos dies Papiam moratus dimissis Eluetijs, qui Romanam expeditionem sequi noluerunt, cum Germanis, qui Gallia frequentes Regis iussu ad se ueniebant, Placentiam concessit. Ibiq; per Oratores, Alphonsium Estensem Ferrariensem ducem, ac Federicum Principem Mantuanorum, quo tutiores essent partes Regis, iungit foedere.

Interea Antonius Leua cum Galli discessissent, parum Sfortianos & Venetos timens, qui ad gerendum bellum cis Padum soli remanserant, cum quatuor armatorum millibus & magna tormentorum uia Abbatum circumfedit: & multis ictibus moenia quatens Sfortianos, qui oppidum praesidio tenebant, unius diei spacio coegit ad ditionem, & iam naues ad trajiciendum Ticinum parabat: idem aduersus Vigleuenum Mortariumq; ac reliqua Laumellensium & Nouariensium oppida facturum, nisi Lautrechus Petrum Nauariensem peditatus Regis praefectum, cum ualida Vasconum manu emisisset: atq; ita paucis diebus receptum Abbatum Sfortiani maiore militum praesidio, & conuecto undiq; com metu muniuerunt. Quo effectum est, ut quamuis Vascones Placentiam ad Lautrechum redierint, tamen Leua spe potiundi Laumellensis agri frustratus, Mediolani

diolani plures dies se continuerit. Sed postquam relictis Insubribus Lautrechus in Flaminiam peruenit, Italos & Hispanos milites emisit, ut uictus penuriam, quæ diuturno bello omnia Mediolanensis Imperij loca inuaserat, aliqua ex parte leuaret: adtuncq; qua posset patefaceret ijs, qui lucri causam arnonam, & reliquum commeatum in urbem comportabant: simulq; ut regionem & oppida, quæ minore conatu expugnari poterant, reciperet: Redacto itaq; in potestatem toto superiore Mediolanensi agro (quem Seprium incolæ uocant) Philippus Torniellus miræ uir celebritatis ob armorum peritiam, qui Italis erat præfectus, collectis nauibus cum mille ferme & ducentis equitibus Ticinũ transgreditur: atq; urbem Nouariam per arcem, quam Galli expugnare non potuerant, ciuitatem ingressus, Sfortianos ad numerum quadringentorum inde abi re coegit. Pars itaq; Aronam ad Federicum Borromeum, reliqui cum Accursino Laudensi profecti sunt Mortarium: atq; ibi tanquam frontem pro defensione Laumellensis & Papiensis agri aduersus Torniellum & Cæsarianos sese opposuerunt, donec missõ ualidiorẽ præsidio Torniello facultas adempta est ulterius euagandi: sed tantummodo leuibus prælijs quotidie inuicem certantes totam hyemem consumpserunt: neq; facinus ullum memorabilius & debatur

ædebatur, quàm quod oppida & loca omnia inimicis
 nita passim diripiebantur: & nō modo depræhensi
 uiatores (ad eò res in formam latrocinij uenerat)
 sed etiam intra proprias domos oppidani captiui fie-
 bant: neq; hæc tantū ædebantur à latronibus, quo-
 rum numerus, tum ob hominum egestatē, tum ob in-
 termissas plerasq; bellorū diuturnitate mercenarias
 artes, haud erat exiguus: sed ipsi etiā milites nullū
 prætermittēbāt prædæ genus: & si quē nacti erant
 ex quo aliquid corradī posse existimarent, inauditis
 antea cruciatibus laceratū cogebāt aurū excutere.

Per id tempus Ioannes Iacobus Medices, qui com-
 muni Italarum stipendio militabat, ne omnino nihil
 ageret, Leucum tanquā oppidum sibi opportunissi-
 mum in extremo lacus Larij cū sexcentis peditibus
 circumfedit: neq; poterant Hispani Como auxilium
 obseſis mittere ob multitudinem nauium, quas ipse
 Medices iam pridem Comensibus eripuerat. Quæ-
 re Antonius Leua, ne oppidum amitteretur, decre-
 uit, quando classe non posset, terra auxilium ferre.
 Eductis igitur Mediolano omnibus copijs ipse cum
 Germanis ad quintumdecimum ab urbe lapidem ca-
 stra locat: Hispanos autem atq; Italos pedites, quo-
 rum numerū receptis Nouariensibus per hyemem
 auxerat, expugnata Olginati arce in ripa Abduæ
 posita, quam Medices antea occupauerat, trans
 Abduam

Abduam tre iubet: ut terrestri itinere Leucum (est enim in altera lacus ripa) ingredi possent, Lodouico Barbiano Philippoq; Torniello auxiliij per uim obsessis ferendi cura demadatur. Nā Medices antea, explorato Caesarianorū aduentu, cū Venetis et Sfortia egerat, uti ad se auxiliare armatorum copie mitterentur: & acceptis à Venetis aliquot tormētis bellicis, omnes aditus, qui ob locorū & montiū asperitatem difficiles erant, uallo fossisq; obstipauerat, uimq; hostiū huiusmodi auxilio haud magno conatu repellere sperabat: & ne tanta spe frustraretur, ipse quō periculū maius imminebat adesse suos ad strenue pugnandū hortari, ut prateritā ignominiam præsenti uirtute resarciat, arma ac instrumēta ad instaurandos aggeres aduersus uenturos hostes parare, operarios militibus iubere adistere: Venetos præterea in locis asperioribus præsidio ponere, ut quāto locorū natura tutiores essent, tātō lōgius abessent à periculo. Verū id frustra, pūsum est: Nā Caesariani occupato ex aduerso latere mōte, quod Leuco imminet, tētato infœliciter pluribus in locis aditu tandē qua Venetoriū cohortes præsidio positæ erāt, irrūpunt. Quod sentiens Medices, suspicatus q̄ primū id, quod antea uarijs rumoribus ad se delatū fuerat, Sfortiā egre latirū, si Leuco ipsam potiri cōtigisset, tormēta p̄tinus quæ à Venetis acceperat, manibus imposita abducit.

Ipsē quoq;

Ipse quoq; cum suis naues conscendens, quas in ripa
 ad omnē casum paratas habebat, Barbiano & Tor-
 niello & Caesarianis facultatem reliquit oppidi mu-
 niendi: statimq; animo agitare cœpit, quādo hac uia
 Leuci potiundi facultas secus cesserat, alia rē aggre-
 di. Nam Hieronymus Moronus, quē supra à Ferdi-
 nando Daualo carceri inclusum fuisse retulimus,
 post transactum annum ingenti auri summa à Caro-
 lo Borbonio liberatus, & unā cum eo Romam pro-
 fectus, iam apud Philibertum Auracæ Principem,
 qui post occisum Borbonium totius exercitus præse-
 cturam susceperat, magnam sibi uindicauerat au-
 toritatem: neq; quidquam sine eius consilio à Cæsa-
 rianis Romæ agebatur. Is igitur siue quod Medici
 bene esse cuperet, siue quod in partes Caesaris maio-
 re quā antea studio transiisset, Antonio Leuæ lite-
 ras mitti à Philiberto persuasit: quibus monebatur
 ne Medicis amicitiam aspernaretur, quæ magno ei
 aliquando usui esse possēt: simulq; ipse ad Medicē
 in eandem scripserat sententiam: & ut hominem
 quem rerum propagandarum cupidissimū agnosce-
 bat magis alliceret, se Leuco et eius iuri, quod à Sfor-
 tianis, à Francisco Galliarum Rege, & ab ipso Fer-
 dinando Daualo Caesaris nomine dono habuerat,
 cessurū obtulit, modo partes Caesaris iuuaret. Neq;
 conditiones adeo optatas Medices respuerat, sed ani-
 mi sui

mi sui consilia minus declarans, quid ferret rerum
 euentus expectabat. Verum postq̄ Veneti, qui præ
 sidio ad Leuci oppugnationem uenerant Cæsaria=
 nis (uti retulimus) cessere, dolum subesse ratus con=
 ditiones oblatas accipit, & Leuco potitus magnas
 Cæsarianis præsertim in uendenda Mediolanensi=
 bus annonæ utilitates attulit.

Interea Carolus Imperator, qui iam certior erat
 summis Gallorum uiribus, omniumq̄; ferè Italarum
 Principum consensu Lautrechum in Italiam descen=
 disse, ne ob paucitatem sui opprimerentur, Henri=
 cum iuniorem Prunsiuicæ ciuitatis in Germania in=
 feriori Ducem, cum ualido exercitu in Italiam mit=
 tit. Et quamuis Veneti transitum eius impedire co=
 nati sint, Franciscumq̄; propterea Vrbinatum Du=
 cem accersuerint, qui toto superiore anno in Um=
 bria cū Salutiano Principe manserat aduersus Cæs=
 sarianos qui Romæ erant: tamen tantis uiribus, tan=
 toq̄; belli apparatu Germanus stipatus erat, ut tu=
 tius consilium secuti Veneti ciuitates & oppidani=
 mitoria præsidio firmare, quàm extra milites con=
 tinere maluerint. Quare Germanus miles nemine
 obstante alpes transgressus, alia oppida depopula=
 ri, alia incendere, ab alijs pecuniam extorquere:
 coloni præterea undiq̄; fugere, pecus intra ciuitas=
 tes, ne præda hostibus esset, abigere.

Dum hæc agerentur, iam Mediolanensium calamitates eò processerant, ut miseranda opulentissimæ olim urbis esset facies. Nam uix quatuor annorum redditus sufficiebant ad sumptum hyemis unius tolerandum: & pleriq; ad extremam inopiam compulsi nihil habebant, non modo quod impertirentur militibus, sed nec quo sese alerent. Si quis autem ex ijs qui huiusmodi sumptus perferre nõ possent, militum & præsertim Germanorum incurrebat manus, catenis uinctus, tanquam capitis reus esset, custodiebatur, donec pecuniam recuperaret. & reperti sunt qui pro mortuis in tam atroci carcere, cum uiuos redimere non potuissent, coacti sunt aurum maiore cura perquirere, ne cadauera sepultura carerent. Et tamen in tanta ciuitatis calamitate non deerant, qui uel Magistratum & priuati lucri causa, uel in odium Sfortiani nominis reliquis persuadere conabatur, satius esse pecuniam quamuis magno scenore perquirere, ut presentibus malis exitus expectari posset, quàm in alienas terras proficisci: uictumq; ab ignotis quærere, præsertim tot impendètib; in itinere uiarum obsessorum & militum periculis: quæ quidem paucos morabatur. Sed quo maius imminebat periculum, eo maiore diligentia fugæ occasio arripiebatur. Quocirca reliquam erat fugientium fortunas publicare, quorum tantus

tantus erat numerus, ut eorum nomina typis imprimere-
 merentur: quandoquidem manu describere nimis
 longum esset. Accedebat ad hasce Mediolanensium
 calamitates ingens annonæ penuria, ut greges pau-
 perum fame morientium quotidie in uijs publicis
 reperirentur. Patricij autem, qui pauci admodum
 in urbe erant, obsiti squallore & sordibus conspi-
 ciebantur. Ianuæ domorum, & artificum tabernæ
 passim erant occlusæ: atq; in frequentioribus antea
 urbis regionibus urtica & sentes accreuerant.
 Igitur quum eò indies redigeretur status ciuitatis,
 ut diutius durare non posset, Antonius Leua, ut
 Mediolanensium calamitatem aliquantisper sub-
 leuaret: conuocatis ciuibus iureiurando promittit,
 si ex priuato censu (publica enim deerat pecunia)
 uiginti dierum stipendia militibus pendantur, nul-
 lum posthac aliud onus à se impositum iri, exerci-
 tumq; insuper urbe educturum.

Iam enim æstas aduentabat. Et Papia quam tan-
 tis uiribus, tantoq; belli apparatu Lautrechus ex-
 pugnauerat, paruo negotio in Cæsarianorum Lo-
 douicus Barbianus redegerat potestatem: dum ci-
 uitas Annibale Picenardo Sfortianorum peditum
 tribuno, ad continēdos in fide transpadanos profe-
 cto, segniter à Petro Longhenna, qui cum militum
 Venetorum manu eius tutandæ prouinciam sum-
 M 2 pserat,

pererat custoditur. Huiusmodi uictoria Leua subnixus reliquam ditionem recipere properans, primum Abbatum petijt: quod statim defensores omni auxilij spe uacui reddiderunt.

Postmodum Aronam aggredi animo uoluebat, nisi Federicus Borromeus Sfortia rebus diffidens in partes Caesaris transfuisset. His itaq; peractis, una tantum ciuitas Laudensis inter duos annes Ticinum atq; Abduam restabat, quam & si ualde cuperet Sfortianis eripere, utpote quae initium recuperandi Imperij Sfortiae dederit: tamen quia maioribus uiribus ad expugnandum ciuitatem opus erat, Henrico Prunsiuicensi obuiam proficisci statuit: ut illi persuaderet, ne ante in regnum Neapolitanum traiceret ad auxilium Caesarianis ferendum, quam totum Mediolanensem Ducatum reciperet. Quod quidem tam ualido exercitu existimabat breui posse fieri, praesertim ob Sfortiae inopiam, qui hactenus ut belli impensam toleraret, praeter consueta uectigalia, multa tributa Laudensibus & Cremonensibus imposuerat: ac ex Alexandria aegre tantum pecuniae exigere poterat, quantum satis esset ad continendum eius ciuitatis praesidium. Accedebat quod in tanto Germanorum metu, parum a Venetis sperandum erat auxilij, qui relinquere nolent sua, ut aliena tuerentur: in quam sententiam

cum

cum Germanus transfisset, ad Laudem ciuitatem traduxit exercitum. At Franciscus Sfortia, qui ob aduersam ualetudinem bello interesse non poterat Brixiam profectus in urbe Laude Ioannem Paulum fratrem cum duodecim peditum cohortibus reliquit. Vixq; circumfessa à Caesarianis fuit ciuitas, cum Germanus Princeps & Leua facialem unam cum tibicine ad poscendam urbem tanquam Caesari debitam miserunt, multum omnibus qui intus essent minati, nisi statim ciuitas dederetur. Ad ea Sfortia respondit, se ab ipsomet Antonio Leuadum Papiam aduersus potentissimum Regem tueretur didicisse, quam pulchrum sit minis hostium haud terreri, nihilq; sibi optabilius quam palam omnibus facere quantum Insubrian uirtus ualeat. Quocirca reliquum erat Caesarianis uim experiari. Et prima quidem tentandae irruptionis prouinctia Antonio Leuae cessit, qui demonstrandae militum suorum uirtutis cupidus, post quassata machinis bellicis aliquandiu moenia, Hispanos, quorum promptitudini & audacia plurimum confidebat, ad murum qua maiorem ruinam dederat praemitit: qui scutis ingentibus tecti subsequenibusq; scloppetarijs signa inferre intra urbem, propugnatores è muris deicere, suisq; aditum aperire quam maxime eniti. Contra Insubres praeter plum

beas & ferreas pilas, quas tormentis mittebant,
 saxa & sudes in Caesarianos deicere: gladijs atq;
 hastis irrumpentes cum scutis hostes detrudere, ac
 in fossas precipitare, ingentiq; clamore hostium
 ignauiam increpare, quod patefacto per strata mœ-
 nia aditu, tamen ingredi non auderent. Itaq; cum su-
 pra horam tertiam atrociter pugnatum esset, nox
 inaequali iactura praelium diremit. Nam Caesariani
 ob suorum cædem, qui tot præteritarum uictoria-
 rum memores spe potiùdæ ciuitatis gloriosam mor-
 tem oppetiuerant, mœsti redibant in castra. At In-
 subres repulsa tantis animis hostium ui, ingentem
 eorum numerum, minas paruipendebant, cupie-
 bantq; ut rursus praelij fortunam experirentur. Sed
 Caesariani quia secus primum certamen cesserat, &
 cum urbs circumfessa fuit nondum mature erant
 segetes, uictus penuria breui sperabāt Insubres cum
 eorum duce ad deditionem cogi posse, neq; illos diu-
 tius ea spes frustratura erat. Nam congesta in unum
 intus omni annona, iam nemini præterquam militi-
 bus panis impertiebatur: adeo, ut uniuersus popu-
 lus, uel summo cum captiuitatis aut cædis periculo
 egredi, uel intus fame mori cogeretur, nisi eo anno,
 incertum an cœli intemperies, an tot impendentia-
 rum periculorum metus, an forte (ut pleriq; arbi-
 trantur) diuina uindicta tot perniciales morbos at-
 tulisset.

tulisset, ut in una quoq; regione Italiae innumera-
biles intra paucos dies aegroti morerentur: adeo ut
multo plures eaestate, quam deseuiente in Cisalpi-
na Gallia superioribus annis peste, fato cesserint.
Inuasit itaq; ea lues Caesarianorum exercitum, qui
Laudem obsidebat, & praecipue Germanos mili-
tes: neq; ullus postquam aegrotasset conualescebat,
& pleriq; fatum illud euitare non sperabant, nisi in
patriam redirent. Atq; tum hac potissimum causa,
tum ob uictus penuriam, quam belli diuturnitas at-
tulerat, Germani frequentes quotidie ex castris di-
scedebant, & in Germaniam per Chrisonum &
Eluetiorum loca reuertebantur: neq; ea res Ducem
eorum ualde mouebat, quum tentata infeliciter
prima expeditione difficiliore quam antea spera-
uerat, res Italiae cognouisset. Accedebat, quod con-
sumpto serè omni militum ex Germania allato sti-
pendio, non modo suos in Neapolitanum Regnum
adducere nõ poterat, sed nec diutius apud Laudem
urbem in castris continere: atq; ab Antonio Leua
qui ad eam diem suos priuatis aluerat oppidano-
rum sumptibus quotidie edocebatur, quanta Me-
diolanensium esset calamitas, ut omnem exueret
spem, si quid ab eis corradi ad sustentandum tam
numerofum exercitum posse existimaret: simulq;
omnia ipsius Leuae facta & consilia eo spectabant,
M 4 postquam

postquam ditionis huiusmodi auxilio redintegrans
 de spe deiectus est, ut Germanus quamprimum Ita-
 lia abscederet: ne Mediolanensium Imperio, quibus
 solus ad eam diem ipse praesuerat, excluderetur.

C O M M E N T A R I O R V M

Galeacij Capellæ de rebus gestis pro resti-
 tutione Francisci. II. Ducis
 Mediolani.

L I B E R O C T A V V S,

et ultimus.

Interea Franciscus Galliarum
 rex, qui assiduis Lautrechi nun-
 cijs certior reddebatur quantū
 sibi immineret periculi, tum ob
 stipendij defectum, tum ob eas-
 dem febres, quæ ut in cæteris
 Italiae locis, ita in ipsius exercitu plerosq; ex militi-
 bus praesertim Germanos et Gallos inuaserant,
 Franciscum Borbonium unum ex proceribus San-
 cti Pauli Comitem cognominatū, cum aliquot equi-
 tum turmis et peditum octo millibus in Italiā mit-
 tit: ea ratione ut si Dux Prunsvicensis in Neapoli-
 tanum Regnū proficisceretur ad opem Caesarianis
 ferendam

ferendam, pariter & ipse sequeretur Lautrecho auxilium laturus: sin minus Venetis, & Sfortianis coniunctus in Insubribus aduersus Antonium Leuan bellum gereret, neq; sineret res Caesaris incrementum accipere: & forte in Italiam eo tempore applicuit, quo Prunsiuicensis ob suorum discessum in Germaniam reditum parabat. Itaq; huiusmodi cura liberatus recuperatis in finibus Transpadanorū prius aliquot oppidis & castellis, quæ paulo ante in potestatem Cesarianorū peruenerant, dum Sfortiani Germanorum metu uires omnes ad defendendas ciuitates contraxissent, in agrum Cremonensem peruenit. Interea Germani, qui pro Carolo Cesare in Italia militabant, ad pauciores quotidie redigebantur. Italiq; cum Hispanis non multi erant. Equitatus etiam erat exiguus: ipseq; Antonius Leua, ad quem post recessum Ducis Prunsiuicensis summa rerum redierat, relicta iam dudum Laudensis urbis obsidione, Melignani castrametabatur: neq; diutius stipendij defectu ibidem permanere poterat, sed necesse ei erat alia ratione exercitum alere: animoq; agitabat quomodo Mediolani ad urbis præsidium Germanos saltem proximã hyemẽ continere posset. Quamobrem Mediolanenses metu perculsi, ne iterum ad contributiones, aut ad præbenda militibus cibaria redeundum esset: & si bis antea oratores ad

Cesare in Hispaniã ad querendũ tot malis auxiliũ
missi parum profecissent, tñ ne sibimet defuisse uide
retur, tertiu cũ literis in hæc sententiã ire uoluerũt.

Iam dudum, Inuictissime Cesare, calamitates no-
stras & per literas & per Oratores Maiestati tue
patefecimus, quos sigillatim, quibus hactenus eru-
mnis à militibus tuis uexati fuerimus, significasse nõ
ignoramus. Sed quia nullum adhuc remedium sensi-
mus adhiberi, necessitate coacti Oratorem hunc no-
uissimum mittimus: ut si alij leniores in querenda
tot malis medela uisi fuerint, is tanquam postremus
totum uulnus detegat, ne te ignorasse unquam dice-
re possis, quæ & quanta, postquam hic à tuis domi-
nari coeptum est, pertulerimus. Post exactum enim
diuturnum à nobis militum tuorũ stipendium, omnẽ
exercitũ tuum intolerabili in nos licentia debacchan-
tem octo menses aluimus. Mox renouato bello, &
deficiente rursus stipendio, quindecim alios menses
coacti fuimus quotidie pecuniam iuxta singulorum
mille aureorum censum ad sumptum duorum pedi-
tum contribuere: quæ summa ad quadringenta au-
reorum millia excreuit. Neq; tam diuturno malo, ni-
si collato etiam aureorũ trigintaquinq; millium tri-
buto, finis impositus est: quod ut in tempore exigi
posset, plurima prædia ad pauperũ usum testamento
legata uilissimo precio uendere oportuit. Atque eo
tempore

tempore tot domus à militibus tuis dirutæ, tot uirgines, tot nuptæ, tot uiduæ & infantes cathenis ob cõferendæ pecuniæ impotentiam uincti fuerunt: tot ciues dignitate atq; opibus antea splendidissimi à militibus tuis pecuniæ causa in uincula coniecti occubuerunt, ut nemo diuturnius aut miserabilius ullius unq; ciuitatis excidiũ uiderit. Nã præter eos qui domi forisq; ob uictus inopiã uita excesserũt, pleriq; ex ijs qui nondũ defecẽre, pane tantũ & aqua diu uitã tolerarunt. Quid totius agri uastitatẽ, agricolarumq; fugã referre opus est? quibus ob crebras militũ incursationes nihil ad uitã tuendã relictũ iam dudũ fuit ut nõ alia ex causa tot exitiales morbi oẽm dittonem Mediolanensem inuaserint: qui & magnũ ciuiũ nostrorum numerũ abstulerunt, & paucos in agris reliquerunt superstites. Si qui autem euaserunt, tanq; prorsus omni melioris fortunæ spe destituti in alias profecti sunt regiones, ut quod uitæ superest, inquietioribus locis transigant. Atq; in hoc rerũ statu nouũ bellum, quemadmodũ minime tibi ignotũ esse arbitramur, aduersus hãc infelicissimã urbẽ parari audimus. Quocirca cum nihil nobis reliqui sit, quod ad sustinẽdos belli sumptus denuo cõferamus, præter animã, eã ipsam tanq; à Deo acceptã ipsi uni cupimus (quoad liceat) seruare: ut aut aliquãdiu liceat, te Cæsar inuictissime suppliciter multisq; cum lachrymis obtestamur;

obtestamur: obsecramusq; ne eam nobis clementiam
 deneges, quam etiam hosti nō impertiri turpe esset.
 Huic urbi nonnunquam dominatæ sunt externæ gen-
 tes, quæ urgentibus bellorum necessitatibus Imperi-
 um relinquere maluerunt, licet fortassis (ubi melior
 sese offerret occasio) illius recuperationem tentare
 in animum induxissent, quàm nobis nihil tale meren-
 tibus excidio esse. Eam autem ciuitatem Cæsar, quæ
 non modo opes, sed uitam etiam & sanguinem pro
 eius exercitu sustinendo iam dudum contulit pessum
 ire patietur? honestissimasq; populi aliquando de se
 benemeriti preces negliget? neq; tot malis ipse, qui
 solus potest, auxilium feret? Quod si nullum, aut se-
 rum futurū est, audies paulo post eos, qui adhuc Me-
 diolani supersuerunt, quū iam amplius tot mala pati
 non possent, patriam reliquisse, & uictum miserabi-
 liter petere ab ignotis, si modo qui præbere non ab-
 nuat quispiam reperietur, Alioquin ferarum more
 herbis uescemur, quod adhuc plurimi ob inopiam
 facere coacti fuerunt: neq; id tamen absq; tuæ lau-
 dis imminutione euenire poterit, cuius causa nos ad
 huiusmodi miseras adductos fuisse palam feretur:
 meminisseq; debes te quoq; natum esse mortalem,
 atq; in hac suprema Imperij sede ad salutem, nō ad
 hominum perniciem à Deo constitutū, eidemq; omni-
 um abs te reddendam aliquando esse rationem.

Ad ea

Ad ea Cæsar per literas respondit ipsos Medice-
lanenses hortatus, ut paululum adhuc tolerarent.
Fore enim, ut breui intelligerent, nihil quiete Italiæ
sibi esse charius. Interea Antonius Leua animo uol-
uens quàm odiosum esset superiorum contributione
nomen: excogitata alia recuperandæ pecuniæ ratio-
ne, pœna capitis & fortunarum publicatione indi-
cit, ne quis panem conficere possit, aut farinam do-
mi habere, præter eos qui huiusmodi uectigal condu-
xerant: à quibus in singulos farinæ medimnos au-
reos tres menses postea nouem exegit: eaq; pecunia
non modo Germanis, sed & Hispanis & equitibus
stipendia abunde præbuit: reliquos autem Nouariæ
& in Laumellensibus aliquot oppidulis, ac per uil-
las agri Mediolanensis totam hyemem non tantum
uictum querere, sed impune etiam, quum aliter eos
continere non posset, prædari permisit.

Dum hæc ab Antomo Leua ad protrahendam
bellū pararentur, iam Franciscus Borbonius Duxq;
Vrbinas exercitus Veneti Imperator iunctis Sfor-
tianorum copijs ad circumsedendam Papiam profē-
cterant: neq; Leua præter ducetos Germanos atq;
Italos fermè octingentos, quos in ciuitatem pauloan-
te præsidio miserat, quidquam auxiliij poterat am-
plius ferre, sed Malignani se continebat rei exitum
expectans. Verum postquam magna ui ab hostibus
moenia

mœnia quassari audiuit, Mediolanum redire satius
 esse duxit, quàm sine auxilij præstandi facultate diutius
 milites in locis commeatu exhaustis continere. Op-
 pugnata itaque aliquot dies ciuitate, & strata haud
 parua murorum parte, Galli admixtis Venetis &
 Sfortianis dato pugnae signo tanta animi promptitu-
 dine prælium ineunt, ut qui intus erant, licet strenue
 resisterent, ad propugnandum non sufficerent. Sed
 postquam Petrus Biragus unus ex ipsorum Ducum sclop-
 pocrus grauius sauius cecidit, neque se ab humo tol-
 li, ne interea sui prælium desererent passus est: Et Pe-
 trus Butigella Caesarianorum pariter dux eodem teli ge-
 nere uulneratus pugna abscesit, Caesariani in arcem
 confugientes, quae paulopost ab eis pacta incolumitate
 reddita est, ciuitatem in potestate hostium reliquerunt.

Per eos dies Genua, quae totam aetatem atrocissi-
 ma peste laborauerat, adeo ut non solum ciues, sed ipsi
 etiam milites, qui praesidio positi erant, urbem dese-
 rere cogentur, magno in discrimine uersabatur.
 Nam Andreas Doria, quem supra Regiae classis Prae-
 fectum esse retulimus, parum gratum existimans in se Re-
 gis animum, maius quam dici posset odium in illum contra-
 xerat: duoque hominem praecipue mouebant: Vnum quod
 non tantum Lautrechus, sed ipse etiam Rex ab eo efflagi-
 tauerat Alphonsium Daualum, Ascanum Columnam
 & nonnullos alios Caesarianorum Duces, quos occiso

Vgone

Vgone Hispano Neapolis Prorege, Philippinus eius ex fratre nepos magna cum laude dissipata Neapolitana classe captiuos fecerat: ipsiq; ualde Rex succensere, nisi illos redderet, uidebatur. Quod quidem Doria iniquū esse existimabat, quoniā iure belli facultatem sese pecunia redimendi captiuis fecisset, neq; fidem suam frangi, neq; pecuniam sibi debitam eripi equū putabat. Alterū præcedebat offensionis causam ob subductum promissum stipendiū. Et propterea missionem aliquoties exposulauerat, ut sibi quō uellet cum triremibus abire liceret: quam cum Rex minimè cōcederet, testatus se iureiurando quod ipsi aliās prestitisset amplius non teneri, iam se Regis hostem aperte profitebatur, & cū Genuensibus à quibus ob rei naualis scientiā plurimi fiebat, inibat cōsilia patriæ libertatis restituendæ: multorūq; animos aduersus Gallum irritabat, q; nō solum Saonenses, qui antiquo iure Genuensibus semper paruerāt liberos effecisset, sed cōtra toties promissam fidē antiquam etiā Genuæ libertatē oppressisset. Quæ quidem multo ante prospiciens Theodorus Triuultius iam dudū ad Regē scripserat, satius esse Saonam Genuensibus reddere, q̄ populis nouarū rerū cupidis seditionis eo tēpore causam præbere. Simulq; monebat Dorianam uirū ad oēm rem maritimā opportunissimū liberalitate atq; officijs cōtinere optimū sibi uideri.

Sed dumq;

Sed dum Rex fidelibus Triuultij consilijs minus au-
 scultat, Doria forte nactus occasionem dum pestis
 adeò seuiret, ut ciuitas penè ab omnibus deserere-
 tur, ipseq; Triuultius urbis Præfectus multitudinem
 fugiens intra arcem se contineret, cum armatis ali-
 quot trirēibus urbi appropinquat. Et quamuis in-
 recipienda per uim ciuitate parū profuturus esset,
 tamen Gallica classis, quæ tum in portu erat, metu-
 ens ne sibi iter in Galliam intercluderetur, cōfestim
 abiit. Itaq; paucis repugnantibus, Doria cum suis
 ad numerum quingentorum Genuam ingressus est:
 uocatisq; statim ad libertatem ciuibus, omnes ad ar-
 ma suscipienda hortatur, ipsiq; Dij uelle uidebantur
 Italiæ imperium è Gallorū manibus uindicari. Nam
 intolleranda uis morbi omnium ferme corpora in tota
 Italia per eam æstatē adeò uexauit, ut temporis ui-
 tio pauci reperti sint, qui non ægrotauerint. Quam-
 obrem in Gallico exercitu, qui iam quartū mensem
 Neapolim obsidebat, multitudine languentium ple-
 riq; neglecti desertiq; moriebantur: quotidianaq;
 funera ob omnium oculos erant. Et quamuis eadem
 quoq; morbi uis Cæsarianos inuasisset, tamē umbra
 tectaq; urbis ipsos recreabant. At Galli diu circum-
 sedendo lociq; ipsius grauitate, ex quinque & uigin-
 ti armatorum millibus intra triginta dierū spaciū
 amisso interim Lautrecho Duce, ad quatuor millia
 redacti

redacti sunt. Atque ita Neapolis obsidionem deserere coacti, capti & spoliati prope omnes ad Auer-
sam urbem fuere. Huiusmodi igitur nuncio Genu-
enses, tanquam diuino auxilio freti Theodorū Tri-
uultium non solum obsidere intra arcem pergunt,
sed etiam aduersus Franciscum Borbonium, qui ex
Insubribus digressus cum tribus millibus expedito-
rum militum Genuam properabat, alacres urbem
tenuerunt, & obsidionem arcis haud intermittunt.
Quare Gallus, qui omnem recuperandæ ciuitatis
spem in celeritate posuerat, & propterea minore
commatum secum deferendi habuerat rationem,
cum ob locorum asperitatem, & populorū in Gal-
los concitatum odium minime efficere posset, ut in
usum exercitus annonam in tempore adferretur, &
cum paucis ipse profectus præter spem hostes ma-
gno in numero intra Urbem uenisse intelligeret: re-
imperfecta retrogressus Alexandriam se contulit,
ibiq; quoniam hyems iam instabat, hybernare cum
militibus constituit.

At Genuenses maioribus animis obsidioni innixi
intra paucos dies Triuultium penuria uictus coe-
gerunt ad arcis deditonem. Mox cum ualidiori-
bus copijs aduersus Saonenses profecti, imperij iu-
gum nemine auxilium ferente subire cogerunt.
Adempta igitur in hunc modum Gallis Genua: cum

N in proxi

in proximum annum omnis Francisci Sfortiæ recuperandi Mediolanensis Ducatus spes coniecta foret: reliquum erat per hyemem nequaquam sine hostium vires in Insubribus incrementum accipere, dum interea Galliarum Rex ualidiores copias pararet: quibus & amissum propè partum Neapolitanum Regnum recuperare posset, & Cesarianos iuxta fœdus Italia expelleret. Ceterum nihil æque Regis animum angebat, ac Genuæ amissio: quod & ciuitas esset ob uicinitatem peroptuna rebus suis, & antiquo titulo obnoxia: & quod priuatus ciuis, qui tot annos ipsius stipendio militasset, nullo externorum Principum auxilio non solum florentissimam ciuitatem occupasset, sed pulso etiam undiq; Gallico præsidio Regiam potentiã contemneret uideretur. Quamobrem Franciscus Borbonius, qui Regis animum plane nouerat, quum per exploratores audiuisset Genuenses, tanq̃ ab hoste securi essent, omnem fermè militarẽ custodiã intermisisse: simulq; relatũ esset inuisam esse multis nimia Doriciã potentiã: occasione recipiendæ Genuæ oblatam esse existimãs, Monteiano peditũ præfecto mandat: ut cum expedita militum manu celeri itinere profiscatur. Fieri enim posse, ut in proximam noctem Genuã aduenteret, priusq; occuparet urbem, quàm quidq̃ tale à ciuibus suspicaretur: & quoniã relatũ quoq;

quoq; erat Dorian in suburbano habitare, eius per noctem cōprehendēdi cura Valcerchæ uni ex Centurionibus, qui melius de facie hominem nouerat; iniuncta est. Et militibus quidem maturandi itinēris sedulitas non defuit. Sed quum omnia, quæ de Genuensium negligentia dicta erāt, uana esse offendissent. Alexandriā ex templo rediēre: neq; amplius Genuensis expeditionis tentandæ Gallo oblata est oportunitas. Nam postq̄ Carolus Cæsar Doriæ factinus agnouit, haud ignarus quantū antea rebus suis in Italia detrimenti allatum esset ob Genuæ iacturam, urbem rei maritimæ opportunissimā in discrimen amplius adduci noluit. Igitur nauibus eō transmittit Hispanorum peditum circiter duo millia, ut præsto essent uel ad oræ ligusticæ (si ita expediret) defensionem, uel ad augendum Leuæ in Insubribus exercitum. Quo circa ipsius Leuæ iussu Lodouicus Barbianus, quū iam dudum Gallorum manus effugerat, Genuam proficiscitur: ut peditibus Italicarum rerum ignaris præffet: quos postq̄ inter saxa Gerupes aliquandiu sine stipendio continuit, neq; à Genuensibus urbem introire permitterētur, per Aperi nini saltus in Placentinos traduxit. Atq; ita hostes sefellit, qui iam pridem astate aduentante, instauratis exercitibus, auctisq; tam pedestribus q̄ equestribus copijs, illorū iter ad Antonū Leuā intercludere

conati erant. Sed dum Derthonensem atq; Alexan-
 drinam agrum obseruant: qua uenturos Hispanos
 existimabant: illi longiore uia profecti per montana
 loca, quæ Pontifici parebant, celeri cursu ad Pa-
 dum è regione oppidi Belgiosi perueniunt. Cumq;
 eò Antonius Leua adductis omnibus copijs Medio-
 lano uenisset, naeti ab incolis naues nemine repu-
 gnante Padum trajciunt. Venerant autem ex Hi-
 spania, pleriq; eorum sine calceis: multi absq; in-
 dusio & lacerna: omnes autem propè seminudi, co-
 lore etiam & uultu ita squallido, ut fame consum-
 pti uiderentur: ac ut uerissimo uocabulo egeni ab
 omnibus nuncuparentur. Neq; eorum in urbem ad-
 uentus minores quàm antea reliquorum militum ca-
 lanitates attulit. Nam quum Germani, quibus ab-
 unde stipendia ex nouis panis uectigalibus pende-
 bantur, eò importunitatis processissent, ut pro libi-
 to domos ciuium ingressi hic prandium, illic cœnam
 sibi parari, nec nisi accepta etiam pecunia abire
 uellent: occlusæ domorum fores totos dies permane-
 bant: neq; propterea tutæ erant ab iniuria. Nam
 per tecta, per fenestras, trans parietes allatis scalis
 introibant milites: nihilq; proficiebant, qui propte-
 rea ad Antonium Leuam deferebant querelam.
 Quin adeo mos huiusmodi inualuerat, ut uertere-
 tur in iocum, si in quampiam domum, dum aliquis
 egredere

egrederetur, Germani statim irrumperent. Postq̄ autem egenorum multitudo in urbem confluit, id adiectum est mali: quod per compita & uias sepe numero uestimenta ciuibus detrahebantur per uim: & cum pecunijs crumena auferbatur. Quocirca pleriq̄; ex his, quibus quidpiam adimi poterat, domi latitabant expectantes quem finem tam diuturnum bellum aliquando esset habiturum.

Iam enim Gallus Mortarium per uim receperat: & Philippus Torniellus relicta Nouaria ipsius patria Mediolanum se contulerat: neq; præter duas arces quisquam locus Casarianis trans Ticinum parebat: Veneti q̄; traiecto Abdua cum omnibus copijs Malignanum rursus uenerat. Ipsi autem Sfortiani partim ad Gallum, partim ad Venetos transiuerat: ut in utroq; exercitu, quoniam bellum confici sua magis intererat, aduersus hostes pugnarent: uerum statim conficiendi belli spes euauit. Postq̄ enim in aciem exercitus prodierunt, cognitum est & Gallum & Venetos pauciores militum copias adduxisse quam sese antea parasse iactauerant: quamobrem Sfortia admonebat, quando Mediolanum, præsertim nouis Hispanis ad Leuam auxilio profectis, oppugnare ipsi haud sufficerent: ut diuisis copijs Veneti Casianum, Galli Abbiatum sese reciperent: equitatuq; prohiberent quidpiam ad hostes com-

portari: fieri enim posse, ut ciuitas paruo temporis spatio ad deditionē cogeretur: quum ob diuturnum bellum in toto agro Mediolanēsi nullæ fermè essent segetes: omniaq; alia esculenta iam dudum fuissent direpta. Sed Gallus ubi recuperandæ urbis Mediolani facultas non daretur, mandatum à Rege accepisse dicebat, ut rem potissimum Genuensem curaret: & propterea trans Padum redire sibi satius esse, quum Veneti Casiano, Sfortiani aut̃ Papia & Viglueno hostem cōprimere sufficerent, ne longius euagaretur. Itaq; confestim Veneti Melignano mouerunt: ipse aut̃ Gallus, qui suos propius urbem admouerat, ad uicum Landrianū duodecim passuum millibus inter Papiensem & Laudensem uiam ab urbe se contulit: ibiq; dum impedimenta & machinas bellicas unaq; prunam suorū aciem præmittit: & ipse Borbonius serius discedit cum media & postrema acie, Antonius Leua, p̃ speculatores certior redditus Gallū præmissa copiarū parte Landriani moram trahere, uocatis ad consiliū Ducibus:

Magna (inquit) adipiscendæ uictoriæ nobis sese offert occasio. Veneti unaq; Sfortiani (sicut hodie accepi) cum Gallo discordes Melignano abierunt: Gallus autem Landriani substitit. Huic ego congreddi animo agito: nec uereor quin uestris uiribus nihil tale opinantem ante opprimam, quàm arma expe-
dire.

dire, quàm aciem instruere possit. Cæterum si forte prius inde abierit, fugati hostis gloria, simulq; ex ultimo agmine nobis præda minime poterit deesse. Cumq; omnes in eandem sententiam transfissent, ad arma per totam urbem conclamatur, & in unum coacti omnes super induto armis candido indusio, ut per noctem à suis dignosceretur, Antonium Leuam secuti sunt, non sine magna ciuium admiratione: qui hostes diuisis copijs abiisse nescij non obstupescere non poterant, cum uiderent ipsum Leuam ob podagram & articulare morbum sella incubantem à quatuor hominibus armatum gestari: memoresq; cladis apud Caratum superioribus annis Medici illatæ per Barbianum, existimabant strenuum quidpiam facinus temptari: sed ob numerosiorem & omnibus rebus magis instructum hostem dissimilens exitum fore arbitrabantur. Igitur quum per noctem Cæsariani sine tubarum aut tympanorum sono proceßissent, atq; ad duo miliaria uicini essent hostes: iterum ab exploratoribus admonitus Leua Gallos nondum Landriano abiisse, citatiore gradiens passu prius illos inuasit, quàm hostis aduentum persenserit. Quare cum uix arripiendorum armorum tempus concederetur, iamq; prima acies sub Ioanne Thoma Galerato Mediolanensi præmissa abesset longius, neq; admonita in tem-

pore reuerti posset: reliquum erat Gallo his co-
 pijs quæ secum erant pugnae fortunam experiri.
 Maximam autem spem posuerat in Germanis pe-
 ditibus: quos ad duo millia & quingētos, tum è Ger-
 mania tum è Caesarianorum transfugis antea colle-
 gerat: nisi & ipsi fortunam, animosq; cum dono mu-
 tassent. Nam in primo congressu percussiloco ces-
 serunt: & nisi aliquantisper Italarū peditum circi-
 ter duo millia, ducibus Hieronymo Castillionæo &
 Claudio Rangonio Mutinensi, impetum sustinuis-
 sent: nemo in toto exercitu erat, qui non statim om-
 nem saluam spem in fuga poneret. Sed dum Italis
 eorum conspectum fugere, quos nuper oppugnauit
 uenerant summum dedecus uidetur, præliatum est
 parumper æquis animis: mox equitatu, & Germa-
 nis terga dantibus, Itali pariter pugnae uictoriam
 hostibus concedunt. Ipseq; Franciscus Borbonius
 dum frustra præaltam fossam equo transilire niti-
 tur, cum Castillionæo & Rangonio atq; alijs quam
 plurimis in hostium manus incidit. Atq; ita equi, ius-
 timenta, uehicula, omnis ferè & Gallorum & totius
 exercitus supellex, machinæq; imprumis bellicæ Ce-
 sarianis prædæ cessere. Reliqui autem, qui abie-
 ctis aut relictis impedimentis abiēre: cum prope Pa-
 pian applicuissent à Picenardi militibus, qui præ-
 sidio urbis impositi erant, armis atq; equis exuti,
 plus

plus auaritiā in hominibus iam dudū prædæ assuetis, quam amicitiam aut fidem posse perspexerunt.

Per idem ferè tempus Nouariæ memoria dignū facinus æditum est. Nam postquam Antonius Leua exploratis hostium uiribus cognouisset sibi ab eorū impetu parum timendum esse, Philippum Tornielum cum trecentis ferè peditibus paruōq; equitatu Mediolano emiserat, ea ratione, ut dum hostes cis Ticinum moram traherent, Torniellus amnem transgressus, Nouariam reliquaq; eius agri loca reciperet. Sed quia nullæ naues ad traiciendum fluuium aderant, lembos duos carris impositos secū adducit. Atq; ita cum paulatim sui amnem tranassent, equiq; habenis ab ijs, qui in lembis erant, deducti ad alteram ripam incolumes peruenissent, improviso nonnullos Sfortianos pedites, qui arcem quandam circumfoderant, aggressus, nihil tale opinantes oppressit. Itaq; armis impedimentisq; spoliatos capto eorum Duce abire permisit. Post hæc Nouariam ire pergens per arcem, quæ à Cæsarianis tenebatur, in urbem intromissus, alterum Sfortianorum Ducem cum peditum cohorte coegit ad urbem tradendam. Exinde quia maturæ erant segetes, & coloni Gallis & Sfortianis uictoribus bona spe pleni armenta è montibus domum coegerant, emissis militibus properat undiq; prædā agere. At Præfectus arcis iam

semotis hostibus, nihil sibi amplius timendū putans, cum aliquot è suis animi relaxandi gratia per urbē nonnunquam inambulabat: quū captiui quinque, duo scilicet Sfortiani, reliqui Nouarienses, custodiae causa eò adducti, nonnullorum auxilio, qui in arce opus faciebant, arreptis armis, et Hispanis qui pauci intus erant partim trucidatis, partim in carcerē coniectis, arce potiuntur: et quia nondum Gallos profligatos fuisse audierant, auxilium à suis haud frustra sperabant. Nam Sfortia quàm primum Tornielum Mediolano egressum esse per exploratores cognouerat, Nouariam petere arbitratus, ad suorum tutelam Ioannem Paulum fratrem cū ualida peditione manu iusserat properare: iamque Vigluenum applicuerat, quū Tornellus audiens Praefectū arce exclusum, nullam morā interponēdā ratus eò accurreret: minisque primū propugnatores, nisi portam recluderent, terrere, mox arma expedire, scalasque parare, ac suos ad cōscendendū hortari. At Sfortiani qui intus erant ob paucitatē diffisi, nihil praeeterquam de conseruanda ipsorum uita pacti, demisso ponte Tornielum intro admiserunt. Itaque ipsi incolumes reliquis Nouariensibus trucidatis ualidissimā arcem, quam inopinato euentu hosti eripuerat, deserere coacti sunt.

Dum haec agerentur, iam fama erat Carolum Caesarem post Gallorum apud Neapolim excidium, ingentem

ingentem triremium, atq; omnis generis nauium nu-
 merum parasse: Italiãq; decreuisse eo anno pete-
 re, ut de more Imperatoriam coronam adsumeret:
 & iccirco Barcinonæ foedus cum Clemente Ponti-
 fice percusserat: obliteratediq; odijs Medicum fami-
 liam, quam Florentini direpta à Cæsarianis Roma
 ciuitate eiecerant, restituere promiserat. Insuper
 quietem Italicam sibi cordi esse asseuerans, nihil pro
 communi Christianorum pace simul ac in Italian ue-
 nisset prætermissurū pollicebatur: Iamq; Andreas
 Doria ipsi obuiam cum Genuensium classe in Hispa-
 niam profectus erat, & Galliarum Rex omnia sibi
 in bello aduersa hactenus contigisse prospiciens, ma-
 lebat legationibus de rebus suis, quam armis cum
 Cæsare agi: sperabatq; æquiores conditiones refer-
 re, si foedus ante aduentum ipsius in Italian tracta-
 retur. Atq; ob id Lodouicam matrem adhibitis ali-
 quot Regni Consiliarijs Cameracum præmiserat,
 ut unà cum Margarita ipsius Cæsaris amita, quæ
 Belgicæ inferioris administrationi præerat, in fini-
 bus utriusq; prouinciæ cõueniret. Nec difficile ad-
 modum fuit utrinq; animis ad concordiam inclinan-
 tibus rem cõponere: Gallo præsertim Heliodoran-
 ipsius Cæsaris sororem uiduam in matrimonium du-
 cente, & numerante pro filiorum redemptione au-
 reorum uigesies centena millia.

Fama aduentus Caesaris in Italiam increbrescente, Franciscus Sfortia, qui profligato exercitu & capto Francisco Borbonio Duce, nullam amplius in Gallo spem sibi superesse prospiciebat, & sua cum Venetis arma ad Ducatum recuperandum non sufficere arbitrabatur, quomodo Caesari reconciliari posset indies animo uolebat: nemoq; ad id Pontifice magis idoneus uidebatur, tum quod Romanae Ecclesiae haud minimum conducebat Italiam esse pacatam: tum etiam quod Caesare in Insubribus occupato nulla subiugandae Florentinae Reipublicae aderat occasio. Accessit insuper ad mouendum Caesaris animum, bellum, quod eo tempore Solymanus Turcarum Imperator aduersus Ferdinandum ipsius Caesaris fratrem tantis uiribus gerebat, ut paucis diebus omnem inferiorem Pannoniam, expugnatis arcibus & pleurisq; locis eius prouinciae munitioribus, in potestatem redegerit: adeo ut, nisi Vienna ciuitas magno militum praesidio munita obstitisset, qui tantos conatus retardaret in tota Germania obuiam habiturus fuisset neminem. Quamobrem Carolus Caesar ubi Genuam applicuit his copijs, quas secum nauibus adueherat, Placentiam ire perrexit: euocatq; statim ad se Antonium Leuam, qui post captum Franciscum Borbonium & profligatos Gallos aduersus Venetos Castiani supra Abduam castrametatos exercitum adduxerat,

adduxerat, unaq; de rebus Insubrum collocutus: Et si maxime Caesaris animus ad pacem Italicam inclinaretur, tamen homini summa cupiditate conficendi iam dudum coepti belli inflammato, exercitum aduersus Sfortianos qui Papiæ erant adducere permisit: propterea quod à Legatis Francisci eorum Ducis impetrare non potuerat, ut eam ciuitatem atque Alexandriam sequestro Clemens Pontifex teneret, donec de innocentia Principis cognosceretur. Erecta eo tempore mirum in modum omnium erant studia. Nam & qui Caesaris partibus fauebant, nihil ipsum in Italia agentem non conficere posse sperabant: Et qui Franciscum Sfortiam cupiebant imperare tum ob perspectum aliàs eius in Caesarem studium Pontifice praesertim intercessore, tum ob conseruandam Germaniam aduersus ingentes Turcarum vires, Caesarem necessitate adductum iri ad Principem restituendum existimabant. Haud enim uerisimile erat aduentante iam hyeme totum bellum eo anno confici posse, & in proximum differre in tanto Turcarum metu nõ satis tutum uidebatur. Non parum etiam mouebant exercitus nuper è Germania atq; Hispania adducti, praeter Veteranos qui ob ipsius Caesaris aduentum nõ solum praesens stipendium, sed praeteriti etiam temporis efflagitabant: & facta seditione ad quingentorum numerum Mediolanum ingressi,

ingreſſi, cum in urbe circiter uiginti dies morantur
 xiſſent, haud mediocres calamitates iam dudum affli-
 ctæ ciuitati attulerunt. Optimum itaq; uidebatur re-
 bus compositis Franciſcum Sfortiam in paternum
 ſceptrū reſtituere, niſi id è dignitate Cæſarea haud
 eſſe Antonius Leua aſſeuerans magnis uiribus Pa-
 piam oppugnare, machinas bellicas & tormenta q̄
 plura adducere, ſcalas parare, militesq; ad prælium
 expedire properaſſet: quibus rebus & ſi Anibal
 Picenardus, qui præſidio urbis præerat, parum mo-
 uebatur, tamē quum in ſecundum uſq; menſem com-
 meatus intus non ſuppeteret, & emiſſis paulo ante
 quatuor peditum cohortibus ad ſancti Angeli oppi-
 dum, quò Leua exercitum adducere diſſimulauerat,
 pauci in urbe contra tantas hoſtium uires remanſi-
 ſent anteq̄ ab hoſtibus oppugnatio fieri cœpta eſſet,
 ciuitatem pacta militum & rerum ſuarum incolu-
 mitate reddidit, non ſine maxima adeptæ antea glo-
 riæ imminutione atq; auaritiæ nota, quod metu amit-
 tendæ ad eam diem congeſtæ prædæ deditionem fe-
 ciſſet. Sed utcunq; fuerit: Pacis cōſilia haud propte-
 rea aſpernatus Cæſar anteq̄ Bononiam proficiſcere
 tur, quò Clemens Pontifex ad ipſum excipiendū Ro-
 ma ueniebat, Mercuriū Cattinarium Cardinalem,
 ſummumq; Imperij Cancellarium Cremonā miſit,
 ut cum Sfortia de cōditionibus reſtituendi Ducatus
 ageret.

ageret: moxq; Antonium Leuam, quem huic cepto existimabat obstare, Bononiam ad se euocat: atq; in terea Lodouicum Barbianum Insubribus Præpositum constituit. Cæterum ne dum pax tractaretur, milites qui in Insubribus hybernabāt nihil agerēt, Barbianus Hispanos atq; Italos pedites, quos ad septem millia secum habebat, ad oppidum sancti Angeli adducit, quod Sfortianorum duæ totidemq; peditum Venetorum cohortes præsidio munierant. Sed postq̄ aliquandiu Barbianus tormentis & machinis oppugnasset mœnia, nactus opportunitatem iugis pluuie cum scloppetariorum sub diuo pro muris dimicantium nullus esset usus, suos scutis innixos gladijs et pilis aduersus hostes pugnare, in primisq; ipse inter medios uersari, ac strenuos quosq; murū ascendere hortatur. Sfortiani igitur & Veneti cum ignitas cordas ob pluuiam præ manibus tenere non possent, iccirco abiectis scloppis cominus pugnare necesse esset, fracti animis paulatim hosti cedere, atq; aditum Cesarianis præbere. Itaq; oppidum ingressi hostes, quos primum habuere obuiam ad unum ferè omnes neci dedere: reliquos autem iam mitigatis animis inermes pecunijsq; spoliatos abire permiserunt. Hoc successu elatus Barbianus, & si ualde cuperet Laudensem expeditionem aggredi, propterea quod eam ciuitatē toto in bello tanquam

durissimam

durissimam frontem Cesariam obuiam semper habuerant; tamen & hyeme iam aduentante, & parum suppetente militum stipendio, satius duxit trans Abduam proficisci: ubi nullis ante acto anno militum hospitij homines uexati, commeatu abundabant: quam frustra ciuitatem presidio & moenibus munitissimam tentare. Iamq; Castiani supra Abduam confecto ponte, & parte copiarum transmissa, nonnullae Hispanorum cohortes ex ijs qui egeni nuncupabantur, retrocedendi consilio inuito, Mediolanum properabant: quum Barbianus audita suorum seditione ad urbem aduolat: & ne ciues per uim illos alere, aut quidquam durius pati cogerentur, quemadmodum pauloante Leua Papiam oppugnante contigerat, praecipit omnibus, qui per aetatem possint, arma capere. Quare Hispani, quibus sine praelio introire non licebat, retrocedere, ad exercitumq; proficisci, quam pugnae periculum facere satius duxerunt.

Per id tempus Veneti, ne soli quiete Italiae egre ferre uiderentur, de pace cum Carolo Cesare Bononiae agere coeperunt. Quocirca Franciscus Sfortia magis ad pacem accensus decreuit quoquo modo restitutionis condiciones accipere: acceptoq; fidei publicae à Cesare diplomate, Bononiam proficiscitur: utq; primum ad conspectum Caesaris accessit, uerba fecit in hanc ferme sententiam.

Nihil

Nihil mihi unquam fuit optatius dum per tuos,
inuictissime Cæsar, licuit, quam ut aliquando dare-
tur occasio, qua meam erga te obseruantiam & stu-
dium demonstrare possem. Cognouisses enim te mi-
nime in immemorem beneficiū contulisse. Sed quan-
do fors ita ferebat, ut non sufficeret tuo me auxilio
in paternū Ducatum restitutum esse, nisi iterum atq;
iterum uictoria tuorum arma contra hostem sepe
bellum instaurantem præsto fuissent: Gaudebam sal-
tem, quod in tātis rerum turbinibus inclinante non
nunquam ad hostes fortuna, tamen semper eundem
animum seruaueram, neq; hostis pollicitationes,
neq; cuiuspiam stimuli, meam erga maiestatem tui
nominis fidem labefactare potuerant. Quod quum
ita palam esset, ut te nullo modo id ignorare existi-
marem, fieri posse non putabam, ut quum tanta fi-
dei in me documenta perspexisses, in suspicionem
lesæ maiestatis Romani Imperij apud te inciderem.
Sed quoniam in non obscura multorum æmulatio-
ne tibi necesse erat interdum sermionibus tuorum,
quibus immitiora consilia magis placebant, aures
adhibere, ipse fortunam meam potius semper do-
lui, quod per locorum distantiam causam meam iu-
stissimam apud te probare non possem, quam tuam
in me (etiam cum tuorum armis acerrime obside-
bar) asperitatem, aut inclementiam unquam accu-
sari.

fauit. Quin etiam speraui omni tempore non modo tot calamitatibus Italiae, sed meae etiam expulsionis nullum ab alio quam abs te salutarium remedium afferri posse: itaque aduentum tuum uotis exposcebam. In animum enim induxeram, quando te absente in dicta causa fueram damnatus, nunc te iudice in Italia existente innocentiam meam ab inuidorum calumnijs tutam fore. Atque haec cum dixisset Sfortia, reddito statim Caesari diplomate, nulli rei se magis confidere, quam benignitati clementiaeque ipsius dixit.

Quocirca Caesar pro re pauca respondit, amplexatusque principem bono iussit esse animo: postmodumque Pontificis et Mercurini Cardinalis opera constitutis de restitutione conditionibus, Sfortia praeter ea quae Daualo, Leue, et alijs qui Caesaris partibus in Cisalpina Gallia fauissent, quotannis dono dare sese obstrinxit: summam aureorum noningentorum millium ipsi Caesari pollicetur: e quibus primo anno qui erat a partu uirginis trigessimus supra mille sinuum et quingentesimum, atque huiusce belli decimus, quadringenta millia: reliqua equis pensionibus in annos decem numerare teneretur. Cognita Francisci Sfortiae restitutione Hispani iterum seditionem faciunt: minitanturque urbi hostilia, nisi emerita iam dudum stipendia sibi a ciuibus pendantur. Quamobrem Mediolanenses conuerso
in macro-

In mœrorem gaudio, quod ob restitutū Principens suum conceperant, Legatos ad Cesarem mittunt obsecrantes: ut iam initis cum Francisco ipsorum Duce pacis conditionibus miserrimā ciuitatem ad superiores sumptus & ærumnas, quibus plus æquo iam dudum uexata fuit, redire non sinat. Et propterea si quæ militibus restant numeranda stipendia, ea ex priuatis Mediolanensium pecunijs, quæ iam pridem exhaustæ sunt, nequaquam erogari debere. Quod cum Cæsar æquam esse duxisset, ut eo metu ciuitatem liberaret, militum partem exauctoratam in patriam redire iussit: reliquos autem traduxit ad Florentiam obsidendam, neq; in Insubribus quenquam remanere permisit, præter illos qui arcis Mediolanensis & Comi custodia præfecti erant. Vtrumq; enim locum in pacis conditionibus, tanquam pignus pecuniæ primo anno promissæ, sibi reseruauerat. Quamobrem Franciscus Sfortia acceptis à Carolo Imperatore iussis Ducatus Mediolanensis titulis, Alexandrum Bentiuolum uices ipsius gerentem, Iacobum Philippum Saccum Senatus Præsidem, Ioannem Baptistam Specianū rerum criminaliū præfectum ceterosq; Magistratus, Mediolanū ad suscipiendam Imperij administrationē mittit: qui statim uocatis urbanarū rerū Præfectis, ut tam ingens pecuniarū summa ad constitutū tempus exolui posset,

Veſtigalia primum omnia duplicarunt: mox cum ob populi paucitatem ea minime ſufficerent, ne tanti oneris quiſquam immunis eſſet, decretum eſt: ut in tantam farinæ triticæ ſummam, quantam baiulus humeris ferre ſoleat (Mediolanenſes medium uocant) ſexqui aureus nummus, duoq; denarij ſupra eius ſummæ dimidiū in parem ſicalæ & milij meſſuram: at in unum quemq; uini condium, quod ferme æquale eſt onus, aſſes æris uiginti exigerentur. Cæteris quoq; in ciuitatibus & locis Mediolanenſis ditionis præter conſueta ueſtigalia par tributum, licet alia atq; alia ratione, impoſitum eſt.

Atq; hæc quanquam grauiffima eſſent, præſertim populis tam diu atrociffimo bello fame ac peſte uexatis: tamen tanta animi moderatione antea Franciſcus Sfortia imperauerat, ut eo reſtituto omnes in meliorem uiuendi ſpem erecti ſint.

F I N I S.

GALEACIVS CAPELLA
Lectōri Salutem.

Per æ precium studiose Lector me
facturū existimaui, si bellum quod
cum Ioanne Iacobo Medice, per
Franciscum Sfortiam . II . Ducem
Mediolani illustrissimū, unaq; per
Eluetios & Chrisones gestum est, superioribus cō=
mentarijs adderem. Non quod res insignis fuerit,
& quæ cum bellis iam per me scriptis cōnecti me=
reatur, in quibus omnes ferme Christianorum Re=
ges & Principes impliciti fuere, uarij; & misc=
rabiles fortunæ casus digni omnium noticia euene=
runt. Sed quia pertinere uidetur ad ipsius Ducis re=
stitutionem, de qua me scripturum in operis initio
professus sum, noscere, quemadmodum Musium ali=
aq; loca Mediolanensis ducatus, quæ Medices in
potestatem redegerat, ad Principem suum re=
dierint. Quod quidem cō breuius scripsi, ne
rem paruan plus quàm par sit extolle=
re, & ex musca (ut in prouerbio est)
elephantum facere
uiderer.

A D D I T I O

Belli Musiani.

XNNVS AGEBATVR: intra quod temporis spacium in Bononiensi restitutione conuētum erat, ut Comum ciuitas, arxq; Mediolanensis Francisco Sfortiæ redderentur. Quocirca Hispani, qui ambobus locis presidio positi fuerant, quum à Sfortia impetrare non potuissent, ut ipsorum opera in aliquo militari munere uteretur, ne absq; stipendio remanerent, Ioannem Iacobum Medicen secuti sunt: qui per superiora bella occasionem nactus præter Mongutiæ & Leucum, totum ferme Larium lacum occupauerat, ac Ocellum (quod nunc Domussula dicitur) cum eius Iurisdictione ab Antonio Leua traditam possidebat: & cui oportunum erat milites paratos tum habere. Iam dudum enim animo agitabat, quomodo Volturenæ uallem armentis uinôq; ditissimam, in potestatem redigeret. Quod, quando in expeditione Clauennæ parum successerat: quoniam Cesariani debellato & capto apud Ticinum Gallorum Rege, noluerant bellum per ipsum Medicen inchoatum aduersus Rhetos persequi: nunc adiunctis ad eos, quos antea diuersis in locis

locis delegerat, noningentis lectissimis peditibus, qui præsidio arcis Mediolanensis & Comi impositi erant, & tribus millibus Germanorum, quos Pandulphus Diterich ab Aembo ipsius sororius, uir opibus & gratia apud Ferdinandum Romanorum Regem pollens, mittere in auxilium promiserat, sperabat eam uallem, antequam quisquam suppetias ferre posset, percurrere: oppida & uillas diripere: è captiuis ingentem auri summam extorquere: Postremo quodpiam ex oppidis eius uallis, quod magis idoneum uideretur, uallo & fossa statim munire, præsidioq; firmare: ita ut si Rhети tantum in numerum uenissent, quibus ipse patenti acie par non esset, ij quos introduxisset, munitionibus tuti esse possent. Atq; ita ubi hostes pecunie aut comæatus inopia in bello perseuerare (quod breui fore sperabat) nequiuissent: ipse denuo uillas & oppida circumiacentia inuaderet, & tandem siue ui siue belli tædio, totam uallem uictor possideret. Hac igitur spe ductus, & si non ignoraret sibi à Francisco Duce timendum esse: quippe cui necesse esset conditionibus pacis frustra cum eo tractatis, honoris utilitatisq; causa rerum suarum redintegrationem armis tentare: tamen existimans ipsum ob ingentem pecuniam pauloante Cæsari numeratam, ita exhaustum

esse, ut non nisi post multum temporis ad bellum gerendum necessaria in promptu habere posset, expeditionem in Volturenos ulterius differre noluit. Quin ut maiorem hostibus terrorem incuteret, quocumque proficiscitur uarios rumores iactat impulsore & auctore Frãncisco Sfortia bellum moliri: quod quidem Rhetis, qui recentiori nomine Chrysones dicuntur, ac Eluetijs (ut utraq; gens est ad suspitionem procliuus) tanto magis persuasum est, quanto id uerisimilius erat: quum Chrysones Clauennæ & Volturenorum ualles per imperij Mediolanensis, ad quod pertinebant, mutationes nullo legitimo iure, sed quia ipsis ob uicinitatem & locorum fertilitatem utile erat, occupauerant. Accessit insuper ad confirmandam huiusmodi opinionem mors Martini Paulini eorum Oratoris, qui tunc ad Sfortiam missus erat ad percontandum, an uera essent, que Medices de bello ipsius iussu moto iactabat: & dum Mediolano Comum uersus rediret, de uia à quatuor ex ijs qui presidio Mongutij stabant tractus, in proximum locum uirgultis & dumis consitum, unã cum filio itineris comite crudeliter occisus fuerat, ita ut crederent in ditione Mediolanensi non sine ipsius Sfortiæ uoluntate tantum facinus patratum fuisse. Quamobrem Princeps ne aliena culpa sibi impingeretur, homicidij ueritate

ueritate explorata, nuncium ad Chrysones cōfestim mittit, qui huiusmodi suspicionem purgaret: & ut declararet qualis esset erga eos animi, omnia referret, quæ antea per Martinum de explorato Medicis aduersus eos belli apparatu referri mandauerat. Quibus illi ita credendum responderunt: si per Lodouicum Vistarinum, quem cum magna militum manu Comum intrasse ipsius Sfortiæ nomine intellexerant, aut per alium quempiam loca, quæ à Medice tenebantur, nudata præsidio inuaderet: & eum rebus suis metuere, ac ab incepto aduersus Volturenos bello desistere cogeret. Per id tempus Medices ad lacus summum peruenerat, statimq; uallem ingressus Morbenium (oppidū est à capite lacus octo millibus passuum) occupat, quod coacta ingenti fossorum manu uallo & fossa, quàm celerius fieri potest, munire, & quicquid commeatus ibi prope reperit, introducere properat. At Voltureni qui illo infensiores hostem non habebant, continuo in armis fuerunt, & ad oppidum Sondran, quod supra Morbenium est, sese recipiunt: ita ut Medices longius cum suis progredi non ausus sit, præsertim quū Germani quos ab eo euocatos diximus nondū uenissent: quos postea Bernardus Cardinalis Tridentinus pro Ferdinando Romanorū Rege agēs in Sfortiæ Ducis gratiā ad illū trāstre prohibuit. Interea Chrysones,

audito bellico Medicis apparatu coactō domi concilio, non amplius tolerandam esse eius audaciam discernunt: neq; suos satis esse ab iniuria tutari existimant, nisi hostem perpetuum eundemq; insensissimū usq; ad extremum excidium persequantur. Et propterea ad Eluetios opem in bello aduersus Medicen gerendo imploratū mittunt, quorum octo pagi Turregium, scilicet, Berna, Clarona, Basilea, Apzel, Scaffusium, Friburgum & Solodorum comprobata Chrysonum sententia electis ducibus & delectu statim habito, magnum numerum peditum conscripsere, quos ad bellum unā cum Chrysonibus progredi aduersus Medicen iusserunt. Reliqui uidelicet, Vrania, Lucerna, Zuch, Suith, & Vnderualdum, quod superiores octo pagi amplius q̄ necesse esset auxiliij misissent, bello sese immiscere superuacaneū duxerunt. Atq; ita in hanc expeditionem, præter Volturenos, Chrysonum & Eluetiorum supra quatuordecim millia profecti sunt. Quocirca Medices qui nunquam crediderat eos proprijs sumptibus bellum moturos, falsa spe seductum agnoscens, coacta præda, quam in ualle pluribus ex locis fecerat, ad lacum cum suis omnibus, præter eos quos præsidio Morbenij cū Gabriele fratre reliquerat, regressus est: primumq; Musium rebus omnibus, quæ ad sustinendam oppugnationē obsidionemq; tolerandam pertinent,

pertinent, firmavit: mox classē denuo conscendit,
 ut ad unumquēq; locum quō belli opportunitas exi-
 geret occurrere posset. Iam Eluetiorum & Chry-
 sonum phalangēs Sondram applicuerant, primāq;
 acies Morbenium usq; percurrēbat. Quod sentiens
 Gabriel Medices, quum oppidum nondum esset com-
 munitum, & milites qui intus erant ad propugnā-
 dum contra tantum hostium numerum sufficere non
 possent, depulata omni oppidanorum suppellecti-
 le, antequam iter sibi ab hostibus praecluderetur, la-
 cū uersus iter dirigit: itaq; ab his qui in classe erāt
 procul uisus, cum plerisq; suorum in nauibus exce-
 ptus est. Desuere tamen nonnulli, qui praedam qua-
 rentes ad diuersa montis loca diuerterāt, & tardius
 agmen hostium adueniens cōspicati, pars dum disce-
 dentes suos insequitur, in manus hostium deuenit: in-
 ter quos fuit Crassus Centurio, qui in odium Medici-
 cis à Chrysonibus laqueo suspensus uitam finiuit:
 pars meliore consilio, quoniam totam uallem iam
 hostes tenebant, per ardua montiū abscedens euasit.
 Expulsis è ualle undiq; Medicis copijs, Chrysones
 unaq; Eluetij iter capeffunt ad arcem Mussij, quam
 primum circuire, mox omnem loci munitionem di-
 ligenter lustrare, si qua spes esset expugnationis.
 Cumq; arci montem oppositū conspexissent, ex quo
 moenia quassari poterant, eō tormenta & machinas
 licet diffi

licet difficillimis subuectionibus adduxerunt. Sed cū ea oppugnatio indies remissius fieret, hinc occasione facta Medices nauibus Musium profectus culmē ascendit: expugnatisq; hostibus, machinas per montis precipitia deuoluit.

Dum hæc agerentur, Franciscus Sfortia, qui de creuerat non modo Chrysonibus & Eluetijs suspitionem, cuius supra mentionem fecimus, non relinquere, sed etiam occasionem oblatam non amittere Ducatus sui redintegrandi, alium Oratorem ad eorum in exercitu Duces mittit, qui significet, & si nullius magis quàm sua intersit Medicen extirpari, tamen bellum sibi inchoandum uisum non fuisse, nisi prius de ratione belli gerendi, & de locis per Medicen occupatis conuenissent. Proinde Oratorem cōditiones afferre, super quibus quid in huiusmodi re cum ipso agendum sit, deliberare possint. Chrysones unaq; Heluetij tum primum Medicis uafre factum agnoscere, & de Sfortia erga ipsos optima uoluntate nō amplius uereri. Quare octo ex primoribus qui in exercitu erant deligunt, qui Medianum proficiscantur, & quoquo modo melius eis uideatur, fœderis aduersus Medicen percutiendi potestatem tradunt: quod postea ijs conditionibus initum est, ut Franciscus Sfortia tot milites conscribi curet, qui numero & uirtute Medicis copijs superiores

periores sint: naues quoq; tam onerarias quàm ad celeritatem aptas, quæ Comi erāt, quàm primū esse instaurandas, aliasq; insuper fabricandas: curandumq; imprimis, ut remiges non desint, ita ut nō minus in nauali, quàm in terrestri negotio res secūdos exitus habere possit. Reliqua etiam quæ ad proseguendū bellum pertineant, per ipsum Sfortiam esse præparanda. Chrysones autem & Eluetij duo milia tantummodo peditum cum eorum ducibus deligant, qui usq; ad finem in bello perseuerent, illiq; pareant, qui per Sfortiam Ducent toti rei bellicæ præpositus fuerit, quorum mille & ducentis stipendium ab ipso Sfortia, reliquis octingentis à Chrysonibus & Eluetijs numeretur. Cæterum quicquid locorū ante præsens bellum à Medice tenebatur, Sfortiam recipere debere, modo tamen Rhenensium triginta millia intra triennium æquis portionibus persoluat, pro sumptibus hætenus per ipsos in bello factis, ac Mussij arcem post confectum bellum statim diruat, tanquam ipsis odiosam & detestabilem, ac propter quam toties de rebus suis periclitati sint. Quibus peractis Sfortia ut suos aduersus Medicen magis iritaret, publico proclamate edicit, ne quisquam ex hostibus captiuus fiat: magnaq; proponit præmia, si quispiam Ioannem Iacobum Medicen, aut aliquem ex fratribus occiderit, uel uiuum comprehenderit:

quod

quod tamen nemo inuentus est, qui patrare ausus fu-
 erit. Per hos dies Carolus Caesar, qui in Belgica infe-
 riore tum agebat, certior redditus Bluetios et Chry-
 sones exceptis paucis domum remeasse, ut & ipse in
 coepto bello fomenta adimeret, Medici scripsit, ut
 Hispanos quam primum dimitteret: Hispanorum
 autē ducibus, ut nulla interposita mora discederent,
 nec se amplius in huiusmodi bello immiscerēt. Quod
 quidem iam dudum ipsi cupiebant. Nam cum se ma-
 gna spe deiectos perspexissent ex parum foelici belli
 principio, legitimam causam discedendi ex Caesaris
 iussu eis habere usum est: neq; id tamen Medici mo-
 lestum fuit, quippe qui mutata rerum gerendarum
 ratione nil nisi quomodo bellum trahere posset, me-
 ditabatur. Quod facile successurū sperabat si classe
 qua tum superior erat, hostes indies infestare non in-
 termitteret: et Leucum ac Musium, qui paruo præ-
 sidio contineri poterant, tueretur. Hac igitur facta
 deliberatione, instructis duabus & uiginti nauibus,
 totum lacum Lariūm percurrit, & quicquid com-
 meatus in unaquaq; regione lacus reperit, partim
 Musium, partim Leucum mittit: homines etiā quot
 quot nanciscitur comprehendit ad usum remorum.
 Interea Ioannes Baptista Specianus à Frācisco Sfor-
 tia delectus erat, ut huic bello assisteret, provide-
 retq; ut naues quæ Comi erant armarentur: remi-
 ges, fabri,

ges, fabri, operarij, commeatus, arma, tela uectura
 raq; et alia ad bellum opportuna nõ deessent. Atq;
 ita Comum ueniens adduxerat nonnullos peditum
 cohortes ad arcem Mongutij, ex qua praesidium ab
 hoste deductum fuerat, ut Leucum & Musium con-
 modius tueretur. Sed postea inopinato exercitus El-
 uetiorum & Chrysonum discessu, rebus suis magis
 Medices confusus, praesidium iterum introduxerat,
 nihilq; magis laborabat, quàm ut commeatu quoq;
 arcem muniret. Quod quidem difficillimum erat,
 tum quod eo anno in tota Cisalpina Gallia maxima
 fuerat annonae caritas, tum quod maturae in agris
 nondum erant segetes, & circumiacentium uillarum
 accollae metu Eluetiorum, qui usq; ad ea loca uene-
 rant, cum iumentis & omni suppellectile in diuer-
 sas regiones abierant, ita ut subuectionum usum ali-
 unde habere opus esset. Sfortiani igitur quoniã arx
 praesidio firmata erat, in uilla ad duo milliaria pro-
 pinqua subsisterunt, donec oppugnationi necessaria
 pararentur. Ceterum Sfortia ne Vistarinum à ne-
 gotio lacus dimoueret, Alexandrum Gonzagam tri-
 bunum peditum deligit, qui expugnandi Mongutij
 curam gerat. Mittit insuper Comum Alexandrum Ber-
 tiuolum, ad quẽ totius belli gerendi summa refratur.
 Apud Ocellanos uerò summarum alpium incolas,
 cum praeter Praefectum & sex aut octo ad summum
 in arce

in arce nullum alium esse cognouisset, eò cum mandatis Franciscum Cribellum unum ex aulicis suis ire uoluit, qui misso intra arcem tubicine Præfeto nunciari præcipit, nisi statim Francisco Sfortiæ Duci arcem reddat, omnem salutis spem, cum in potestatem eius deuenierit (quod haud diu poterit differre) illi esse relinquendam. Quam ob rem Præfetus diffusus auxilium sibi ob longinquitatem itineris missum iri, arcem Cribello reddidit, qui postea tota earegione Francisci Ducis nomine potitus est. Interea Vistarinus cum classe quæ Comi erat, Menasium oppidum in sinistra lacus ripa supra ciuitatem circiter uiginti milliaria proficiscitur, eòq; etiam Eluetiorum & Chrysonum duo millia, quæ ad gerendum unà bellum remanserant, per aduersum montem terrestri itinere ire contendunt. Et quamuis & numero & robore nauium Medicenæ quare non posset, tamen Sfortiana classis præsidio suorum qui iuxta lacus ripam statiuua habebat, tutâ erat, & Medicis naues, ut antea diuisim oppida & pagos tutò ad nauigare ad agendam prædam nõ poterant. Nam si quæ Sfortiani ex eis perspexissent procul à reliquis, in eam inuehebantur, statimq; postquam conata percessissent, Menasium ad suos reuertebantur. Per eos dies quum Mongutij oppugnatio redderetur difficilior, quoniam hostes aggerem quindecim pedes latum, quæ

tum, qui muros altitudine equabat, ante fossam ar-
 cis extruxerant, ita ut tormentorum ictus moenia
 contingere non possent. Gonzagæ & Sfortianis ui-
 sum est ipsum aggerem operariorum manu suffo-
 dere, donec effosso fundo totus rueret: quo in opere
 quum multos dies consumere necesse fuisset, Medi-
 ces occasionem nactus omnes segetes, quæ iam ma-
 turescebant, ad multa milliaria circumiacentes in-
 tra Leucium comportari iussit. Interea Comi quàm
 plures naues refectæ erant: nouæ etiam nonnullæ
 edificatæ, ac quàm plura minora nauigia ex Ver-
 bano lacu carris imposita, Comum aduehebantur,
 & remigum coactus erat ingens numerus: nihilq;
 Sfortianos quin Lacus aggredierentur expeditio-
 nem demorabatur, præterquam Mongutij expu-
 gnatio, quam quidem Bentiuolus sedulo procura-
 bat: & ferme quotidie in castra commeabat ad ur-
 gendam hostilis aggeris demolitionem: quæ tandem
 perfecta, quum omnes Gonzagæ copiæ, quibus ad-
 ditæ erant duæ Chrysonum cohortes, in armis es-
 sent ad arcem corona inuadendam: ipseq; Bentiuo-
 lus spectator & hortator operis adesset, ferreis pi-
 lis arx peti cæpta est: iamq; fortissimus quisq; Sfor-
 tianorum aggerem è regione arcis erectum con-
 scenderat, parsq; ingentibus scutis, pars cratibus

terra oppletis tecti hostes è muro totis uiribus sum-
 mouere conabantur, dum alij ex suis murum suffo-
 derent: alij per quassata tormentis moenia iter sibi
 intra arcem facerent. Sed hostes obducto intus uallo
 à telis nostrorum tuti, ingentia saxa, sudes rotasq;
 plaustrorum, & quàm plura magni ponderis fer-
 ramentatanta ui demittebant, ut Sfortiani ter ir-
 rumpere conati, ter coacti sint gradum referre. Igi-
 tur cum supra octuaginta è fortioribus cecidissent,
 multi etiam essent saucij, reductis in castra militi-
 bus, uisum est rem in alium diem differre. Sed Ni-
 colaus Pellicionus arcis Præfectus, cui satis erat,
 dum hostes Mongutium oppugnarent, spatium Me-
 dici dedisse communiendi Leuci, per rupto arcis mu-
 ro ab ea parte qua Chrysones stationem agebant,
 per noctem cum suis omnibus tanto silentio euasit,
 ut ne ab excubitoribus quidem strepitus quipiam
 abeuntium fuerit auditus. Medices derelicto à suis
 Mongutio, cum minime dubitaret quin hostes ante
 omnia lacus expeditionem aggredierentur: sine qua
 Leuciam aut Musuantentare nõ possent: antequam
 Sfortiana classis Comi instructa esset, nauibus Me-
 nasium aduersus Vistarinum contendit: sed cum in
 paratũ uenisset, populatus quidquid in uillis iuxta
 Lacum repertum est, Leucum redijt. Dum hæc age-
 rentur,

rentur, iam classis è portu Comensi instructa omnè
 bellico apparatu exierat, & loca ad ripam lacus
 posita imperata Sfortianorum faciebant. Quocir-
 ca Medices, ne quidpiam quod sibi auxilio esse pos-
 set intemptatum relinqueret, nuncios mittit ad Ca-
 rolum Cæsarem, Ferdinandumq; Romanorum Re-
 gem: qui significant nunquam per ipsum stitisse nec
 stare, quin res cum Francisco Sfortia Duce hone-
 stis quibusvis conditionibus componeretur: orareq;
 etiã annuum ipsos Reges, ne onus tractandæ compo-
 sitionis aspernentur, conducere enim tum ad hono-
 rem ipsorum, tum ad Italiæ commodum huiusmodi
 bellum terminari. Alios insuper nuncios in Gallias
 ad Franciscum Regem cum mandatis ire iubet: qui
 edoceant quanto ei usui sit futurum, si arma in Me-
 diolanenses transferre uoluerit, habere Leucum
 & Musium duo munitissima loca, quæ ei exhibe-
 ant cum classe in Lario lacu non negligenda. Et
 quanuis non deesset qui Regi suaderent, ne oblata
 sperneret: tamen huiusmodi postulatis nunquam au-
 scultauit. At Cæsar, qui omnem nouandarum re-
 rum in Italia occasionem tolli cupiebat, postulata
 ipsius Medicis ad se missa ad Franciscum Sfortiam
 renittit, hortaturq; etiã atq; etiã inspiciat, ne
 qua honesta compositio respuatur. Quod quidem

tum ob alias causas, tum imprimis, ut Cesari obsequeretur, Princeps libenter effecisset, si per oblatas condiciones, & honori suo & foederi cum Eluetijs inuito fuisset consultum. Itaq; quando necesse esset bellum prosequi, decretum est, ut Vistarinus ad oppidum Orobiorum in ripis Larij Mandellum nomine, quod quatuor passuum millibus à Leuco abest, cum classe se recipiat, provideatq; ne Medicis classis superiora lacus loca petere possit: Alexandro uero Gonzage negotium iniunctum est à terra Leuci circumuallandi: paucisq; diebus pontem lapideum quo annis Abdua in fine lacus coniungitur, duobusq; castellis ab utraq; ripa munitum est, Sfortiani per uim expugnant. Postmodum, quoniam paulo ante Medices armamentis plerasq; exuerat naues, remigumq; & militum bonam partem dimiserat, Sfortia uisum est, quando omnia ad trahendum bellum tendere uiderentur, ob rei nummarie penuriam iam circumfesso hoste aliquam partem classis & militum absq; periculo posse dimitti. Quod quidem postea male cecidit. Nam cum nonnulli Centuriones & Duces Sfortiani stipendia militum fraudarent, lucrumq; in proprios usus auerterent, breui contigit, ut Medices præter eas naues, quas intra portum Leuci armatas retinuerat, alias etiam

etiam quæ extra religatæ ad moenia remanserant (quoniam omnium portus non esset capax) armaret: militumq; opera pro remigibus in eis uteretur: quibus Musium & ad pleraq; lacus loca rursus proficiscitur, & partim ui, partim obsequio homines ad parendum cogit. Nec satis ei fuit lacu potiri, nisi etiam terra cum hoste decertaret. Vistarinus (ut supra diximus) cum Italis peditibus circiter quadringentis ac manu Chrysonum & Eluetiorum Mandelli statiuâ habebat, classemq; suam non modo curabat, sed obseruabat etiam, si occasio daretur, qua hostili noceret. Gonzaga uero cum reliquis copijs castra posuerat quingentos ferme passus à Leuco: quæ fossa & uallo quotidie muniebat, noctuq; non solum, sed etiam interdium una ex cohortibus, quibus ipse præerat, ad munitiones semper excubabat. Ceterum, ut natura fit in omnibus rebus, quod ad res peragendas nemo est qui in principijs maiorem diligentiam, quàm inchoato opere non adhibeat. Ita excubiæ Sfortianorum, in quibus primis diebus milites & duces erant diligētissimi, remissiores postmodum fiebant. Quod ubi per speculatores Medices cognouit, audendum ratus cum suorum manu per noctis silentium nauim longam conscendit. Cumq; iuxta ripam lacus è regione castror

rum hostium constitisset, iussis remigibus in anchora cum nauis stare, ipse cum militibus in terram desilit: forteq; Gonzagæ excubitores quos habuit obuiam tam celeriter obtruncat, ut spatium non habuerint suis aduentum hostium significandi. Quocirca paruo negotio munitiones hostium transgressus tota castra, metu, cæde et fuga replet, ipse rectè ad hospitium Gonzagæ pergit: quem statim comprehendit intra cubiculum. Audito tumultu plurimi ex Sfortianis ad Gonzagæ hospitium protinus accurrerant: quod ubi hostium plenum senserunt, nemo fuit qui non potissimum salutis spem in fuga poneret. Quamobrem Medices trucidatis nonnullis, qui intra tabernacula & domos reperti sunt, non insequendos per noctem ratus eos, qui in fugam sese coniecerant, tormenta hostium Leucum uersus hominum manu agere instituit. Et quoniam id difficillimum præ eorum magnitudine & grauitate erat, ut prope oppidum peruentum est, in fossam, ne ea hostibus relinquere cogeretur, præcipitari iussit. Recepit etiam per huiusmodi tumultum pontem Leuci lapideum de quo supra diximus, ijs qui in præsidio erant adeo ex clamore & strepitu nocturno perterritis, ut neminem suorum è cæde suspensiusse rati fuga salutem quæsuerint. Hoc successu

cessu Medices non minus à terra quàm à lacu obsi-
 dione solutus erat: nisi Lodouicus Vistrinus, qui
 Mandelli statua habebat, cognitis quæ per noctem
 ab hoste gesta essent, relicta suorum parte ad classis
 custodiam, ipse cum reliquis prima luce ad castra
 Gonzagæ accurrisset: quem ubi captiuum intra
 Leucum adductum fuisse intellexit, plerosq; eius
 milites qui in diuersa loca nocturno tempore aufu-
 gerant, iterum coegit: mox castra, & munitiones,
 si quæ ab hoste dissipatæ fuerant, reficere iussit. Im-
 primisq; duo tormenta, quæ usq; ad fossam oppidi
 agi propter temporis breuitatem non potuerant,
 reduxit in castra: atq; ita eodem die obsidionem,
 prout antea erat circa Leucum restituit: & post
 paucos dies pontem etiam Leuci per uim recepit.
 Itaq; Medices nullam leuandæ obsidionis commo-
 diorem uiam existimans, quàm numerum militum
 suorum augere, quibus hostes summonere posset,
 cum Cæsare Neapolitano, qui in superioribus bel-
 lis peditum Chiliarcus ab Antonio Leua fuerat,
 conuenit: ut quotquot nactus esset pedites è regno
 Neapolitano, qui in exercitu Cæsareo plurimum
 tum militabant, Leucum ad se deduceret: qui qui-
 dem intra paucos dies supra quadringentos uene-
 runt, neq; eorum aduentus inutilis fuit. Siquidem

eorum opera post paucos dies Accursinum Lau-
 densem cum cohorte Sfortianorum peditum in uico
 Malgrate, qui in altera lacus ripa è regione Leuci
 est, noctu per prodicionem cæcidit. Quo nuncio ac-
 cepto Franciscus Sfortia statim Hieronymum Cri-
 bellum cum peditum cohorte, equitumq; turma mit-
 tit ad locum Clauate, quod non inde abest amplius
 quàm duo millia passuum ad occludendum aditum,
 ne hostes per id loci Comensem ac etiam Mediola-
 nensem agrum inuadere possent. Itaq; cum ea uia
 Medici querendi commeatus, quo tum plurimum
 egebat, spes concidisset: classe lacus oppida popu-
 lari aggreditur. Sed quia loca montana & sterilia
 erant, & quibus res familiaris domi erat, iandu-
 dum ob incursiones militum abierant, nullum fer-
 me commeatum præter castaneas, panicum, & pau-
 ca huiusmodi reperiebant intra domos pauperum,
 qui in alienas terras abire cum cæteris ob egesta-
 tem non potuerant. Dum autem nonnullæ Medicis
 naues Mandellum præterueherentur, Vistaruius
 quando classe sua hosti transitum prohibere non ua-
 leret, tormentis saltem eminus hostium naues in-
 festare non intermittit: forteq; pila ferrea Ga-
 brielem Medicen, ipsius Ioannis Iacobi fratrem
 qui in nauī erat, interficit: Paucos etiam post
 dies

dies cum Aloisius Borserius Comensis, cui guberna-
 nda totius Medicis classis munus iniunctum erat,
 è superioribus lacus locis, lembi celeritate quo uehe-
 batur fretus, nullo alio præter remiges comite Leu-
 cum rediret, in nonnullas Vistarini naues paulo su-
 pra Mandellum incidit: è quibus cum plures sclop-
 porum & tormentorum ictus excussi essent, traie-
 cto lembo Borserius graue uulnus in crure accepit.
 Quod ubi remiges perspexerunt, metu perculsi
 abiectis remis ipsum iam semianimem, & qui paulo
 post uita excessit, seq; ipsos in manus hostium tradi-
 derunt. Vtrunq; casum grauissime Ioannes Iacobus
 tulit. Nam Gabrielem supra ceteros fratres amore
 prosequatur: & Borserio ob summam rei naua-
 lis peritiam unice confidebat. Nec desunt qui existi-
 ment eum adeò animo consternatum fuisse, ut amissis
 ijs duobus, quorum potissimum opera in bello usus
 semper fuerat, nullum nisi tristem rebus suis exitum
 accidere posse postea crediderit. Interea dum hæc
 agerentur, Augustinus Ferrerius Antistes Vercel-
 lensis, qui sæpius ad Franciscum Sfortiam uenerat
 huius rei componendæ causâ, denuo ad eum redijt:
 quumq; plurimas adduxisset rationes, quare non
 minus ipsi quàm Medici expediret rem aliquibus
 honestis conditionibus componi: neq; ad id alienum
 P 5 offendisset

offendisset Principis animum, Ioannem Angelum
 Medicen ipsius Ioannis Iacobi fratrem Mediola-
 num ad se quàm primum uenire curat: qui in initio
 belli, quod armis tractandis minime assuetus esset,
 in Taurinos abierat: à fratreq; discedens habuerat
 mandatum totius controuersie, si quâ daretur occa-
 sio, cum Sfortia componendæ. Is igitur quàm primū
 Mediolanum uenit, adhibito Marino Caracciolo,
 qui Caroli Cæsaris Legatum Mediolani agebat: euo-
 catisq; è castris duobus Eluetiorum Chrysonumq;
 Ducibus, ut in re communi adessent, cum Francisco
 Sfortia ad has condiciones deuenit: ut Ioanni Iacobo
 eius fratri quinq; & triginta aureorum millia exol-
 ueret: è quibus decem millia impræsens, reliqua
 æquis portionibus in annos duos numerarentur: &
 ne quod debitæ pecuniæ soluendæ impedimentum
 afferri posset, sponsores darentur idonei extra di-
 tionem Mediolanensem: Præterea Princeps eun-
 dem oppido quoquam donaret, cum reddito annuo
 saltem aureorum mille: Tormenta insuper bellica,
 & res omnes ipsius & fratrum non solum expor-
 tari sineret, sed etiam iumenta & uehicula, quibus
 id fieri posset, præberet: Perduellionis etiam crimen
 & reliqua flagitia ipsi & suis omnibus remitteret,
 bonaq; iam publicata resitui iuberet: Ioannes au-
 tem Iacobus

tem Iacobus intra decimum diem, nisi interea insignem aliquam accessionem rebus suis faceret, arcem Mussij Leucumq; redderet: Cumq; uterq; ad pactorum observationem scripto & iureiurando sese obstrinxissent, pro ijs quæ ad Sfortiam pertinerent, Caracciolus & Maximilianus Stampa arcis Mediolani Præfectus, sponponderunt. Ioannes autem Angelus tanquã obses fœderis in custodiam traditus est, ita ut ipsi luendum esset, si frater promissa rata non haberet. Re igitur in hunc modum composita, Medices, quum bellũ ad decimũ mensem protraxisset,

Leucum arcemq; Mussij Francisco Sfortiæ reddidit, cuius iussu arx ipsa, quæ tantorum malorum occasio fuerat, post paucos dies excisa est.

F I N I S.

1531861

ARGENTORATI APVD
CRATONEM MYLIVM
MENSE MARTIO,
ANNO
M. D. XXXVIII.

